

HISTORIA ET THEORIA IURIS

Printový a e-časopis
pre mladých vedeckých pracovníkov
právnických fakúlt na Slovensku

Ročník: 1

Číslo: 2/2009

ISSN 1338-0133

HISTORIA ET THEORIA IURIS, printový a e-časopis pre mladých vedec-
kých pracovníkov právnických fakúlt na Slovensku. Vydáva Právnická fa-
kulta UK v rámci projektu MŠ SR KEGA č. p. 3/7511/09, tem. oblasť 2

Hlavný redaktor: prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.
Výkonný redaktor: JUDr. Ján Puchovský, PhD.

Redakčná rada:

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc.
doc. PhDr. Dušan Katuščák, CSc.
doc. JUDr. Anton Dulak, PhD.
doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.
doc. JUDr. Imrich Kanárik, PhD.
JUDr. Eduard Bárány, DrSc.
JUDr. Peter Muriň, CSc.
JUDr. Marek Števček, PhD.
Ing. Ján Puchovský

Recenzenti:

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.
prof. JUDr. Peter Mosný, CSc.
doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.
JUDr. Eduard Bárány, DrSc.
PhDr. Marta Matthaidesová, PhD.
JUDr. Ján Puchovský, PhD.

Adresa redakcie: Právnická fakulta, Šafárikovo nám. č. 6
818 05 Bratislava
Kontakt: 02/592 44 262, mob. 0907/23 11 84, 0905/47 54 37
E-mail: ht.iuris@gmail.com
webová stránka: http://www.ht-iuris.sk

Za koordináciu realizačných zložiek, spoluprácu s autormi a redakčné spracovanie zodpovedá fa. Ján Puchovský – LACHMAN. Grafickú prípravu, tlač a distribúciu zabezpečuje HEURÉKA, vydavateľ právnickej literatúry. Webovú stránku a elektronickú verziu časopisu pripravuje MOBILab, s.r.o. Časopis HISTORIA ET THEORIA IURIS vychádza dvakrát ročne v náklade 300 ks. Je recenzovaný členmi Expertnej rady projektu KEGA. Bezplatne je distribuovaný na všetky katedry právnických fakúlt na Slovensku a všetkým doktorandom týchto fakúlt.

ISSN 1338-0133

OBSAH

SLÁVNOSTNÝ ŠTART ČASOPISU HISTORIA ET THEORIA IURIS	5
JUDR. JÁN PUCHOVSKÝ, PhD.	
METODICKÉ USMERNENIA PRE PÍSANIE ODBORNÝCH TEXTOV. PROBLEMATIKA CITOVANIA A ODKAZOVANIA NA KLASICKÉ DOKUMENTY: ZÁSADY A NAJČASTEJŠIE PROBLÉMY	7
MGR. LUCIA LICHNEROVÁ, PhD.	
VPLYV VÝKLADU ČL. 76 ÚSTAVY WEIMARSKEJ REPUBLIKY NA KONCEPCIU ČL. 79 ODS. 3 ZÁKLADNÉHO ZÁKONA SPOLKOVEJ REPUBLIKY NEMECKO (HĽADANIE HRANÍC ÚSTAVNÝCH ZMIEN)	23
JUDR. MARTA LAPČÁKOVÁ	
PRÁVNA OBYČAJ A FORMOVANIE NOVODOBÉHO (SÚKROMNÉHO) PRÁVA NA NAŠOM ÚZEMÍ	36
JUDR. MIRIAM LACLAVÍKOVÁ, PhD.	
HISTORICKO-PRÁVNÝ NÁČRT VÝVOJA SLOVENSKEHO DRUŽSTEVNÍCTVA V ROKOCH 1948 – 1952 (S POUKAZOM NA VÝVOJ POTRAVNÝCH DRUŽSTIEV)	53
JUDR. MGR. ADRIANA ŠVECOVÁ, PhD.	
AZTÉCKE RODINNÉ PRÁVO	64
JUDR. PETER VYŠNÝ	
PORUČNÍCTVO A OPATROVNÍCTVO V KOMPARÁCII PRAMEŇOV RÍMSKEHO PRÁVA (4. STOROČIE PRED KRISTOM AŽ 6. STOROČIE PO KRISTOVI) A ČESKOSLOVENSKEJ LEGISLATÍVY V ROKOCH 1919 AŽ 1989	81
MGR. KATARÍNA LENHARTOVÁ	
KODIFIKÁCIA PRÁVA LATINSKEJ CIRKVI	92
MGR. VOJTECH VLADÁR, PhD.	
DZIADZIO, ANDRZEJ: POWSZECHNA HISTORIA PRAWA (VŠEOBECNÁ HISTÓRIA PRÁVA). WYDAWNICTWO NAUKOWE PWN, WARSZAWA 2008, 476 STRÁN. (RECENZIA)	107
JUDR. JÁN PUCHOVSKÝ, PhD.	

ŠVEC OVÁ, ADRIANA – GÁBRIŠ, TOMÁŠ. DEJINY ŠTÁTU, SPRÁVY A SÚDNICTVA NA SLOVENSKU. PLZEŇ, ALEŠ ČENĚK, 2009 (RECENZIA)	110
MGR. MIROSLAV LYSÝ, PHD.	
PRESADZOVANIE ĽUDSKÝCH PRÁV – EURÓPSKA SKÚSENOSŤ	113
MGR. VIKTOR EWERLING	
TRADÍCIE ČESKEJ A SLOVENSKEJ PRÁVNEJ VEDY A VÝUČBY PRÁVA	116
MGR. MIROSLAV LYSÝ, PHD.	

SLÁVNOSTNÝ ŠTART ČASOPISU HISTORIA ET THEORIA IURIS

JUDR. JÁN PUCHOVSKÝ, PhD.

KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

V priestoroch knižkupectva HEURÉKA na Právnickej fakulte UK v Bratislave sa 14. októbra 2009 uskutočnilo milé podujatie – slávnostný akt krstu časopisu HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI). Slovom „dobrá vec sa podarila“ ho otvoril vedúci projektu KEGA – HTI prof. Jozef Beňa, vďaka ktorému sa periodikum pre mladých právnych vedcov vybralo na svoju edičnú púť. Podľa jeho slov začiatky projektu sú síce skromné, no jeho cieľ stojí za to – chce zapojiť mladých vedeckých pracovníkov, doktorandov, pedagógov i študentov zo všetkých právnických fakúlt na Slovensku do publikačnej činnosti v modelovom vedeckom časopise, integrovať tvorivý tím potenciálnych autorov a vytvoriť podmienky pre ich vedecký rast. Pri tejto príležitosti poďakoval spolutvorcom, ktorí participujú na vydávaní časopisu, či už pracovníkom vydavateľstva právnickej literatúry HEURÉKA, alebo tímu, ktorý organizuje redakčné a korektorské práce, ako aj prevádzku webovej stránky. Vyzdvihol aj prínos vysokoškolských pedagógov z jednotlivých právnických fakúlt na Slovensku, ktorí prijali ponuku stať sa členmi Redakčnej rady HTI a stali sa garantmi vedeckej a odbornej úrovne nového periodika zameraného i na metodické usmernenie jeho autorov s cieľom zvýšiť ich publikačnú úroveň a vedecko-kvalifikačné výstupy v podobe dizertačných, diplomových, bakalárskych, prípadne aj habilitačných prác.

Podakovanie za možnosť participácie na vydávaní vedeckého časopisu vyjadril za jeho realizačné zložky riaditeľ vydavateľstva právnickej literatúry HEURÉKA Ing. Ladislav Méry. Pripojil sa tiež k poďakovaniu redakčnej rady HTI za jej gestorskú spoluprácu, ktorá je podľa neho najlepšou zárukou kvality nového periodika. Skôr ako nastal okamih slávnostného krstu časopisu HISTORIA ET THEORIA IURIS, zaznelo zo strany jeho realizátorov malé vysvetlenie k jeho zaužívanej forme v praxi vydavateľov: že by sa nemal robiť vodou, nebodaj šampanským – pri všetkej úcte k tomuto zlatistému moku – ale cukrom, aby aj plody tejto práce boli sladké a na úžitok našej mladej právnej vedy.

Účastníci podujatia ocenili prístup vedenia fakulty, ktoré od prvých chvíľ prípravy projektu podporilo túto iniciatívu a dodalo punc i autoritu argumentom predloženej žiadosti agentúre MŠ SR KEGA. Krstným otcom sa podľa nich právom stal prvý muž Právnickej fakulty UK v Bratislave – dekan prof. JUDr. Marián Vrabko, CSc. Aj on sa pripojil k názoru, že dobrá vec sa

podarila. Do istej miery sa tu podľa neho dá – pokiaľ ide o časopis pre mladých právnych vedcov – hovoriť o prvolezectve, čo vraj zvyčajne býva ťažké. Aj keď z pohľadu Právnickej fakulty UK už tu pokus o vydávanie časopisu – pravda nie limitovaného pre vekovú kategóriu mladých – bol. Lenže po čase sa od neho najmä z ekonomických dôvodov upustilo. Dekan vyslovil nádej, že sa to už nebude opakovať a toto krásne milé „dietko“ v národných farbách nezanikne po troch rokoch len preto, že skončí grant KEGA.

Dekan prof. Vrabko (na snímke vľavo) vo chvíľach slávnostného aktu krstu časopisu HISTORIA ET THEORIA IURIS zaželel „novorodencovi“ šťastnú cestu životom.

Snímka: Alžbeta Méryová

Prof. Vrabko všetkých organizátorov zároveň poprosil, aby vytrvali nielen pri zabezpečovaní príspevkov do tohtoročných i nasledujúcich čísel HTI – pokiaľ majú finančné prostriedky, ale aj potom, keď sa tento zdroj vyčerpá. Zaželel autorom i realizátorom projektu HTI najmä veľa chuti do práce pri hľadaní schopných autorov a mnoho trpezlivosti a húževnatosti pri prekonávaní ťažkostí a prekážok, ktoré sa v takejto práci – ako sa to v kontakte so študentmi občas stáva – môžu objaviť. Poprial im tiež odvahu stanovovať si tie najambicióznejšie ciele, aby sa napríklad stali úspešnou konkurenciou Právnomu obzoru. Po vyslovení tohto želania vykonal slávnostný akt krstu časopisu HISTORIA ET THEORIA IURIS a oficiálne k tomu dodal: „Robím tak v mene Slovenskej republiky a v mene právnickej fakulty, tak ako mi bolo dané z moci úradnej akademickým senátom.“ Na záver poďakoval všetkým prítomným v mene fakulty za vykonanú prácu a pripil na úspešnú cestu životom tomuto – podľa jeho slov – vydarenému a schopnému novorodencovi.

METODICKÉ USMERNENIA PRE PÍSANIE ODBORNÝCH TEXTOV

1. PROBLEMATIKA CITOVANIA A ODKAZOVANIA NA KLASICKÉ DOKUMENTY: ZÁSADY A NAJČASTEJŠIE PROBLÉMY.

MGR. LUCIA LICHNEROVÁ, PhD.
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA KNIŽNIČNEJ A INFORMAČNEJ VEDY

Abstrakt

LICHNEROVÁ, Lucia. Problematika citovania a odkazovania na klasické dokumenty: zásady a najčastejšie problémy. HISTORIA ET THEORIA IURIS. 2009, roč. 1, č. 2, s. 7 – 22.

Cieľom príspevku je poskytnúť návod na citovanie klasických dokumentov. Príspevok vysvetľuje základné termíny používané v citačnej praxi, ale primárne sa orientuje na tvorbu bibliografických odkazov pre klasické dokumenty. Interpretáciou dostupných štandardov a publikovanej literatúry k problematike citovania sumarizuje a objasňuje základné princípy tvorby jednotlivých údajov pre bibliografický odkaz. Poskytuje schémy bibliografických odkazov pre viaceré druhy dokumentov. Princípy demonštruje na konkrétnych príkladoch. Záverečná časť prezentuje najčastejšie porušenia zásad tvorby bibliografických odkazov.

Kľúčové slová

Citačné štandardy. STN ISO 690. Citácia. Bibliografický odkaz. Schémy bibliografických odkazov.

Úvod

Problematika citovania a odkazovania na použité zdroje je jedným zo základných fenoménov, s ktorými sa stretávame pri písaní odborných publikácií. Väčšina publikovaných prác dokazuje, že štandardy, ktoré unifikujú proces citovania, boli úspešne prijaté aj v slovenskej praxi. Napriek existencii pomerne širokého spektra zahraničnej či domácej literatúry k tejto problematike je však zrejmé, že konkrétna aplikácia citačných zásad nebýva v praxi jednoznačná, a preto si neustále vyžaduje ďalšie interpretácie.

Bázovou literatúrou k problematike citovania sú štandardy ISO 690 (1987) a ISO 690-2 (1997), ktoré boli do slovenského prostredia aplikované ako STN ISO 690 (1998) pre citovanie „klasických“ dokumentov a STN ISO 690-2 (2001) pre citovanie dokumentov elektronických. Uvedené štandardy sa pokúsili interpretovať viacerí autori venujúci sa danej problematike. Vý-

sledkom sú viaceré monografické publikácie a samostatné štúdie poskytujúce autorovi odbornej publikácie ďalšie možnosti zorientovať sa v problematike citovania. Uvedme napríklad monografické práce D. Katuščáka (1998), Š. Kimličku (2002), či štúdie A. Kucianovej (2008) a L. Lichnerovej (2003). Uvedené práce aplikujú teoretické zásady citovania do praxe a poskytujú mnohé príklady a upozornenia.

1 Základné termíny citovania

Štandard STN ISO 690 (1998) prezentuje niekoľko termínov typických pre problematiku citovania, ktorých ďalšie používanie si vyžaduje presnú a jasnú definíciu. Medzi najdôležitejšie patria: citujúci dokument, citovaný dokument, citát, citácia, bibliografický odkaz, technika citovania a zoznam bibliografických odkazov.

Citujúci dokument je práca, ktorú autor píše a v ktorej interpretuje alebo doslovne preberá myšlienky prevzaté z iných zdrojov, resp. v texte práce odkazuje na existujúcu relevantnú literatúru k spracováanej problematike, čiže na **citovaný dokument**.

Citát je text doslovne prebratý z citovaného dokumentu. Mal by sa písať v úvodzovkách, resp. iným typom písma. V prípade dlhších citátov presahujúcich štyri riadky je vhodné citáty oddeliť od vlastného textu a odsadiť od ľavého okraja. Citáty píšeme v jazyku textu citujúceho dokumentu, čiže našej práce. Bez úvodzoviek či iného typu písma uvádzame prebraté texty, ktoré parafrázujeme a uvádzame vo vlastnej interpretácii, resp. v prípade, keď len odkazujeme na myšlienky, termíny, schémy alebo na relevantný zdroj.

Citácia je skrátená forma bibliografického odkazu v texte, ktorý píšeme. Nachádza sa na mieste nasledujúcom po citáte alebo citovanom (parafrázovanom) texte či odkaze na literatúru. Slúži na spojenie medzi vlastným textom a zoznamom bibliografických odkazov, teda na presnú identifikáciu citovaného dokumentu prostredníctvom bibliografického odkazu. Forma citácie závisí od výberu techniky citovania.

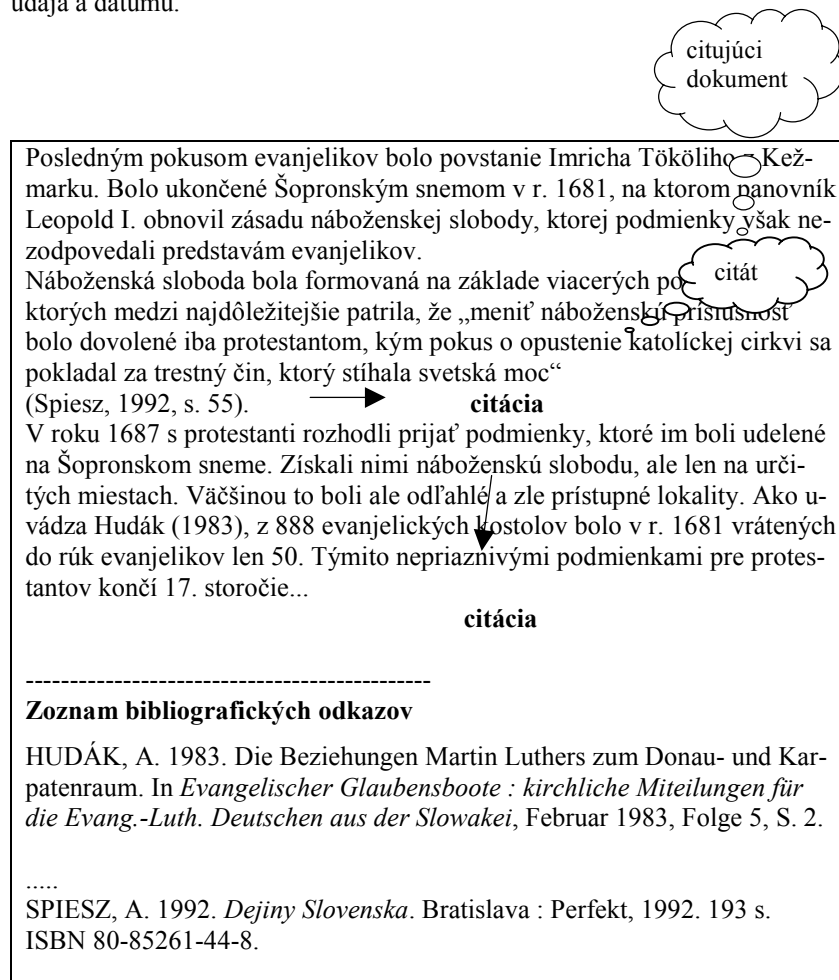
Technika citovania je spôsob, akým budeme prepájať parafrázované texty alebo citáty so zoznamom bibliografických odkazov. Technika citovania má vplyv na formu citácie a vyžaduje aj úpravu zoznamu bibliografických odkazov. Existujú tri techniky citovania (technika číselných údajov, technika priebežných poznámok a technika prvého údaja a dátumu), pričom podstatná je zásada, že v celom citovanom dokumente je nutné aplikovať len jednu techniku citovania (podľa vlastného výberu, poprípade podľa odporúčania školiteľa či šéfredaktora periodika).

Bibliografický odkaz je skrátený záznam o citovanom dokumente v zozname bibliografických odkazov, ktorý slúži na jeho presnú identifikáciu. Je-

ho štruktúru (výber identifikačných prvkov, ich formu a poradie) určuje štandard STN ISO 690 (1998) alebo STN ISO 690-2 (2001).

Zoznam bibliografických odkazov je množina odkazov na citované dokumenty nachádzajúca sa na konci textu. Usporiadanie bibliografických odkazov v zozname bibliografických odkazov závisí od techniky citovania.

Nasledujúci obrázok názorne demonštruje výskyt uvedených termínov v texte vlastnej práce (v citujúcom dokumente), za zvolenia techniky prvého údaja a dátumu.

Obrázok 1: Zobrazenie prvkov citovania v citujúcom texte

2 Pravidlá pre výber a formu prvkov pre bibliografický odkaz

Štandardom definujúcim štruktúru bibliografických odkazov pre *klasické* dokumenty je norma ISO 690 (1987), resp. jej slovenský ekvivalent STN ISO 690 (1998). Určuje:

- výber údajov pre bibliografický odkaz,
- formu údajov,
- poradie údajov.

Poradie údajov je *záväzná* a podlieha „jazyku citovania“, ktorý je prezentovaný vo forme tzv. „oddeľovačov“ – interpunkcie medzi jednotlivými údajmi¹. Poradie prvkov vytvára štruktúru bibliografického odkazu, ktorá je determinovaná *komplexnosťou* citovaného dokumentu (či citujeme dokument ako celok alebo len časť dokumentu či príspevok v dokumente). Väčšej variabilite podlieha *počet* údajov, nakoľko štandard definuje okrem povinných aj nepovinné údaje pre bibliografický odkaz.

Ak budeme hovoriť o *klasických* dokumentoch, máme na mysli dokumenty iného typu, ako elektronické zdroje, ktoré sa od klasických líšia predovšetkým digitálnym spôsobom záznamu informácií sprístupňovaných počítačovou technikou. Medzi *klasické* dokumenty môžeme na základe tohto vysvetlenia zaradiť všetky druhy dokumentov okrem elektronických. Napriek tomu však štandard ISO 690 (1987) nezastrešuje problematiku citovania všetkých druhov klasických dokumentov. Absentujú napríklad usmernenia pre citovanie neknižných (audiovizuálnych, atď.) dokumentov. Tvorba bibliografických odkazov pre tieto druhy dokumentov stojí preto v týchto prípadoch na kreativite autora. Poznaním a rešpektovaním zákonitosti citovania tradičných dokumentov je však možné logicky odvodiť aj metodiku pre citovanie iných druhov dokumentov, ktoré sú často kombináciou viacerých platných pravidiel.

2.1 Všeobecné zásady

- predpísané údaje pre bibliografický odkaz vyberáme z citovaného dokumentu, najčastejšie zo zdrojov, ktorými sú: titulný list, tiráž, prvá strana príspevku (článku), preliminária (prvé strany dokumentu), obsah a celý dokument,

¹ Interpunkciu treba chápať ako umelý jazyk bibliografického odkazovania, ktorý nemá súvis s pravidlami gramatiky slovenského jazyka – jednotlivé interpunkčné znaky (aj s medzerami) preto chápeme v rovine oddeľovačov predpísaných údajov v odkaze.

- do hranatých [] alebo okrúhlych () zátvoriek môžeme uviesť akékoľvek opravy a doplnky²,
- nie je nutné zachovať písanie veľkých písmen (napr. pri názve dokumentu, len ak ide o vlastné podstatné mená alebo slová v súlade s pravidlami jazyka), ani interpunkciu použitú v citovanom dokumente,
- s výnimkou poznámok a doplnkov, či opráv píšeme údaje tak, ako sa nachádzali v dokumente – to znamená v jazyku citovaného dokumentu,
- jednotlivé skupiny údajov oddeľujeme bodkou a medzerou,
- pokiaľ nejaký údaj chýba, vynecháme ho a pokračujeme ďalším údajom,
- bibliografický odkaz ukončíme bodkou.

2.2 Konkrétne zásady pre výber a formu prvkov bibliografického odkazu

Pravidlá pre výber a formu jednotlivých prvkov bibliografického odkazu uvádzame v poradí, aké je predpísané.

I. Primárna zodpovednosť

Primárnu zodpovednosť za vytvorenie citovaného dokumentu má spravidla autor. Jeho meno uvádzame v *invertovanom* slovoslede, pričom môžeme, ale nemusíme jeho krstné meno uvádzať iniciálami. Vynechávame tituly, údaje o pracovisku autora, ako aj úvodné formulácie označujúce autorstvo. Priezvisko autora zapíšeme veľkými písmenami.

Údaj v citovanom dokumente	Údaj v bibliografickom odkaze
Autor: Doc. PhDr. Jela Steinerová, PhD.	STEINEROVÁ, Jela alebo STEINEROVÁ, J.

V prípade dvoch až troch autorov uvedieme na prvé miesto autora, ktorý je označený ako hlavný, poprípade je jeho meno v dokumente zvýraznené. V opačnom prípade zachováme poradie mien autorov tak, ako boli uvedení v citovanom dokumente. Ak uvedieme celé mená autorov, oddelíme ich *medzerou pomlčkou medzerou*. V prípade, že uvedieme krstné mená ako iniciály, oddelíme údaje o autoroch *čiarkou medzerou*.

² Napr. môžeme ako doplnok uviesť preklad názvu, napr. Buchkultur in Deutschland im 18. Jahrhundert [Knižná kultúra v Nemecku v 18. storočí].

Údaj v citovanom dokumente	Údaj v bibliografickom odkaze
Petra Veselková Andrea Malíková Andrej Porubjak	VESELKOVÁ, Petra – MALÍKOVÁ, Andrea – PORUBJAK, Andrej alebo VESELKOVÁ, P., MALÍKOVÁ, A., PORUBJAK, A.

V prípade, že citovaný dokument napísali viacerí ako traja autori, uvedieme do bibliografického odkazu iba prvého, prvých dvoch alebo troch autorov. Ostatných vynecháme. Ako znaky vypustenia použijeme skratku *et al.* alebo jej ekvivalent v slovenčine a i.³ Ak dokument nemá autora, použijeme na prvom mieste v bibliografickom odkaze názov.

Údaj v citovanom dokumente	Údaj v bibliografickom odkaze
Daniel Veselý, Eduard Kupecký, Peter Vlachovič, Ondrej Lenárth, Vlastimil Bagár, Peter Hlavatý	VESELÝ, Daniel et al. alebo VESELÝ, D., KUPECKÝ, E., VLACHOVIČ, P. et al.

II. Názvové údaje

Hlavný názov a názov zdrojového dokumentu (periodika, zborníka) zapíšeme tak, ako sú uvedené v dokumente. Odporúčame ich zvýrazniť *kurzívou*. Ak uvádzame aj podnázov, oddelíme ho od hlavného názvu *medzerou dvojbodkou medzerou*. Dlhý názov je možné skrátiť a ako znak vypustenia použiť *tri bodky*⁴.

Údaj v citovanom dokumente	Údaj v bibliografickom odkaze
Dejiny tlačených médií 17. storočie	<i>Dejiny tlačených médií</i> : 17. storočie

III. Sekundárna zodpovednosť

Sekundárnu zodpovednosť za vznik dokumentu majú spravidla osoby iné ako autor, napr. ilustrátori, lektori, vedeckí redaktori, atď. Ak ich uvádzame v bibliografickom odkaze, zapisujeme ich mená v takej podobe ako na dokumente – *nie v invertovanom tvare*.

³ Vzhľadom na medzinárodný úzus je preferovaná skratka *et al.*

⁴ Skrátiť názov možno len do tej miery, aby nestratil význam a bol dostatočný na identifikáciu citovaného dokumentu.

Údaj v citovanom dokumente	Údaj v bibliografickom odkaze
Písmo v čase Napísal Pavol Tomáš Lektorovala Anna Burdyová	TOMÁŠ, Pavol. <i>Písmo v čase</i> . Lektorovala Anna Burdyová.

IV. Vydanie

V oblasti údajov o vydaní zapisujeme pri klasických dokumentoch s výnimkou prvého vydania všetky ďalšie vydania dokumentu, ak sú v prameni uvedené. Uvádzame ich arabskými číslicami v súlade s možnosťami skracovania týchto údajov tak, ako to predpisuje štandard STN ISO 832 (1998). Údaj o vydaní zapíšeme v jazyku dokumentu tak, ako bol uvedený.

Údaj v citovanom dokumente	Údaj v bibliografickom odkaze
1. vydanie	(nezapíšeme nič)
2. rozšírené vydanie	2. rozš. vyd.
3. Auflage	3. Aufl.

V. Označenie zväzkov seriálových publikácií

Tento údaj uvádzame len v prípade, ak citujeme seriálovú publikáciu (periodikum). Je potrebné uviesť čo najpresnejšie označenie roku, ročníka a čísla periodika tak, ako je v seriáli uvedené. Ak citujeme periodikum ako celok, uvedieme označenie prvého čísla, za ktorým uvedieme *spojovník a medzeru* (v prípade, že periodikum stále vychádza), napr. 1996, roč. 1, č. 1. V prípade, že je vydávanie periodika ukončené, uvedieme celý priebeh vydávania od prvého po posledné číslo, napr. 1996-1997, roč. 1, č. 1-roč. 2, č. 12. Ak citujeme len konkrétne číslo, uvedieme jeho najpresnejšie označenie, napr. 1997, roč. 2, č. 5.

VI. Vydavateľské údaje

Vydavateľské údaje pozostávajú z údajov o mieste vydania, vydavateľovi a dátume vydania dokumentu. Zapisujeme ich v podobe: *Miesto vydania medzera dvojbodka medzera meno vydavateľa čiarka medzera dátum vydania*. Údaje uvádzame v prvom páde v jazyku citovaného dokumentu. V prípade viacerých miest vydania zapíšeme buď typograficky zvýraznené miesto vydania, alebo prvé miesto vydania. Je možné uviesť aj viaceré miesta vydania, ktoré oddeľujeme *bodkočiarkou medzerou*. Rovnako postupujeme aj v prípade viacerých mien vydavateľov. Ak je miesto vydania neznáme, uvedieme

skratku [s.l.]⁵, popr. slovenský ekvivalent [b.m.]⁶. Ak je neznámy vydavateľ, použijeme skratku [s.n.] alebo [b.v.]. Rok vydania zapíšeme *arabskými* číslami. Ak ho nie je možné identifikovať, nahradíme ho dátumom copyrightu. V prípade neznámeho dátumu copyrightu odvodíme rok vydania od textu dokumentu, popr. od iných prameňov a zapíšeme ho *v hranatých zátvorkách*. Pri viacväzkových dokumentoch uvedieme celé rozpätie vydávania.

Údaj v citovanom dokumente	Údaj v bibliografickom odkaze
Martin Matica slovenská 2000	Martin : Matica slovenská, 2000
K.G.Saur Verlag München London NewYork 1989	München : K.G.Saur Verlag, 1989
K.G.Saur Verlag München London NewYork 1989	München; London; New York : K.G.Saur Verlag, 1989
Martin 2000	Martin : [s.n.], 2000
Matica slovenská 2000	[Martin] : Matica slovenská, 2000 alebo [s.l.] : Matica slovenská, 2000
Martin Matica slovenská	Martin : Matica slovenská, [2000]

VII. Rozsah dokumentu

Nepovinne môžeme zapísať rozsah tlačeného dokumentu s označením jeho strán *v jazyku citovaného dokumentu*, napr. 446 s. alebo 345 S. alebo 125 p. Ak citujeme viacväzkový dokument, zapíšeme počet väzkov, napr. 3 zv.

VIII. Údaje o edícii

V prípade, že chceme zapísať aj edíciu, do ktorej dokument patrí a táto je v prameni uvedená, zapíšeme ju vo forme *Názov edície čiarka medzera označenie väzku*. Väzok označujeme v takom jazyku, ako bol v citovanom dokumente uvedený.

⁵ V prípade, že je možné miesto vydania zistiť v inom prameni ako je citovaný dokument, môžeme ho doplniť v hranatých zátvorkách.

⁶ Uprednostňujeme latinskú skratku.

Údaj v citovanom dokumente	Údaj v bibliografickom odkaze
Mladé letá zv. 4	Mladé letá, zv. 4
Presse und Geschichte Bd. 5	Presse und Geschichte, Bd. 5

IX. Poznámky

Voliteľne môžeme do bibliografického odkazu pre klasické dokumenty zahrnúť aj poznámky. Je vhodné uviesť ich v prípade, ak sú niektoré údaje v odkaze nejednoznačné, popr. ak boli doplnené. Píšeme ich v jazyku textu *citujúceho* dokumentu – čiže vlastného textu.

X. Štandardné číslo

Štandardné číslo ISBN pre knihy a ISSN pre seriály uvádzame len vtedy, ak sa v dokumente nachádzajú a v takej podobe, ako boli v dokumente uvedené. Zapisujeme aj označenie ISBN a ISSN, napr. ISBN 80-88982-57-X.

3 Pravidlá pre usporiadanie prvkov v bibliografických odkazoch

Vytvorenie správnej štruktúry bibliografického odkazu predpokladá determinovanie *komplexnosti* citovaného dokumentu. Je potrebné rozlíšiť, či citujeme:

- I. dokument ako *celok* (celú monografiu, celý seriál, atď.),
- II. *príspevok* v dokumente (článok v zborníku alebo v seriáli),
- III. *časť* dokumentu (konkrétny zväzok z viacväzkového dokumentu, heslo v slovníku, kapitolu z monografie, atď.),
- IV. *cez iný* (sekundárny, sprostredkujúci) *zdroj* (v prípade, ak chceme citovať originálny dokument, ktorý sme nemali k dispozícii, ale len vo forme odkazu v sprostredkujúcom dokumente).

Poradie údajov definované štandardom ISO 690 (1987) umožňuje vytvoriť pre každú z uvedených skupín *schému* bibliografického odkazu, ktorá odráža špecifiká druhu citovaného dokumentu (monografia, seriál, norma, patent, osobná komunikácia, atď.). V zozname bibliografických odkazov odkazy zarovnávame doľava kvôli zachovaniu predpísaných medzier. Nižšie uvádzame schémy bibliografických odkazov, pričom hrubo sú vytlačené *povinné* údaje, ostatné sú *nepovinné*.

3.1 Schémy bibliografických odkazov pre dokumenty ako celky⁷

Monografie

Primárna zodpovednosť. Názov : Podnázov. **Sekundárna zodpovednosť. Vydanie.** Miesto vydania : Názov vydavateľa, **Rok vydania.** Rozsah. Edícia. Poznámky. **ISBN.**

Seriály

Názov : Podnázov. **Primárna zodpovednosť. Vydanie. Označenie zošita alebo zväzku.** Miesto vydania : Názov vydavateľa, **Rok vydania.** Edícia. Poznámky. **ISSN.**

Patentové dokumenty

Primárna zodpovednosť. **Názov vynálezu :** Podnázov. Sekundárna zodpovednosť. Poznámky. **Krajina alebo vydávajúca organizácia. Druh patentového dokumentu, Číslo patentu. Dátum publikovania.**

Normy

Označenie a číslo normy: Rok zavedenia do platnosti, Názov. Poznámky.

Legislatívne dokumenty

Označenie a číslo LD/Rok publikovania a skratka dokumentu Názov. Poznámky.

Osobná korešpondencia a rukopisy

Primárna zodpovednosť. Pracovná adresa komunikátora. Názov. Dátum komunikácie. Rozsah. Poznámky.

Štandard ISO 690 (1987) uvádza, že slúži pre tvorbu bibliografických odkazov pre všetky tlačené a netlačené publikácie s výnimkou nepublikovaných materiálov či rukopisov. Napriek tomu štandard neuvádza štruktúru bibliografických odkazov pre všetky druhy dokumentov, najmä pokiaľ ide o dokumenty netlačené. Napriek tomu je možné schémy pre bibliografické odkazy na neknižné dokumenty – napr. videokazety, zvukové kazety, pohľadnice, fotografie, atď. logicky odvodiť. V zásade je možné vyvodiť nasledovné pravidlá, ktoré rešpektujú špecifiká neknižných dokumentov:

- primárnu zodpovednosť pri neknižných dokumentoch tvoria osoby s hlavnou zodpovednosťou za vznik diela, čiže fotografi, režiséri, atď.,

⁷ Štandard STN ISO 690 (1987) neuvádza schémy pre normy a legislatívne dokumenty, podobne ani schému pre osobnú korešpondenciu a rukopisy. Uvedené schémy sú prevzaté z publikácie Š. Kimličku (2002).

- v oblasti údajov o názve uvedieme druh citovaného dokumentu – za hlavný názov do hranatých zátvoriek ako doplnok, napr. [videozáznam], [zvukový záznam], [grafika], atď.,
- v oblasti údajov o rozsahu uvedieme namiesto počtu strán počet a druh nosiča, napr. 1 videokazeta, 2 zvukové kazety, 1 pohľadnica, atď.

Neknižné dokumenty

Primárna zodpovednosť. Názov [druh dokumentu]. Miesto vydania : Názov vydavateľa, **Rok vydania.** Počet a druh nosiča. Poznámky.

3.2 Schémy bibliografických odkazov pre príspevky

spôsob zápisu všeobecne:

Popis príspevku. In **Popis zdrojového dokumentu, lokalizácia príspevku**⁸.

Príspevky v zborníku

Primárna zodpovednosť. Názov príspevku. In **Hlavná zodpovednosť za zdrojový dokument. Názov zdrojového dokumentu :** Podnázov. **Vydanie.** Miesto vydania : Názov vydavateľa, **Rok vydania.** ISBN, **Lokalizácia príspevku v zdrojovom dokumente.**

Príspevky v seriálovej publikácii

Primárna zodpovednosť. Názov príspevku : Podnázov. **Sekundárna zodpovednosť.** In **Názov zdrojového dokumentu :** Podnázov. **Vydanie.** ISSN, **Lokalizácia príspevku v zdrojovom dokumente.**

3.3 Schémy bibliografických odkazov pre časti dokumentov (kapitoly, zväzky, heslá)

spôsob zápisu všeobecne:

Popis dokumentu ako celku. Označenie časti, Názov časti, lokalizácia časti.

Časti monografie (kapitoly, heslá, prílohy)

Primárna zodpovednosť. Názov zdrojového dokumentu : Podnázov. **Vy-**

⁸ Pod lokalizáciou príspevku rozumieme označenie roku a zošita (ročníka, čísla) a strán, na ktorých sa nachádza príspevok v seriáli alebo označenie strán, na ktorých sa nachádza príspevok v monografii (zborníku).

danie. Číslo zväzku⁹. Sekundárna zodpovednosť. Miesto vydania : Názov vydavateľa, Rok vydania. ISBN. Označenie časti, Názov časti, lokalizácia časti v zdrojovom dokumente.

3.4 Schéma bibliografických odkazov pre citovanie cez sekundárny zdroj

Odkaz na originálny zdroj. Zdroj: Odkaz na sprostredkujúci zdroj.

4 Príklady konkrétnych bibliografických odkazov na rôzne druhy klasických dokumentov

V tejto časti uvádzame pre každú schému konkrétne príklady. Pri príkladoch, pri ktorých sme použili aj nepovinné údaje, uvádzame aj bibliografický odkaz s použitím len povinných údajov.

4.1 Príklady bibliografických odkazov na dokumenty ako celky

Bibliografický odkaz na monografiu

ĐUROVIČ, J.P. *Evanjelická literatúra do tolerance*. Tur. Sv. Martin : Matica slovenská, 1940. 418 s.
ĐUROVIČ, J.P. *Evanjelická literatúra do tolerance*. 1940.

Bibliografický odkaz na konkrétne číslo seriálu

Itlib. Zodp. red. Mária Žitňanská. Č.1. Bratislava : Centrum VTI SR, 2001. ISSN 1335-793X.
Itlib. Zodp. red. Mária Žitňanská. Č. 1. 2001. ISSN 1335-793X.

Bibliografický odkaz na patent

Úrad priemyselného vlastníctva Slovenskej Republiky. *Rotačný nosový prstencový motor s vnútorným spaľovaním*. Majiteľ a pôvodca patentu: Peter Varga. Slovenská Republika. Patentový spis, 286927. 2009-07-06.
Slovenská Republika. Patentový spis, 286927. 2009-07-06.

Bibliografický odkaz na normu

STN ISO 690:1998, *Dokumentácia-Bibliografické odkazy-Obsah, forma a štruktúra*. Nahrádza ČSN 010197.
STN ISO 690:1998, *Dokumentácia-Bibliografické odkazy-Obsah, forma a štruktúra*.

Bibliografický odkaz na legislatívny dokument

Zákon č. 595/2003 Z.z. o dani z príjmov.

⁹ Používame na označenie konkrétneho zväzku viacväzkovej publikácie.

Bibliografický odkaz na osobnú komunikáciu

LICHNEROVÁ, L. Katedra knižničnej a informačnej vedy Ff UK, Gondo-
va 2, 818 01 Bratislava. *Nemecké vydania na Slovensku v 17. storočí*.
14.2.2007. Osobná komunikácia.

4.2 Príklady bibliografických odkazov na príspevky

Bibliografický odkaz na príspevok v zborníku

BRTÁŇOVÁ, E. Kazateľská literatúra v stredovekej levočskej knižnici. In
Kniha '97/98. Martin : Matica slovenská, 2000. ISBN 80-7090-569-7, s. 86-
90.
BRTÁŇOVÁ, E. Kazateľská literatúra v stredovekej levočskej knižnici. In
Kniha '97/98. 2000, s. 86-90.

Bibliografický odkaz na príspevok v seriáli

MAZALOVÁ, L. Zobrazenie ženy v jarmočných a púťových tlačoch po
novom. In *Knižnica*. ISSN 1335-7026, 2009, roč. 10, č. 9, s. 45.
MAZALOVÁ, L. Zobrazenie ženy v jarmočných a púťových tlačoch po
novom. In *Knižnica*, 2009, roč. 10, č. 9, s. 45.

4.3 Príklady bibliografických odkazov na časti dokumentu

Bibliografický odkaz na heslo vo viacväzkovej publikácii (slovníku)

Ottova všeobecná encyklopédia. 2. zv. Bratislava : Agentúra Cesty, 2006.
ISBN 80-969159-4-0. Heslo Slovenské národné múzeum, s. 405.
Ottova všeobecná encyklopédia. 2. zv. 2006. Heslo Slovenské národné mú-
zeum, s. 405.

Bibliografický odkaz na kapitolu v monografii

ŠPIESZ, A. *Dejiny Slovenska*. Bratislava : Perfekt, 1992. ISBN 80-85261-
44-8. Kapitola 4, Na konci stredoveku, s. 29-43.
ŠPIESZ, A. *Dejiny Slovenska*. 1992. Kapitola 4, Na konci stredoveku, s. 29-
43.

4.4 Príklady bibliografických odkazov pre citovanie cez sprostredkujúci zdroj

Bibliografický odkaz na monografiu citovanú cez sprostredkujúci zdroj – monografiu

KATUŠČÁK, Dušan. *Ako písať vysokoškolské a kvalifikačné práce*. Druhé
doplnené vydanie. Bratislava : Stimul, 1998. ISBN 80-85697. Zdroj:

KIMLIČKA, Štefan. *Ako citovať a vytvárať zoznamy bibliografických odkazov : podľa noriem ISO 690 pre „klasické“ aj elektronické zdroje*. Bratislava : Stimul, 2002. 82 s. ISBN 80-88982-57-X.

KATUŠČÁK, Dušan. *Ako písať vysokoškolské a kvalifikačné práce*. Druhé doplnené vydanie. 1998. ISBN 80-85697-82-3. Zdroj: KIMLIČKA, Štefan. *Ako citovať a vytvárať zoznamy bibliografických odkazov*. 2002. ISBN 80-88982-57-X.

5 Najčastejšie prípady porušenia pravidiel pri citovaní klasických dokumentov

1. Všeobecne je najčastejšou chybou tzv. „retrospektívne citovanie“. Ide o prípady, keď nevenujeme dostatočnú pozornosť spracovaniu citácií a bibliografických odkazov súbežne s písaním práce, ale až ex post. Návrat k niektorým zdrojom je v týchto prípadoch veľmi náročný a zdĺhavý, nehovoriac o vysokom potenciáli vzniku chybných citácií a odkazov, resp. preberaní citátov a myšlienok bez citovania.
2. Je dôležité si uvedomiť, že je rozdiel medzi literatúrou, z ktorej preberáme myšlienky alebo na ňu odkazujeme v texte našej práce, a literatúrou, ktorú sme v texte nespomínali a nevyužívali, ale považujeme za nutné na ňu upozorniť. Tieto dokumenty neuvádzame v zozname bibliografických odkazov, ale v zozname, ktorý označujeme termínom *Bibliografia*. Ide o usporiadaný zoznam bibliografických záznamov o literatúre, ktorá sa týka predmetu práce, ale nebola bezprostredne použitá na jej napísanie. Pri zostavovaní bibliografie rešpektujeme štandard na to určený, a tým je štandard ISBD (G) (1994) alebo pravidiel AACR (2003).
3. Síce obsahom tohto príspevku neboli techniky citovania a tvorba citácií, musíme však upozorniť, že medzi zásadné priestupky voči pravidlám citovania patrí aj skutočnosť, že autor citujúceho dokumentu používa v rámci jedného textu viacero techník citovania. Tým sa stáva citovanie neprehľadným, a preto musíme dodržiavať zásadu používanie len jednej techniky citovania pre celú prácu.
4. Citovať by sme mali len z originálnych prameňov. Ak informáciu nájdeme v inom, sprostredkujúcom zdroji, mali by sme sa snažiť získať aj originálny zdroj. V prípade, že to nie je možné, uvedieme bibliografický odkaz na originálny dokument cez zdroj – sprostredkujúci dokument. Mnohí autori sa však snažia túto zásadu obísť prostredníctvom tzv. „fingovaných“ bibliografických odkazov, keď vytvoria odkaz priamo na originálny zdroj, hoci tento dokument nikdy nemali v ruke. Na základe neoverených informácií z originálneho dokumentu vzniká preto potenciálne riziko informačného šumu, pretože sa môže stať, že zo sprostredkujúceho dokumentu preberieme nepresné, popr. chybné údaje.

5. Medzi „falošné“ bibliografické odkazy môžeme zaradiť odkazy na tie dokumenty, ktoré sme pri písaní textu nepoužili vôbec. V snahe zvýšiť odbornú kvalitu práce je táto aktivita zbytočná, nakoľko jej odhalenie vedie, naopak, k negatívnym postojom k vzniknutému dokumentu.
6. K zásadnejším priestupkom voči citovaniu jednoznačne patrí tzv. „absentujúce“ citovanie – neuvedenie bibliografického odkazu a citácie na dielo, ktoré sme v práci skutočne použili. Vydávanie myšlienok a objavov iných za svoje vlastné je neprijateľným správaním v odbornej komunite a patrí k fundamentálnym prehrškom voči etike citovania.
7. Ďalšie priestupky vznikajú pri nerešpektovaní zásad tvorby bibliografických odkazov. Upozorniť je nutné najmä na to, že ak niektorý údaj v dokumente nie je k dispozícii, vynecháme ho a pokračujeme ďalším údajom v bibliografickom odkaze.
8. K formálnym priestupkom voči úprave bibliografických odkazov patrí najmä to, že ich v zozname bibliografických odkazov nezarovnáme naľavo, čím vytvoríme nepredpísané medzery. Zároveň je nutné upozorniť aj na to, že bibliografické odkazy je v zozname potrebné vždy upraviť a usporiadať, čo závisí od zvolenej techniky citovania.
9. K závažným chybám patrí aj neuvedenie zoznamu bibliografických odkazov v práci. Stáva sa to najmä v prípadoch, ak autor aplikuje techniku priebežných poznámok pod čiarou. Treba si však uvedomiť, že priebežné poznámky pod čiarou sú len citáciou a nenahrádzajú bibliografický odkaz v zozname bibliografických odkazov.

5 Záver

Problematika citovania patrí medzi samozrejme súčasti každého odborného textu či vedeckej publikácie. Tvorba bibliografických odkazov je len jednou zo súčastí citovania pozostávajúcej aj z výberu citačnej techniky a tvorby citácií. Bibliografické odkazy pre klasické dokumenty tvorí štruktúra viacerých typov údajov, ktoré vytvárame na základe predpísaných štandardov. Napriek mnohým nejasnostiam a nepresným interpretáciám sa citovania netreba obávať. Treba ho chápať ako prirodzenú súčasť písania odborných textov, ktorou sa nielen vyhýbame prehrskom voči etike autorstva, ale aj prispievame k mapovaniu vedy. Tvorbou bibliografických odkazov a citátov v texte súbežne s písaním práce možno získať úplne nevedome aj v tejto problematike rutinu a zaradiť tak citovanie medzi elementárne záležitosti.

6 Zoznam bibliografických odkazov

- Anglo-americké katalogizačné pravidlá*. 2003. 2. zrevidované vyd. Martin : Slovenská národná knižnica, 2003. 695 s. ISBN 80-89023-38-X.
- ISBD(G)*. 1994. Preklad a redakcia slov. vyd. Dušan Katuščák. 1. slov. vyd. Martin : Matica slovenská, 1994. ISBN 80-7090-291-4.
- ISO 690:1987, *Documentation – Bibliographic references – Content, form and structure*.
- ISO 690-2:1997, *Information and documentation – Bibliographic references – Part 2: Electronic documents or parts thereof*.
- KATUŠČÁK, Dušan. 1998. *Ako písať vysokoškolské a kvalifikačné práce*. Druhé doplnené vydanie. Bratislava : Stimul, 1998. ISBN 80-85697-82-3.
- KIMLIČKA, Štefan. 2002. *Ako citovať a vytvárať zoznamy bibliografických odkazov : podľa noriem ISO 690 pre „klasické“ aj elektronické zdroje*. Bratislava : Stimul, 2002. 82 s. ISBN 80-88982-57-X.
- KUCIANOVÁ, Anna. 2008. Problémy s technikami citovania podľa ISO 690 a ISO 690-2. In *Knižnica*. ISSN 1335-7026, 2008, roč. 9, č. 3, s. 14-18.
- LIČNEROVÁ, Lucia. 2003. Vieme dobre citovať? In *Itlib*. ISSN 1335-793X, 2003, roč. 7, č. 2, s. 47-49.
- STN ISO 690:1998, *Dokumentácia – Bibliografické odkazy – Obsah, forma a štruktúra*. Nahrádza ČSN 010197.
- STN ISO 690-2:2001, *Informácie a dokumentácia – Bibliografické citácie – Časť 2: Elektronické dokumenty alebo ich časti*.
- STN ISO 832: 1998, *Informácie a dokumentácia – Bibliografický popis a odkazy – Pravidlá skracovania bibliografických termínov*.

Recenzent: PhDr. Marta Matthaidesová, PhD.

LIČNEROVÁ, Lucia. Bibliographic Citing and Referencing to classic Documents: Principles and the most commonly Problems. HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 1, 2009, No. 2, p. 7.

The thesis provides instructions for bibliographic citing and referencing to „classic“ documents. It explains the basic concepts from citation praxis, but it is primary oriented at creating of bibliographic references to „classic“ documents. By means of interpretation of the available standards and published literature of the citing-field it summarizes and explains the basic principles of creating the elements to be included in bibliographic references. The thesis offers schemata of the bibliographic references to various types of documents. The principles are explained on specific examples. The final part presents the most commonly breaches of the principles in relation to creating of the bibliographic references.

Keywords:

Citing standards. STN ISO 690. Citations. Bibliographic references. Schemata of the bibliographic references.

VPLYV VÝKLADU ČL. 76 ÚSTAVY WEIMARSKEJ REPUBLIKY NA KONCEPCIU ČL. 79 ODS. 3 ZÁKLADNÉHO ZÁKONA SPOLKOVEJ REPUBLIKY NEMECKO (HĽADANIE HRANÍC ÚSTAVNÝCH ZMIEN)

JUDR. MARTA LAPČÁKOVÁ
PRÁVNICKÁ FAKULTA UPJŠ V KOŠICIACH
KATEDRA TEÓRIE ŠTÁTU A PRÁVA

Abstrakt

Metodologický spor z čias Weimarskej republiky predstavuje jedno z najplodnejších období nemeckej právnej vedy. Jednou z riešených otázok bola aj otázka hraníc ústavných zmien, ktorá nemala iba teoretický charakter. Prevládajúci pozitivistický názor prispel k zdanlivo legálnemu odstráneniu Weimarskej ústavy nacistickým režimom. Pri vypracovaní Základného zákona sa s cieľom ochrániť materiálne jadro ústavy zapracovala do koncepcie čl. 79 ods. 3 nosná myšlienka antipositivistickej teórie Carla Schmitta.

Lapčáková, Marta. Vplyv výkladu čl. 76 Ústavy Weimarskej republiky na koncepciu čl. 79 ods. 3 Základného zákona Spolkovej republiky Nemecko (Hľadanie hraníc ústavných zmien). HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 1, 2009, č. 2, s. 23 – 35.

Úvod

Počas obdobia Weimarskej republiky v Nemecku sa v právnej teórii s veľkou nástojčivosťou riešila otázka, či môžu pre parlament vyplývať z ústavného textu obmedzenia týkajúce sa jeho právomoci prijímať ústavné zákony, ktoré menia ústavu. Ak áno, kde sa nachádza pomyselná hranica ústavných zmien, ktorú nesmie prekročiť ani ústavný zákonodarca, pokiaľ to nemá mať za následok negáciu ústavy. Táto nástojčivosť priamo súvisela s postavením ľudu ako suveréna, ktorý už nemusel bojovať o svoje práva a o suverenitu so suverénitou monarchu. Kľúčový význam tak nadobudlo vyriešenie problému, či pre suverénny ľud vôbec môžu existovať hranice zmeny ústavy, alebo či preň už viac neplatí Siéyésovo: „Stačí, že to ľud chce“, a jeho vôľa je najvyšším zákonom?

Pri riešení tejto otázky sa naplno prejavil metodologický spor jednotlivých prúdov právnej filozofie Weimarskej republiky, a to najmä dvoch hlavných smerov právneho myslenia sformovaných v priebehu dvadsiatych rokov

20. storočia.¹ S istou dávkou zovšeobecnenia ich môžeme definovať ako „pozitivistické“ a „antipozitivistické“. Aj pri hľadaní hraníc ústavných zmien sa naplno prejavil rozpor medzi hlavnými predstaviteľmi týchto antagonistických línii, a to medzi Hansom Kelsenom a Carlom Schmittom. Na nasledujúcich stranách sa pokúsime bližšie priblížiť názory najvýznamnejších osobností právneho myslenia obdobia Weimarskej republiky a poukázať na prínos výsledkov ich metodologického sporu na koncepciu čl. 79 ods. 3 Základného zákona Spolkovej republiky Nemecko (ďalej aj ako „ZZ“).

I. Pozitivistický prúd právneho myslenia

a) Gerhard Anschütz

Spor ohľadom hraníc ústavných zmien sa rozpútal na pozadí výkladu čl. 76 Weimarskej ústavy (ďalej aj „WÚ“): „Ústavu možno zmeniť iba cestou zákonodarstva.“ Toto ustanovenie bolo takmer doslova prevzaté z čl. 78 Ríšskej ústavy: „K zmene ústavy môže dôjsť cestou zákonodarstva.“ Prvé výklady čl. 76 WÚ sa argumentačne opierali o výklad zmyslu Ríšskej ústavy. Príkladom môže byť teória Gerharda Anschütza. Podľa neho je v zmysle čl. 76 WÚ celá ústava bez rozdielu obsahu a politického dosahu v dispozícii zákonodarcu. Anschütz sa vo svojich tvrdeniach odvolával na rovnako vykladaný čl. 78 Ríšskej ústavy. „Veta ‚Ústavu možno zmeniť iba cestou zákonodarstva‘ platila ešte v starom právnom poriadku (RVerf, čl. 78 ods. 1). Znamená to, že ústavný zákon a jednoduchý zákon predstavujú prejavy vôle rovnakej moci, t. j. moci zákonodarnej. Myšlienka osobitnej, od zákonodarnej moci odlišnej a jej nadradenej ústavodarnej moci je nemeckej štátovede na rozdiel od Severnej Ameriky tak ako predtým cudzia. Ústava nestojí nad legislatívou, ale naopak je jej k dispozícii, s výhradou, že legislatíva je povinná v danom prípade dodržať osobitnú predpísanú formu ústavných zmien.“² Anschütz teda rovnako ako v období Nemeckej ríše³ odmietal pri-

¹ Metodologický spor, ktorý vypukol po ukončení druhej svetovej vojny, bol podľa vtedajších slov sporom o „podstatu štátu“, no v skutočnosti sa jednalo o debatu týkajúcu sa usporiadania a formy politického života. Táto ostrosť výmeny názorov, ktorá nemá v celej nemeckej štátovede obdobu, bola zrejme spôsobená celkovou politizáciou medzivojnového spoločenského života. Účastníci tohto diskurzu si boli vedomí, že v ňom ide o ďalší osud republiky. (Porovnaj: Stolleis, M.: *Der Methodenstreit der Weimarer Staatsrechtslehre – ein abgeschlossenes Kapitel der Wissenschaftsgeschichte?* Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2001, s. 5 – 6.)

² Anschütz, G.: *Die Verfassung der Deutschen Reiches vom 11. August 1919*. 14. Auflage, Berlin 1933, Art. 76. In: Winterhoff, Ch.: *Verfassung-Verfassungsgebung-Verfassungsänderung*. Tübingen, Mohr Siebeck 2007, s. 45.

³ Pod pojmom „Nemecká ríša“ sa v tomto príspevku myslí obdobie platnosti Ústavy z roku 1871.

znať ústave v porovnaní s obyčajnými zákonmi vyšší stupeň právnej sily.⁴ V Anschützovom myslení pozorujeme veľký vplyv uznávanej osobnosti verejného práva Nemeckej ríše Paula Labanda.

b) Paul Laband

Podľa Labanda v štáte nie je žiadna vyššia vôľa ako vôľa suveréna a z tejto vôle premení rovnako záväzná moc ústavy, ako aj zákonov. „Ústava nie je žiadna mystická moc, ktorá sa vznáša nad štátom, ale rovnako ako každý iný zákon akt vôle štátu a preto zmeniteľný vôľou štátu.“⁵ Z tejto pozície obhajoval existenciu osobitných ústavných zákonov, ktoré sú v rozpore s ústavou. Pravidlo, podľa ktorého osobitné zákony majú byť stále v súlade s ústavou, podľa neho nebolo právnym pravidlom, ale iba postulátom zákonodarnej politiky.⁶ Ako ďalej dodáva, „aj pre Ríšsku ústavu preto platí zásada *lex posterior derogat priori*“.⁷

V dôsledku uvedeného stanoviska dochádzalo v období Nemeckej ríše k prijímaniu osobitných zákonov, ktoré sa v jednotlivých prípadoch odchyľovali od ústavy, no popritom nemenili jej text, a ako také boli „materiálne protiústavné“.⁸ Tieto tzv. zákony prelamujúce ústavu sa považovali za prípustné. Dokonca aj prijímanie obyčajných zákonov, ktoré boli v rozpore s ústavou, malo ostať bez právnych následkov, pretože následná kontrola právnych noriem nepatrila do právomoci súdnej moci.⁹ Prístup k prelamovaniu Ústavy

⁴ Niet divu, že pod vplyvom takýchto teoretických názorov patrila otázka príslušnosti súdov k preskúmvaniu súladu zákonov s ústavou medzi najdiskutovanejšie otázky dvadsiatych rokov 20. storočia. Postupne sa síce presadili zástancovia súdnej kontroly a vyššej právnej sily ústavy vo vzťahu k obyčajným zákonom (priekopnícky bol v tomto zmysle rozsudok Ríšskeho súdu zo 4. novembra 1925, (RGZ 11, 320), ktorý jednoznačne uznal kontrolnú právomoc súdov), avšak koncom Weimarskej republiky narazili na rozhodujúci odpor. Z tohto hľadiska potom nie je prekvapujúci ani súhlasný postoj zo strany väčšiny expertov verejného práva obdobia Weimarskej republiky k prelamovaniu ústavy prostredníctvom osobitných zákonov. (Winterhoff, Ch.: c. d., s. 46).

⁵ Laband, P.: *Das Staatsrecht des Deutschen Reiches*, Bd. II., 5. Auflage, Tübingen 1911, s. 39. In: Winterhoff, Ch.: c. d., s. 40 – 41.

⁶ Laband, P.: *Das Staatsrecht des Deutschen Reiches*, Bd. II., 5. Auflage, Tübingen 1911, s. 39 a n., 62 a n. In: Ehmke, H.: *Grenzen der Verfassungsänderung*. Berlin 1953, s. 20.

⁷ Laband, P.: *Das Staatsrecht des Deutschen Reiches*, Bd. II., 5. Auflage, Tübingen 1911, s. 39. In: Winterhoff, Ch.: c. d., s. 41, pozn. č. 211.

⁸ Laband, P.: *Das Staatsrecht des Deutschen Reiches*, Bd. II., 5. Auflage, Tübingen 1911, s. 38. In: Winterhoff, Ch.: c. d., s. 41.

⁹ Nasledujúca argumentácia je typickým príkladom vtedajšieho zdôvodňovania absencie súdnej kontroly noriem: „Avšak nesmie sa skúmať, či sú v materiálnom sú-

Nemeckej ríše z roku 1871 v rozhodujúcej miere ovplyvnil prax Weimarskej republiky, ktorá prispela k zdanlivo legálnemu odstráneniu Weimarskej ústavy.

Uvedené chápanie postavenia ústavy vyplývalo z jej teoretickej koncepcie. Ústava Nemeckej ríše z roku 1871 nespočívala na princípe suverenity ľudu, ale bola koncipovaná ako zmluva, ktorej obsah tvorila dohodnutá miera obmedzenia moci panovníka. V rámci tejto koncepcie nezostal žiaden priestor pre chápanie rozhodujúceho postavenia ústavy ako právneho dokumentu zaväzujúceho všetky orgány štátnej moci vrátane zákonodarstva, ani pre to, aby sa ústave priznal vyšší stupeň právnej sily vo vzťahu k obyčajným zákonom. Christian Winterhoff upozorňuje na to, že tým sa jednoznačne preukazuje, ako vzťah moci a ústavy podstatným spôsobom ovplyvňuje chápanie samotnej ústavy.¹⁰ Peter Badura rovnako poukazuje na to, že myšlienka vyššej právnej sily ústavy úzko súvisí s ústavodarnou mocou ľudu spočívajúcou na princípe suverenity ľudu, pretože ľud ústavou konštituuje štátnu moc a prepožičiava kompetencie štátnym orgánom. Dôsledkom princípu suverenity ľudu je teda prísna viazanosť a podriadenosť štátnych orgánov samotnej ústave.¹¹

lade krajinské zákony s krajinskou ústavou, ríšske zákony s ríšskou ústavou. Pretože podľa nemeckého... stanoviska ústava nie je vo vzťahu k jednoduchým zákonom normou vyššieho poriadku; nejaví sa ako termín odlišný od legislatívy, nie je vôľou nadradenou legislatíve, ale je a platí ako akt samotnej legislatívy. Ústava nestojí nad zákonodarnou mocou, ale naopak je jej k dispozícii. Nie je mocou, ktorá by stála tak vysoko nad zákonmi, ako zákony... nad nariadeniami a ktorú musí sudca preto viac poslúchať ako zákon. Ústava nie je pre orgány aplikujúce právo, aj pre súdy, ničím viac a ničím iným ako jednoduchý formálny zákon. Ak sa zákon vydaný podľa ústavy odlišuje od nej, tak sa podľa zásady *lex posterior derogat priori* má aplikovať tento zákon, a nie ústava; to posledné platí do tej miery ako bolo zmienené. Či sa v takomto prípade právom alebo neprávom zanedbala osobitná forma ústavnej zmeny..., to je otázka, ktorú si majú medzi sebou vyjasniť zákonodarné faktory, pričom je vyňatá s následnej súdnej kontroly.“ (Meyer, G. – Anschütz, G.: *Lehrbuch des Deutschen Staatsrechts*. 7. Auflage, München – Leipzig 1919, s. 743 a n. In: Winterhoff, Ch.: c. d., s. 41 – 42, pozn. č. 213).

¹⁰ Winterhoff, Ch.: c. d., s. 50, pozn. č. 249.

¹¹ Badura, P.: *Verfassung und Verfassungsgesetz*. In: Ehmke, H. – Kaiser, J. H. – Kewenig, W. A. – Meesen, K. M. (Hrsg.): *Festschrift für Ulrich Scheuner zum 70. Geburtstag*, Band 1., Berlin 1973, s. 19 – 39. In: Winterhoff, Ch.: c. d., s. 111, pozn. č. 490.

c) Richard Thoma

Labandov jednostranný logicizmus si vyslúžil kritiku zo strany Richarda Thomu.¹² Ten uvádza: „Tradičné tvrdenie štátovedy, že najvyšší zákonodarca suverénneho štátu smie prijať akýkoľvek právny predpis, zachádza príďaleko... Takáto náuka zamieňa smieť a môcť.“¹³ Toto tvrdenie v každom prípade nie je v súlade s uznaním medzinárodného práva. ... Nie je však správne ani z pohľadu vnútroštátneho práva.“¹⁴ Thoma ďalej tvrdí, že zámer slúžiť všeobecnému dobru je nezlučiteľný s právnym dovolením svojvôle. Zákonodarca je teda obmedzovaný aj príkazom právneho poriadku, podľa ktorého sa musí pri prijímaní svojich rozhodnutí nechať viesť úvahami spravodlivosti a všeobecného dobra.¹⁵

d) Hans Kelsen

Na štátoprávne myslenie Weimarskej republiky mala výrazný vplyv Kelsenova čistá právna veda. Hans Kelsen vychádza z poznatku, že ústava ako zákon s najvyšším stupňom právnej sily síce stanovuje legislatívne pravidlá tvorby práva, no neupravuje proces vlastného prijímania.¹⁶ Ústavu teda nemožno odvodiť z vyššej pozitívnej normy. Kelsen preto poukazuje na počiatočnú normu nadpozitívneho charakteru, na základnú normu (Grundnorm), ktorá je bez príslušného odôvodnenia iba predpokladaná,¹⁷ takže jej možno priznať iba hypotetický charakter. Táto norma nemá „apriori vôbec nijaký obsah“, jej výlučnou funkciou je „tu stanoviť autokrata, tam ľud ako najvyššiu normotvornú inštanciu.“¹⁸ Základná norma predstavuje pre Kelsena blanketovú ústavu v právno-logickom zmysle, keďže každú zmenu právnej normy je možné vyvodiť z blankety základnej normy. Dôsledkom uvedenej úva-

¹² Anschütz, G. – Thoma, R.: Handbuch des Deutschen Staatsrechts. Bd. I., Tübingen, Mohr Siebeck 1998, unveränderter Nachdruck der 1. Auflage, Tübingen, Mohr Siebeck 1930, s. 2, 4.

¹³ Rozlišovanie medzi právnou možnosťou (rechtliches Können) a právnym dovolením (rechtliches Dürfen) je prevzaté z civilného práva. Pre ústavné právo je výsledkom právneho pozitivizmu, ktorý tu našiel svoje hranice, a tým prišiel k možným ťažkostiam vyplývajúcim z dualizmu.

¹⁴ Anschütz, G. – Thoma, R.: Handbuch des Deutschen Staatsrechts. Bd. II. Tübingen, Mohr Siebeck 1998, unveränderter Nachdruck der 1. Auflage, Tübingen, Mohr Siebeck 1930, s. 140.

¹⁵ Tamže, s. 140 – 154.

¹⁶ Kelsen, H.: Reine Rechtslehre. 2. Auflage, 1960, unveränderter Neudruck, Wien 1967, s. 203. In: Winterhoff, CH.: c. d., s. 131.

¹⁷ Kelsen, H.: Reine Rechtslehre. 2. Auflage, 1960, unveränderter Neudruck, Wien 1967, s. 197, 201 a n. In: Winterhoff, CH.: c. d., s. 134.

¹⁸ Kelsen, H.: Allgemeine Staatslehre. Berlin 1925, s. 251.

hy je záver, že ak nie je ústavnou zmenou porušená identita právneho poriadku, spočívajúca na základnej norme, tak vlastne ani nedochádza k zmenám ústavy, pretože tie sú obsiahnuté v základnej norme. Kelsen zastáva „prísno-logický princíp nemeniteľnosti“ hypotetickej základnej normy.¹⁹ Tieto zmeny ústavy totiž smerujú proti doposiaľ predpokladanej základnej norme a ako prelamujúce ústavu sú neprípustné. Pokiaľ by sme pripustili prelomenie ústavy, museli by sme predpokladať inú základnú normu než tú, na ktorej spočívala doterajšia ústava, a uvažovať o novom štáte.²⁰

Podľa Kelsena s možnosťou zmeny právneho poriadku možno súhlasiť iba vtedy, ak sú podmienky jeho zmeny výslovne upravené. Pokiaľ takéto podmienky nie sú známe, právny poriadok nemožno považovať za zmeniteľný. Norma, v ktorej absentujú podmienky, za akých môže byť zmenená, platí bez časového obmedzenia.²¹ Ak však existuje úprava toho, akým spôsobom môže dôjsť k zmene právnej normy, tak musí byť táto možnosť neobmedzená, pretože neexistuje materiálne, hodnotové rozlíšenie medzi možnými zmenami ústavy, ak identita štátu alebo právneho poriadku zostane neporušená. Obmedzenia ústavných zmien podľa Kelsena môžu vyplývať iba z pozitívneho práva. V tejto súvislosti odmieta právnu možnosť zmeny nezmeniteľných ustanovení: „... rovnako ako porušenie normy týkajúcej sa tvorby práva... znamená neplatnosť protiprávne prijatej normy,... tak rovnako nie je právne možná zmena ústavy alebo ústavných ustanovení, označených ako nezmeniteľné.“²²

II. Antipozitivistické smery právneho myslenia

a) Carl Schmitt

Formalistické chápanie ústavy a panujúca pozitívno-právna náuka našli kritický ohlas vo viacerých odborných prácach predstaviteľov materiálnej ústavnoprávnej teórie, ktorí poukazovali na existenciu nepísaných hraníc ústavných zmien.²³ Carl Bilfinger sa napríklad domnieval, že právomoc me-

¹⁹ Tamže, s. 252.

²⁰ Tamže, s. 249.

²¹ V Kelsenových myšlienkach je citeľný vplyv názorov Adolfa Merkela. Bližšie pozri: Stanley, L. P. – Stolleis, M.: Hans Kelsen: Staatsrechtslehrer und Rechtstheoretiker des 20. Jahrhunderts. Tübingen, Mohr Siebeck 2005, s. 156 a n.

²² Kelsen, H.: dielo cit. v pozn. č. 19, s. 254.

²³ Kelsenovu náuku kritizuje aj súčasná právna teória. Utz Schliesky, napríklad, poznamenáva: „Kelsenova teória konštruje ‚virtuálny štát‘, ktorý nemá nič spoločné s realitou, pretože skutočné prvky sú vedome vylúčené z konštrukcie spočívajúcej na jeho čistej právnej náuke.“ (Schliesky, U.: Souveränität und Legitimität von Herrschaftsgewalt: Die Weiterentwicklung von Begriffen der Staatslehre und des

niť ústavu je obmedzená „základnými princípmi daného ústavného systému“. Právna nedotknuteľnosť ústavných základov podľa neho vyplýva z existencie nepísaných princípov daných podstatou samotnej ústavy.²⁴

Čistá právna veda zaznamenala ostrú kritiku aj zo strany Ericha Kaufmanna, Hermanna Hellera a Heinricha Triepela. Avšak prvú ucelenú materiálnu vedu zameranú proti Kelsenovmu normologizmu predstavil Carl Schmitt. V dôsledku zdôrazňovania primátu moci Schmitt nahrádza čistý pozitivizmus „sociologickým pozitivizmom“.²⁵ Konkrétne vo vzťahu k ústave Schmitt uvádza, že ústava ako základné rozhodnutie o spôsobe a forme politickej usporiadania je rozhodnutím (Decision)²⁶ nositeľom moci.²⁷

Základom akýchkoľvek úvah je pre Schmitta rozlišovanie medzi ústavou, resp. ústavou v pozitívnom zmysle, a ústavným zákonom. „Ústava v pozitívnom zmysle vzniká na základe aktu ústavodarného moci.“²⁸ Tento akt obsahuje vedomé rozhodnutie o spôsobe a forme politickej jednoty. Ústavné zákony platia až na základe ústavy, a ako také môžu byť za splnenia predpokladov čl. 76 WÚ zmenené, či dokonca v období výnimočného stavu suspendované alebo prelamované.

Samotná ústava je však podľa Schmitta nedotknuteľná. Ústavu ako celok nemožno zmeniť ani spôsobom upraveným v čl. 76 WÚ, to znamená, že základné politické rozhodnutia, ktoré tvoria podstatu ústavy, nemožno odstrániť a nahradiť ich inými, pretože zákonodarcia meniaci ústavu nie je v žiadnom

Staatsrechts im europäischen Mehrebenensystem. Tübingen, Mohr Siebeck 2004, s. 107).

²⁴ Bilfinger, C.: Nationale Demokratie als Grundlage der Weimarer Verfassung. Hallenser Universitätsreden (1929). In: Ehmke, H.: c. d., pozn. č. 60.

²⁵ Robbers, G.: Die Staatslehre der Weimarer Republik – eine Einführung. Jura 1993, s. 69 a n. Sám Schmitt však odmietal sociologické ponímanie decizionizmu. (Schmitt, C.: Politische Theologie, 8. Auflage, Berlin 2004, fehlerbereinigter Neusatz der Zweitaufgabe von 1934, s. 19).

²⁶ Rozhodnutie (lat. decisio) je základným pojmom Schmittovej politickej teórie. Decizionizmus (das Entscheidungsdenken) je podľa Schmitta jedným z troch spôsobov vedeckého myslenia v oblasti práva. (Porovnaj: Schmitt, C.: Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens, 2. Auflage, Berlin 1993).

²⁷ Kelsen vníma vytvorenie ústavy ako výsledok právneho procesu, no pre Schmitta je ústava ako výsledok politického rozhodnutia čisto existenciálnym javom. „Ústava nespočíva na norme, ktorej správnosť by bola dôvodom jej platnosti. Ústava sa zakladá na politickom rozhodnutí o spôsobe a forme vlastného bytia, ktoré pochádza z politického bytia. Slovo ‚vôľa‘ charakterizuje, v protiklade ku každej závislosti od normatívnej alebo abstraktnej správnosti, podstatnú existenciálnosť tohto dôvodu platnosti.“ (Schmitt, C.: Verfassungslehre. (1928), 8. Auflage, Berlin 1993, s. 76).

²⁸ Tamže, s. 21.

prípade všemocný.²⁹ Z tejto pozície kritizuje chápanie tejto problematiky predstaviteľmi pozitívneho práva, ktorým moc ústavodarná a moc ustanovená splýva.

Ústavné zákony platia len na základe a v rámci ústavy; ústava zasa na základe vôle ústavodarnej moci. Schmitt teda rozlišuje medzi ústavodarcom s ústavodarnou mocou a ústavodarným zákonodarcom s právomocou prijímať ústavné zákony. Základné politické rozhodnutia, ktoré tvoria podstatu ústavy, nesmú byť predmetom ústavnej zmeny: táto zmena by spôsobila výmenu ústavy, a nie zmenu ústavy.³⁰ Tieto základné politické rozhodnutia sú tak vyňaté z dispozície ústavného zákonodarcu, ktorý je oprávnený uznávať sa iba o takých zmenách ústavy, v rámci ktorých nie je dotknutá identita a kontinuita ústavy ako celku.³¹ Na základe kritéria zachovania identity a kontinuity ústavy Schmitt vymedzuje prípady, ktoré nemožno v žiadnom prípade považovať za zmenu ústavy.

Zmenou ústavy podľa neho nie je likvidácia ústavy. „Orgány, v právomoci ktorých je prijímanie zákonov meniacich ústavu, nie sú nositeľmi alebo subjektmi ústavodarnej moci. Zmena ústavy, ktorá premieňa štát založený na monarchistickom princípe na štát ovládaný ústavodarnou mocou ľudu, nie je v žiadnom prípade ústavná. Legálnou cestou by sa táto ústava nemohla vôbec premeniť na demokratickú ústavu; ak by sa monarcha dobrovoľne vzdal monarchistického princípu, znamenalo by to iba vzdanie sa boja a umožnilo by to pokojnú výmenu ústavodarnej moci. Preto by sa však nový subjekt ústavodarnej moci nestal právnym nástupcom monarchu.“³²

Ústavnou zmenou nie je ani odstránenie ústavy. Aj keď ústavodarná moc ľudu zostane zachovaná, nesmú sa podľa Schmitta prijať cestou čl. 76 WÚ namiesto základných politických rozhodnutí, ktoré tvoria ústavu, iné politické rozhodnutia. „Základné politické rozhodnutia ústavy sú záležitosťou ústavodarnej moci nemeckého národa a nepatria ku kompetenciám inšancií príslušných k ústavno-zákonným zmenám a revíziám. Takéto zmeny spôsobujú výmenu ústavy, a nie jej revíziu.... Ak sa výslovným ustanovením zakáže určitá ústavná zmena, ide iba o potvrdenie tohto rozlíšenia od revízie a odstránenia ústavy.“³³

²⁹ Tamže, s. 21 – 27.

³⁰ Tamže, s. 26, 105.

³¹ Tamže, s. 103. Schmittova teória je rovnako ako Kelsenova čistá právna veda hodnotovo neutrálna. Dôležitým kritériom ústavných zmien je podľa Schmitta zachovanie identity ústavy, teda základných politických rozhodnutí ústavodarnej moci. Samotný obsah týchto rozhodnutí však už nepodrobujeme materiálnemu skúmaniu z pohľadu ich súladu s vyššími hodnotovými kritériami.

³² Tamže, s. 103 – 104.

³³ Tamže, s. 105.

Zmenou ústavy nie je podľa Schmitta ani prelomenie ústavy. „Pri prelomení ústavy nie je zmenené ústavno-zákonné ustanovenie, ale iba v jedinečnom prípade – so zachovaním jeho všeobecnej platnosti pre ostatné – prijaté odchyľujúce sa nariadenie. V tomto prípade teda nedošlo k vykonaniu zmeny ústavy, naopak, predpokladá sa, že ústavný zákon naďalej platí bez zmeny. Takéto prelamovania ústavy sú svojou povahou opatreniami, a nie normami Ten kto je oprávnený a schopný takéhoto konania, koná suverénne.... *Zákonodarca* ako zákonodarca môže vydávať iba zákony, nemôže ich však prelamovať; otázka sa netýka zákonodarstva, ale suverenity.“³⁴

Prelamovaním ústavy nie je ani suspendovanie ústavy. Podľa Schmitta nemôže dočasne stratiť účinnosť „ústava vo vlastnom slova zmysle, tzn. základné politické rozhodnutia o forme existencie národa“³⁵ no zároveň s poukázaním na osobitné úpravy, napríklad v čase obliehania, vojny alebo výnimočného stavu, pripúšťa dočasné suspendovanie ustanovení prijatých s cieľom ochrany občianskej slobody.³⁶

b) Rudolf Smend

O prekonanie antagonistických východísk Kelsenovej a Schmittovej nauky sa pokúsil Rudolf Smend. Smendova integračná náuka je protikladom Schmittovho decizionizmu.³⁷ Smend odporuje Schmittovmu statickému chápaniu politickej jednoty tvoriacej základ štátu, ktorá je naopak dynamickým a trvajúcim procesom.³⁸ Pod pojmom integrácia Smend chápe neustály proces tvorby novej štátnej vôle a jednoty, neustálu obnovu štátu.

Smendova náuka obsahuje i hodnotovo viazané statické elementy. Z podstaty ústavy, ktorá upravuje systém neustálej integrácie štátu, vyplýva ne-

³⁴ Tamže, s. 106 – 107.

³⁵ Tamže, s. 109.

³⁶ Tamže, s. 110.

³⁷ Smendova náuka sa stretla, ako to výstižne sformuloval Werner Käge, s „panegyricku chválou a vášnivým odmietnutím“. (Käge, W.: Die Verfassung als rechtliche Grundordnung des Staates. Zürich 1945, s. 142). Carl Schmitt, ktorého myslenie je Smendovi nepochybne bližšie než myslenie predstaviteľov klasického pozitivizmu jednoznačne odmietajúcich Smendovu teóriu, sa domnieval, že integračná náuka je skôr všeobecnou spoločenskovednou náukou ako teóriou štátu.

³⁸ „Štát existuje, len ak a pokým sa neustále integruje, je vybudovaný na jednotlivcoch a z jednotlivcov, tento trvajúci proces je podstatou duševno-sociálnej skutočnosti.“ (Smend, R.: Die politische Gewalt im Verfassungsstaat und das Problem der Staatsform. In: Festgabe für W. Kahl. Tübingen 1923, s. 68. In: van Ooyen, R. Ch.: Politik und Verfassung. Wiesbaden, VS Verlag für Sozialwissenschaften 2006, s. 122).

mennosť regulatívneho princípu, ktorým je napĺňanie zmyslu integrácie.³⁹ Táto integrácia je podľa Smenda určovaná i spoločnými hodnotami spoločnosti, preto postuluje statický charakter najvyšších hodnôt spoločnosti, resp. podstatnú trvalosť hodnôt a práv.⁴⁰ Integrujúci obsah ústavy tak videl nielen v úvodných ustanoveniach ústavy upravujúcich formu štátnu, ale aj v úprave základných práv.

III. Ochrana materiálneho jadra ústavy, čl. 79 ods. 3 Základného zákona

V druhej polovici dvadsiatych rokov 20. storočia sa postupne sformovala línia, ktorá sa snažila vystihnúť podstatu imanentných, nepísaných hraníc ústavných zmien. Vznikla ako reakcia na jednostranný právny pozitivizmus, ktorý preferoval myšlienku, že za dodržania podmienok stanovených v článku 76 WÚ je ústava bez výnimky zmeniteľná ako hocikáký iný zákon. Túto líniu reprezentovali najmä Schmitt, Smend, Bilfinger a Triepel, a nepredstavovala homogénny ideový smer. Naopak. Jej predstavitelia sa rozchádzali vo východiskách, z čoho pramenila ich vzájomná kritika.

Koncom Weimarskej republiky sa tak začala formovať alternatíva k oklieštenému vnímaniu ústavného štátu a jeho politických procesov, ktorá sa presadila po druhej svetovej vojne v dôsledku zdiskreditovania právneho pozitivizmu zo strany nacistického režimu.⁴¹ Formalistické chápanie práva a právneho štátu nedokázalo zabrániť mocenskému zneužitiu práva.⁴² Rovnako prevládajúci výklad čl. 76 WÚ viedol nakoniec k odstráneniu tejto ústavy.

Autori ZZ sa snažili vziať do úvahy dôvody, ktoré prispeli k pádu Weimarskej republiky a zakoncipovať ich do znenia novej ústavy. Do koncepcie čl. 79 ods. 3 ZZ sa tak zapracovali výsledky diskusie týkajúcej sa hľadania

³⁹ Smend, R.: *Verfassung und Verfassungsrecht*. München und Leipzig 1928, s. 137 a n. In: Ehmke, H.: c. d., s. 56.

⁴⁰ Smend, R.: *Die politische Gewalt im Verfassungsstaat und das Problem der Staatsform*. 1923, s. 87. In: Göbel, A.: *Metamorphosen des Politischen: Grundfragen politischer Einheitsbildung seit den 20er Jahren*. Berlin, Akademie-Verlag 1995, s. 164.

⁴¹ Otázka hraníc ústavných zmien bola pre nacistické Nemecko úplne bezpredmetná, keďže tento štát predstavuje negáciu ústavného štátu. V tomto období dochádza v Nemecku k prerušeniu vývoja materiálnej náuky. Jej ďalšiu existenciu môžeme pozorovať vo Švajčiarsku, v tzv. züríšskej škole, ktorej predstaviteľmi sú Dietrich Schindler, Werner Kägi a Hans Haug.

⁴² Hesse, K.: *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Heidelberg 1990, s. 265. In: Brötl, A.: *O ústavnosti ústavných zákonov*. In: *Metamorfózy práva ve střední Evropě*. Zborník příspěvků z mezinárodní konference „Metamorfózy práva ve střední Evropě“ a kolokvia „Metamorfózy veřejné správy“ pořádaných Ústavem státu a práva AV ČR a Fakultou právnickou ZČU v Plzni ve dnech 11. – 13. června 2008 ve Znojme. s. 19.; Kägi, W.: c. d., s. 25.

hraníc ústavných zmien z čias Weimarskej republiky.⁴³ Medzi často diskutované témy patrí otázka, či čl. 79 ods. 3 ZZ predstavuje pozitiváciu teórie Carla Schmitta.⁴⁴ Prikláňame sa k stanovisku Karla-E. Haina a domnievame sa, že čl. 79 ods. 3 ZZ síce nepredstavuje pozitiváciu Schmittovej náuky ako celku, no preberá jeho rozhodujúcu myšlienku.⁴⁵ Táto ústava je vo svete známa koncepciou čl. 79 ods. 3 (tzv. Ewigkeitsklausel), ktorá obsahuje výpočet „nemeniteľného jadra“, „materiálneho ohniska“ tejto ústavy, zmenou ktorého by došlo k strate „identity“ ústavy. Účelom uvedeného článku je zabrániť, aby sa zdanlivo legálnou cestou odstránil samotný zmysel a cieľ Základného zákona⁴⁶, a tým sa otvorila možnosť pre legalizáciu totalitárnych režimov.⁴⁷ „Zmyslom čl. 79 ods. 3 ZZ, ktorý predstavuje obmedzenie ústavu meniaceho zákonodarcu, je zabrániť, aby sa formálno-legalistickou cestou ústavy meniaceho zákona odstránila podstata, základ ústavného poriadku, a mohol sa zneužiť k dodatočnej legalizácii totalitárnych režimov.“⁴⁸

ZZ je tak založený na koncepcii, v zmysle ktorej je ľud ako ústavodarca nositeľom ústavodarnej moci. Parlament ako reprezentant ľudu zase predstavuje ústavného zákonodarcu, oprávneného predpísaným spôsobom meniť ústavu, pričom ústava ako celok nemôže byť predmetom ústavnej zmeny. Základné normy, ktoré tvoria podstatu, jadro ústavy, nepodliehajú dispozícii ústavného zákonodarcu, ale iba ústavodarcu. „Základný zákon zmocňuje preto ústavu meniaceho zákonodarcu iba meniť ústavu, ale nie ju zrušiť alebo odstrániť.“⁴⁹ Čl. 79 ods. 3 ZZ v tomto zmysle predstavuje recepciu teórie

⁴³ Evers, H.-U.: Bonner Kommentar zum Grundgesetz. C. F. Müller, Art. 79 Abs. 3, Rn. 66.

⁴⁴ Za: Maunz, D. – Dürig, G.: Grundgesetz. München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung 1991, Art. 79, Rn. 24.; Badura, P.: Verfassungsänderung, Verfassungswandel, Verfassungsgewohnheitsrecht. In: Isensee, J. – Kirchhof, P. (Hrsg.): Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Bd. VII., Heidelberg, C. F. Müller Juristischer Verlag 1992, § 160, Rn. 25. Proti: Ehmke, H.: c. d., s. 43.; Murswiek, D.: Die verfassungsgebende Gewalt nach dem Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Berlin, Duncker & Humblot 1978, s. 171.; Evers, H.-U.: c. d., Art. 79 Abs. 3, Rn. 66.

⁴⁵ Hain, K. – E.: Die Grundsätze des Grundgesetzes. Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft 1999, s. 15 – 16.

⁴⁶ Porovnaj: Maunz, D. – Dürig, G.: c. d., Art. 79, Rn. 28.; Arndt, H.-W. – Rudolf, W.: Öffentliches Recht. 15. Auflage, München, Verlag Franz Vahlen 2007, s. 62.

⁴⁷ „Revolučné hnutie môže prípadne vytvoriť aj nové právo, ale nemá byť schopné nahradiť svoju chýbajúcu legitimitu... dovolaním sa na zdanlivo legálnu realizáciu.“ (Zdôvodnenie Všeobecného redakčného výboru).

⁴⁸ BVerfGE 30, 1 (24); podobne aj BVerfGE 84, 90 (121).

⁴⁹ Hesse, K.: Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland. 19. Auflage, Heidelberg, C. F. Müller Juristischer Verlag 1993, s. 277.

Carla Schmitta, čelného predstaviteľa „antipozitivistického“ tábora obdobia Weimarskej republiky.⁵⁰

Vplyv Schmittovej náuky je v právnej vede dodnes zjavný a citeľný. Ústavný právnik Paul Kirchhof napríklad uvažuje o nezmeniteľnosti ústavy spočívajúcej v jej nezmeniteľnom obsahu a taktiež sa prikláňa k myšlienke, že identifikácia subjektu ústavodarnej moci nie je vecou poznania, ale uznania.⁵¹ Táto náuka neovplyvnila iba nemecky píšucich autorov či judikatúru Spolkového ústavného súdu,⁵² ale svojich priaznivcov našla i za hranicami Nemecka. Ako jeden z mnohých príkladov možno uviesť názory Vladimíra Klokočku o povahe ústavodarnej moci, ktoré zreteľne vychádzajú zo Schmittovej Verfassungslehre a z ďalších diel ovplyvnených decizionizmom.⁵³

Najnovším a zaujímavým príkladom ovplyvnenia praxe týmto prúdom právneho myslenia je rozhodnutie rakúskeho ústavného súdu zo dňa 11. novembra 2001 VfGH 16.327, ktoré s cieľom ochrany „existujúceho jadra ústavy“ zrušilo ustanovenie so silou ústavného zákona, suspendujúce pôsobnosť Spolkovej ústavy pre určitú oblasť právnych vzťahov. Ústavný súd v odôvodnení tohto rozhodnutia uviedol, že suspendovanie ústavy je v rozpore s princípom demokracie a právneho štátu, a nie je v dispozícii ústavného zákonodarcu. Pôvodne sporná myšlienka nemeniteľného jadra ústavy tak po rokoch vášnivej diskusie významných predstaviteľov nemeckej štátovedy našla nielen pozitívnoprávne vyjadrenie v čl. 79 ods. 3 ZZ, ale aj pevné miesto v právnom myslení.⁵⁴

⁵⁰ Porovnaj: Stolleis, M.: Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Band 3.: Staats- und Verwaltungsrechtswissenschaft in Republik und Diktatur 1914 bis 1945. München, C. H. Beck 1999, s. 113; Leisner, A.: Kontinuität als Verfassungsprinzip: unter besonderer Berücksichtigung des Steuerrechts. Tübingen, Mohr Siebeck 2002, s. 147; Hennis, W.: Regieren im modernen Staat. Politikwissenschaftliche Abhandlungen I. Tübingen, Mohr Siebeck 1999, s. 371.

⁵¹ Kirchhof, P.: Die Identität der Verfassung in ihren unabänderlichen Inhalten. In: Isensee, J. – Kirchhof, P. (Hrsg.): Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Band I. Grundlagen von Staat und Verfassung. Heidelberg 1987, s. 775 – 813.

⁵² BVerfGE, 30, 1 (24).

⁵³ Klokočka, V.: Ústavní systémy evropských států (srovnávací studie). 2. aktualizované a doplněné vydání. Praha, Linde Praha 2006, s. 96 – 112.

⁵⁴ Stolleis, M.: dielo cit. v pozn. č. 51, s. 113.

Recenzent: JUDr. Eduard Bárány, DrSc.

Lapčáková, Marta. The influence of the interpretation of Article 76 of the Weimar Constitution on the concept of Article 79 par. 3 the Basic Law of the Federal Republic of Germany (Searching for the boundaries of the constitutional changes). HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 1, 2009, No. 2, p. 23 – 35.

Is it possible for parliament representing sovereignty of the people to pass any constitutional act amending constitution, or, on the contrary, is it only constrained by specific boundaries of constitutional changes? This issue was a part of the methodological dispute during the Weimar Republic era, which is unparalleled in German politics. In the answer to presented question the conflict between representatives of „legal positivism“ and „antipositivism,“ namely between Hans Kelsen and Carl Schmitt arised. The authors of Basic Law tried to take account of the reasons of the fall of Weimar Republic and incorporated the outcome of the Weimar Republic era discussion into the concept of Article 79 par. 3 the Basic Law. By thus, Article 79 par. 3 the Basic Law represents the positivistic approach to the fundamental idea of the Carl Schmitt theory.

PRÁVNÁ OBYČAJ A FORMOVANIE NOVODOBÉHO (SÚKROMNÉHO) PRÁVA NA NAŠOM ÚZEMÍ

JUDR. MIRIAM LACLAVÍKOVÁ, PhD.
TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA DEJÍN PRÁVA

Abstrakt

Prezentovaný článok „Právna obyčaj a formovanie novodobého (súkromného) práva na našom území“ podáva právno-historický pohľad na obdobie budovania novodobého (moderného) práva na našom území pokrývajúce časový úsek od konca 18. storočia (obdobie osvietenského absolutizmu) až do vzniku prvej Československej republiky (s prihliadnutím na významnú štátoprávnu zmenu spočívajúcu vo vytvorení nového štátu a následný rozvoj právnej vedy z úplne iných ideových východísk). Základná východisková pozícia článku prepája kodifikačné úsilie v Uhorsku so zásahom do systematiky prameňov práva (právna obyčaj – zákon – súdne rozhodnutie) a s názormi uhorskej právnej vedy sledovaného obdobia.

LACLAVÍKOVÁ, Miriam: Právna obyčaj a formovanie novodobého (súkromného) práva na našom území. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 1, 2009, č. 2, s. 36 – 52.

Úvod

Formovanie novodobého (súkromného) práva na našom území sa spája s nástupom osvietenského absolutizmu (Mária Terézia, Jozef II.) a s vplyvom tzv. prirodzenoprávných kodifikácií (pre oblasť Slovenska (v danom období Uhorska) môžeme hovoriť prioritne o vplyve rakúskeho Všeobecného občianskeho zákonníka (ABGB) z roku 1811)). Osvietenský absolutizmus a jeho reformy uhorská šľachta chápala ako pokus o zásah do jej výsad a privilégií (do uhorskej stavovskej ústavy), a preto je pre uhorský vývoj kľúčový nástup Leopolda II., ktorý v zákonnom článku LXVII/1790 umožnil uhorských stavov pracovať na konsolidácii právneho poriadku poznačeného polstoročným obdobím vlády Márie Terézie a Jozefa II.¹ Nástup novodobého práva teda v uhorských podmienkach možno pozorovať od konca 18. storočia (pri voľbe presnejšej hranice sa prikláňam k roku 1790), kedy registrujeme snahy o premenu dovtedajšieho na stredovekých základoch spočívajúceho

¹ GÁBRIŠ, T.: Návrh obchodnoprávnej úpravy regnikolárnej deputácie *in iudicis*. In: Stát a právo v období absolutismu. Sborník. Ed. Schelle, K. – Vojáček, L. Brno : Masarykova universita, Brno, 2005, s. 175.

práva, vychádzajúce zo zámeru zachytiť moderný kodifikačný trend nastupujúci v okolitých európskych štátoch. V štátoprávnom zmysle boli tieto snahy premietnuté do požiadavky vybudovať silnejší centralizovaný štát v protiklade k stavovským partikularizmom ovládanému stredovekému štátu². V tejto súvislosti si možno aj položiť otázku, „Kedy začína novovek (vo význame nástupu nového (novodobého, a v istom význame aj moderného) myslenia) v spoločnosti, práve a právnej vede?“³ Odpoveďou je (resp. môže byť), že od momentu postupného oslobodenia sa stredovekého človeka od starého stavovského systému a vzniku „nového (novodobého) človeka“ neviazaného po celý čas svojej pozemskej existencie stavovskou príslušnosťou. Tento moment je súčasne aj momentom vzniku nového chápania a nazerania na človeka – človek sa stáva osobou, právnou bytosťou, teda subjektom práva, a nie jeho objektom.

Právna obyčaj a jej miesto v rámci uhorských kodifikačných snáh

Uhorské súkromné právo tohto obdobia malo svoj základ v zbierke *Corpus Iuris Hungarici*, ktorej integrálnou súčasťou bolo dielo Štefana Werbőczyho *Opus Tripartitum*. Rozhodujúcim prameňom súkromného práva zostávala však aj naďalej právna obyčaj, nakoľko aj zbierka *Corpus Iuris Hungarici* nadobudla svoju záväznosť prijatím do súboru obyčajového práva (akceptáciou právnou obyčajou). Osobitosťou uhorského súkromného práva bolo (podobne ako u uhorského ústavného práva) jeho budovanie na princípe historickej continuity, čo znamená prenos či zachovávanie platnosti noriem pochádzajúcich zo starších období⁴.

² LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: Pramene práva na území Slovenska: od najstarších čias do roku 1790. 1. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2007, s. 17.

³ Za cenné úvahy o tejto myšlienke ďakujem prof. JUDr. Eduardovi Vlčkovi, CSc., (Právnická fakulta Masarykovej univerzity v Brne) a jeho diskusným príspevkom v rámci stretnutí katedier právnych dejín SR a ČR.

⁴ „V Uhorsku tak naďalej na začiatku 20. storočia platné právo predstavovali popri niektorých moderných zákonoch prijatých v období dualizmu a právnych obyčajoch prispôbovaných postupne súdnou praxou moderným pomerom aj niektoré ustanovenia zákonov sv. Štefana, dekrét Ludovíta Veľkého z r. 1351, zákonné články z rokov 1439, 1464, 1471, 1486, 1492, 1498, niektoré ustanovenia Werbőczyho Tripartita a ďalšie zákonné články, zmluvy a iné právne predpisy od roku 1536 až do roku 1848 a ďalej“. GÁBRIŠ, T.: Snahy o kodifikáciu uhorského všeobecného súkromného práva v rokoch 1848 – 1918. In: Stát a právo v letech 1848 – 1918 ve středoevropském kontextu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference, konané v Bratislavě 1. – 2. června 2006. Ed. Vojáček, L. – Schelle, K. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 69.

V období stredoveku a novoveku sa vyskytovali snahy o oslabenie postavenia právnej obyčaje ako rozhodujúceho prameňa (súkromného) práva⁵, ústiace najmä do kodifikačného úsilia (vo význame spísania noriem rôznej povahy – obyčaji, kráľovských dekrétov, zákonov a i.) uplatňujúceho sa na rôznych úrovniach partikulárneho právneho poriadku. V oblasti krajinského šľachtického práva⁶ najvýznamnejšou stredovekou kodifikáciou⁷ bolo dielo *Opus Tripartitum*, ktoré však pre formálne nedostatky v legislatívnom procese nenadobudlo silu zákona, ale platilo vzhľadom na akceptáciu právnou obcou. Prvé snahy o kodifikáciu krajinského šľachtického práva však môžeme pozorovať už skôr, v prvej polovici 15. storočia. Konkrétne sa spomína zákonný článok I/1439 *De reformatione consuetudinum Regni*. Ďalšie snahy o kodifikáciu (azda len spísanie práva s cieľom odstránenia zmätkov v súdnictve, nastolenia právnej istoty, úpravy niektorých významnejších otázok najmä ústavnoprávnej, správnoprávnej, trestnoprávnej a finančnoprávnej povahy) sa vyskytujú koncom 15. storočia za vlády Mateja Korvína a Vladislava II. Jagellonského (*Decretum Maius* Mateja Korvína z roku 1486 a *Decretum maius* Vladislava II. z roku 1492). Ako uvádza Gábriš⁸, už v tomto období sa odlišovalo spísanie (kodifikácia) právnych obyčaji a spísanie zákonného práva; požiadavka vzťahujúca sa k právnej obci bola obsiahnutá v zákonných článkoch VI/1498 a X/1500 a požiadavku vzťahujúcu sa k spísaniu zákonného práva obsahovali zákonné články XXXI/1504 a XX/1507. V roku 1514 Štefan Verbőczy dokončil práce na svojom diele *Opus Tripartitum*, ktoré však nebolo len spísaním obyčajového práva, ale aj kráľovských dekrétov. Po vydaní *Tripartita* možno v právnom vývoji Uhorska pozorovať snahy ústiace do troch základných smerov:

- vytvorenie zbierky uhorských zákonov – výsledkom bola zbierka *Corpus Iuris Hungarici* zostavená zo starších (rukopisných) zbierok zákonov profesorom Trnavskej univerzity M. Svätójánskym,

⁵ V tejto súvislosti pozri aj LACLAVÍKOVÁ, M.: Právna obyčaj v postavení prameňa (súkromného) práva platného na území Slovenska do roku 1848. In: HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 1, 2009, č. 1, s. 29 – 44.

⁶ Vzhľadom na limitovaný rozsah príspevku sa obmedzím iba na kodifikáciu krajinského šľachtického práva, i keď kodifikačné snahy možno pozorovať aj v iných právnych systémoch partikulárneho stredovekého právneho poriadku (mestské právo, banské právo a i.).

⁷ „Pri výpočte kodifikačných snáh v právnych dejinách Uhorska si treba uvedomiť, že stredoveké kodifikácie (napr. Verbőczyho Tripartitum) nemožno pokladať za kodifikácie v modernom zmysle.“ GÁBRIŠ, T.: Snahy o kodifikáciu uhorského všeobecného súkromného práva v rokoch 1848 – 1918, s. 63.

⁸ GÁBRIŠ, T.: Kodifikácia práva v predmoháčskom Uhorsku. In: Právni a ekonomické problémy súčasnosti. Sborník prací. Ed. Schelle, K. Ostrava: KEY Publishing, s.r.o., 2007, s. 153 – 154.

- zozbieranie súdnych rozhodnutí a vytvorenie zbierok súdnych rozhodnutí⁹,
- reforma a revízia ustanovení *Tripartita* – výsledkom boli diela *Quadrupartitum*¹⁰ a *Novum Tripartitum*.

Podstatnú zmenu do právneho vývoja v Uhorsku prinieslo obdobie osvietenského absolutizmu a následná činnosť tzv. regnikolárnych deputácií¹¹, ktorých úlohou bolo vypracovať návrhy zákonov s cieľom modernizácie právneho poriadku. Regnikolárna deputácia *in iudicis* pôsobila na základe zák. čl. LXVII/1790, avšak návrhy zákonov ňou pripravených neboli snom prijaté (podobne ako návrhy deputácie zriadenej koncom 20-tych rokov 19. storočia). Volanie po kodifikácii (najmä v oblasti všeobecného súkromného, dnes občianskeho práva)¹² zosilnelo v prvej polovici 19. storočia, čiastkovými výsledkami boli zákonné články zasahujúce do oblasti všeobecného súkromného práva a obchodného práva¹³, predtým výlučne upravenej právnymi obyčajami.

⁹ Z obdobia pred rokom 1848 sa zachovali tri významné zbierky súdnych rozhodnutí: *Decisiones Tabulae tempore Wladislai Regis in Curia Regiae Majestatis judicialiter per sententiam factae; Planum tabulare sive Decisiones Curiales per Exc. Deputationem a piae memoriae Imperatrice et Regina Hungariae Diva Maria Theresia eatenus ordinatum collectae et in ordinem redactae anno 1769; Sententiae Excelsae Curiae Regiae intra annum 1769 quosque videlicet Decisiones Curiales in Plano Tabulari extenduntur et Generalium Regni iudiciorum Terminum post Pascha anni 1823 incidentem inclusive latae exceptis sententiis I. Tabulae Regiae Judiciariae simpliciter approbatorii digestae Pestini, 1823.*

¹⁰ Pozri LETTRICH, J.: O Quadripartitu. In: Právny obzor, 12, 1929, č. 19.

¹¹ GÁBRIŠ, T.: Návrh obchodnoprávnej úpravy regnikolárnej deputácie *in iudicis*. In: Stát a právo v období absolutismu. Sborník. Ed. Schelle, K. – Vojáček, L. Brno: Masarykova universita, Brno, 2005, s. 175 – 194.

¹² Ku kodifikácii všeobecného (súkromného) práva v Uhorsku (Maďarsku) a o vplyve rímskeho práva na uhorské právo pozri aj HAMZA, G.: Wege der Entwicklung des Privatrechts in Europa. Römischrechtliche Grundlagen der Privatrechtsentwicklung in den deutschsprachigen Ländern und ihre Ausstrahlung auf Mittel- und Osteuropa. Passau: Schenk Verlag, 2007, s. 114 – 147.

¹³ Zák. čl. XXIII/1825/27 o matrikách, zák. čl. IV-XII/1836 o urbaniálnych pome-roch, zák. čl. XVIII/1836 o trhových súdoch, zák. čl. VIII/1840 o poddanskom dedičskom práve, zák. čl. XIV/1840 o testamentoch (o mestskom dedičskom práve), zák. čl. XV/1840 o zmenkovom práve, zák. čl. XVI/1840 o obchodníkoch, zák. čl. XVII/1840 o právnych úkonoch fabriek, zák. čl. XVIII/1840 o obchodných spoločnostiach, zák. čl. XIX/1840 o obchodných komorách a sensáloch, zák. čl. XX/1840 o nákladných dopravcoch, zák. čl. V/1844 o spôsobilosti nešľachticov k úradom a i.

Na pôde uhorského snemu s požiadavkou vytvoriť jednotný občiansky zákonník vystúpil F. Deák už v roku 1834¹⁴. Ďalší návrh (s orientáciou k francúzskemu Code civil) predostrel L. Szalay a v revolučných rokoch 1847/1848 Ľudovít Košut. Zákonné články prijaté na poslednom zasadnutí uhorského stavovského snemu tvoriace Bratislavskú marcovú ústavu priniesli skutočný obrat vo vývoji uhorského všeobecného súkromného práva¹⁵, nakoľko boli zrušené jeho najdôležitejšie inštitúty – aviticita (zákonný článok XV/1848) a urbáriálna sústava (zákonný článok 9/1848). Čiastkovým výsledkom revolučného zákonodarstva bolo uzákonenie požiadavky vytvorenia občianskeho zákonníka¹⁶ v zákonnom článku č. XV/1848 o zrušení aviticity¹⁷. Marcové zákonodarstvo podstatne zasiahlo do oblasti súkromného práva, Luby¹⁸ sa konkrétne vyslovil o snahe „zákonnou cestou zrušiť panstvo obyčajového práva v oblasti súkromného práva“.

V danom „revolučnom čase“ požiadavka vytvorenia občianskeho zákonníka bola tiež pomerne „revolučnou“ vzhľadom na charakter uhorského právneho poriadku založeného z väčšej časti na právnej obyčaji rozvíjanej aj

¹⁴ MÁDL, F.: Kodifikation des ungarischen Privat- und Handelsrechts im Zeitalter des Dualismus. In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944). Herausgegeben von Csizmadia, A. – Kovács, K. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 98.

¹⁵ K týmto zákonným článkom môžeme zaradiť najmä zák. čl. VIII/1848 o všeobecnom znášaní verejných bremien, zák. čl. IX/1848 o zrušení urbára a panskej jurisdikcie, zák. čl. X/1848 o komasácii, vylúčení pastvín a urbáriálnom úžitku dreva, zák. čl. XI/1848 o veciach bývalého zemepánskeho súdnictva, zák. čl. XII/1848 o náhrade bývalým zemepánom, zák. čl. XIII/1848 o zrušení cirkevného desiatku, zák. čl. XIV/1848 o úvere pre vykúpenie urbáriálnych povinností a zák. čl. XV/1848 o zrušení aviticity.

¹⁶ § 1 zák. čl. XV/1848 „Ministerstvo na základe úplného zrušenia aviticity pripraví občiansky zákonník a predloží ho na prerokovanie najbližšiemu snemu“. Zaujímavosťou vyznie porovnanie s autentickým textom starej slovenčiny daného obdobia § 1 „*Ministři na základku úplného a dokonalého zhlazení starootčiny městskou zákonnou knihu vypracují, a ponaučenj této zákonnj knihy neyblížšjmu sněmu předloží*“. Citované podľa Artykulowe neb článkové Sněmu Uherského a připojených částek, který se držel od 7. listopadu, 1847 do 11. dubna, 1848. Prel. Jiří Palkovič. Bratislava, s.a. (1848?), s. 48 – 49.

¹⁷ HOMOKI-NAGY, M.: Die Kodifikation des ungarischen Zivilrechts im 19. Jahrhundert. In: Publikation der Rechtsgeschichtlichen Forschungsgruppe der Ungarischen Akademie für Wissenschaften an dem Lehrstuhl für ungarische Rechtsgeschichte Eötvös Loránd Universität. Rechtsgeschichtliche Vorträge 25. Ed. Barna Mezey. Budapest: ELTE, 2004. s. 5 a n.

¹⁸ LUBY, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku. 2. vydanie. Bratislava : Iura Edition, 2002, s. 56. LUBY, Š.: Obyčajové právo a súdna prax. (Civilistická štúdia zo slovenského práva). Bratislava : Nákladom Právnickej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave, s. 17 – 18.

súdnou praxou, a tiež vzhľadom na snahy o stabilizovanie a konzervovanie (aspoň časti) predrevolučných inštitútov feudálnej (stredovekej) povahy, konkurujúce si s požiadavkou modernizovať právny poriadok. Do kolízie tak prichádzajú nielen rôzne záujmové skupiny – bývalá (privilegovaná) vrstva šľachty a nová rodiaca sa vrstva buržoázie, ale aj rôzne ideové koncepcie týkajúce sa smerovania ďalšieho právneho vývoja. Do rámca ideových kolízií spadá aj „boj“ o zachovanie prioritného postavenia právnej obyčaje s požiadavkou zaviesť systém kodifikovaného práva. Obdobie uvedených kolízií v Uhorsku zodpovedá európskemu právnemu vývoju, s prihliadnutím na významné prirodzenoprávne kodifikácie (francúzsky Code civil z r. 1804, rakúsky Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch z r. 1811)¹⁹ a vzhľadom na čoraz častejšie zdôrazňovanú ideu, že „systém písaného práva lepšie vyhovuje požiadavkám právnej istoty“. Osobitnú pozornosť si zasluhuje tzv. skepsa o akomodovateľnosti obyčajového práva. Radikálne zmeny uskutočnené v právnom poriadku (a osobitne v oblasti všeobecného súkromného práva) totiž dôvodne vyvolávali pochybnosti, či je obyčajové právo vôbec schopné prispôbiť sa takým veľkým zmenám, a zároveň či je schopné pretrvať svoju nevyhnutnú reformu, súvisiacu so zmenou spoločenského zriadenia a s nastupujúcou mocou buržoázie²⁰. Až hodnotenie následného právneho vývoja nás (keďže sa môžeme pozrieť na historické a právne súvislosti spätne) môže priviesť k istým záverom, ktoré sa v štúdiu pokúsime naznačiť.

Reformné zmeny uskutočnené v uhorskom právnom poriadku v roku 1848 možno s istou dávkou kritiky (aj so zhovievavosťou k daným revolučným časom) označiť za jednostranné, ich prostredníctvom bolo síce odstránené dovtedy platné na feudálnych základoch spočívajúce súkromné právo, na druhej strane však tento revolučný obrat nevytvoril a nezaviedol právo nové. V oblasti súkromného práva nastáva skutočné *vacuum iuris* a v nasledujúcom období Bachovho absolutizmu bol do Uhorska patentom zo dňa 29. novembra 1852 s účinnosťou od 1. mája 1853 naoktrojovaný rakúsky Všeobecný občiansky zákonník (ABGB)²¹. Symbióza (uhorskej) právnej obyčaje a (rakúskeho) Všeobecného občianskeho zákonníka bola v tomto období (nielen z právno-historického) pohľadu zaujímavá. Luby²² hovorí o období interregna vo vývoji obyčajového práva, nakoľko právna obyčaj nebola pra-

¹⁹ ADAMOVÁ, K.: Dějiny soukromého práva ve střední Evropě. Stručný nástin. 1. vydání. Praha : C. H. BECK, 2001, s. 11 – 13.

²⁰ Pozri bližšie LUBY, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku, s. 56.

²¹ Z materiálneho hľadiska práve naoktrojovanie rakúskeho ABGB na územie Uhorska (a teda aj Slovenska) umožnilo v širšej miere prenikanie myšlienok a zásad rímskeho práva. REBRO, K.: Prawo cywilne a prawo rzymskie w Slowacji po 1848 roku. In: Dawne sądy i prawo. Pod redakcją Adama Lityńskiego. Katowice : Uniwersytet Śląski, 1984, s. 189 a s. 191.

²² LUBY, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku, s. 56.

meňom občianskeho práva (ním bol jedine Všeobecný občiansky zákonník a jeho ustanovenia). Režim Bachovho absolutizmu a s ním spojený pokus o radikálny zásah do formálnej i materiálnej podstaty uhorského všeobecného súkromného práva trval pomerne krátko – do roku 1860, kedy panovník Októbrovým diplomom nariadil návrat k ústavnosti a k starému uhorskému právu²³. Vzhľadom na vtedajšiu situáciu v oblasti uhorského všeobecného súkromného práva bolo v prvom rade nutné vyriešiť otázky, akým spôsobom sa má zabezpečiť návrat k starému uhorskému právu s cieľom ďalšieho kontinuálneho vývoja, ako zabezpečiť nevyhnutnú reformu súkromného práva, a ktoré ustanovenia ponechať v platnosti zo zavedeného rakúskeho práva aj v súvislosti s inštitúciami už vytvorenými na jeho základe²⁴.

S cieľom riešiť vyššie načrtnuté otázky sa konala od januára do marca 1861 Judexkuriálna konferencia²⁵, nazývaná aj „súkromnoprávnym vyrovnaním“²⁶. Podľa cisárskeho manifestu z 26. novembra 1860 mala konferencia dve úlohy:

- vypracovať návrhy na znovu vytvorenie, resp. novú organizáciu uhorského súdnictva,

²³ Októbrový diplom obsahoval len „značne všeobecnú zásadu obnovenia právneho poriadku, ktorá vyžadovala konkrétne prevedenie spôsobilé vyrovnáť sa s revolučným a následne z hľadiska štátoprávneho reakčným vývojom práva v predchádzajúcich 11 rokoch. Pri obnove uhorského právneho poriadku vystupovala na jednej strane značná všeobecnosť noriem prijatých na poslednom stavovskom sneme a na druhej strane faktické uplatňovanie funkčných, no z uhorského hľadiska protiústavných zákonov“. ŠORL, R.: Prekonanie neoabsolutizmu v Dočasných súdnych pravidlách. In: Stát a právo v období absolutizmu. Sborník. Ed. Schelle, K. – Vojáček, L. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2005, s. 196.

²⁴ Dočasné súdne pravidlá: Úvod: „Aby zemské zákony bez otrasenia úveru, bez újmy súkromnoprávných pomerov a bez porušenia súdnictva mohli byť opätne do života uvedené, a aby zároveň zodpovedali nárokom doby a potrebám zmenených okolností: zakiaľ ústavné zákonodarstvo neskončí dielo sústavnej kodifikácie, navrhujú sa nasledovné krajinskou právnickou konferenciou ustálené dočasné pravidlá, ktoré v prechodnej dobe majú byť merítkom pre tuzemské sudy“.

²⁵ Judexkuriálna konferencia zasadala od 23. januára 1861 do 4. marca 1861, pod predsedníctvom iudex curiae regiae grófa Apponyiho. V tomto čase sa uskutočnilo celkovo jej 18 zasadnutí.

²⁶ Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945. I. časť. red. Bianchi, L. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971, s. 307. Podobne sa vyslovuje aj Böszörményi-Nagy: „Aj keď sa dualizmus historicky začal v roku 1867, právo dualizmu získalo svoje základy – prinajmenšom ohľadne občianskeho a obzvlášť dedičského práva – vlastne už na Judexkuriálnej konferencii.“ BÖSZÖRMÉNYI-NAGY, E.: Das ungarische Erbrecht zur Zeit des Dualismus. In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944). Herausgegeben von Csizmadia, A. – Kovács, K., s. 416.

- označiť, resp. sformulovať tie právne normy, ktorých použitie považuje za účelné pre ďalší vývoj uhorského právneho poriadku²⁷.

Konferencia prijala zásady reštituovania starého uhorského práva spred roku 1848 so zmenami zohľadňujúcimi revolučné zákonodarstvo z roku 1848²⁸, a zároveň rozhodla o ponechaní platnosti niektorých progresívnych ustanovení rakúskeho práva, konkrétne pozemkovoknižného práva, banského práva a príslušných ustanovení občianskeho zákonníka upravujúcich prevod vlastníctva k nehnuteľnostiam²⁹. Elaborát plánu Judexkuriálnej konferencie, ktorý sa stal základom celej novej právnej sústavy, dostal názov *Dočasné súdne pravidlá* (*Ideiglenes Törvénykezési Szabályai*). Elaborát pozostával z ôsmich systematických častí³⁰, ktoré mali charakter smerníc pre uplatňovanie práva. Jednotlivé ustanovenia na jednej strane obsahovali odkazujúce normy (výslovný odkaz na skorší právny predpis, príp. všeobecný odkaz na obyčajové právo) a novelizácie týchto skorších právnych predpisov (či už uhorských zákonov spred roku 1848, alebo rakúskych zákonov zavedených v období Bachovho absolutizmu), na druhej strane obsahovali aj nové právne normy – novú modernú (aj keď nie celkom komplexnú) sústavu dedičského práva³¹, ktorého ustanovenia boli v dôsledku zrušenia aviticity takmer úplne

²⁷ MÁDL, F.: Kodifikation des ungarischen Privat- und Handelsrechts im Zeitalter des Dualismus. In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944). Herausgegeben von Csizmadia, A. – Kovács, K., s. 102.

²⁸ § 1 Dočasných súdnych pravidiel: „Občianske súkromnoprávne zákony uvádzajú sa v platnosť, avšak s nasledovnými zmenami, ktoré vyžadujú potreby verejného úveru, právnej kontinuity a všeobecného polozenia.“

²⁹ § 21 Dočasných súdnych pravidiel: „Kým zákonodarstvo ináč sa neusnesie, podporujú sa v platnosti všetky ustanovenia rakúskeho občianskeho zákonníka, ktoré stojac v súvislosti s pozemnoknižným patentom zo dňa 15. decembra 1855, ustanovujú spôsoby nabývania a odcudzovania pozemkov a práv, slúžiacich za predmet pozemkovej knihy.“

³⁰ Časti Dočasných súdnych pravidiel: 1. Všeobecné súkromné (občianske) právo § 1 – 23 a procesné právo § 24 – 180, 2. Trestný proces § 1 – 9, 3. Zmenkové právo § 1 – 6, 4. Konkurzné právo § 1 – 27, 5. Obchodné právo § 1 – 4, 6. Právo urbárske § 1 – 4, 7. Právo banské § 1 – 72, 8. Rozličné ustanovenia § 1 – 8. Z celkového charakteru ustanovení Dočasných súdnych pravidiel vyplýva, že v centre ich pozornosti stálo najmä súkromné právo. § 23 prechodných ustanovení Dočasných súdnych pravidiel obsahuje zmienku o práve duševného vlastníctva „Konečne sa prehlasuje, že plody duševné sú tiež vlastníctvom, ktoré stojí pod ochranou zákona.“

³¹ „Právne normy obsiahnuté v Dočasných súdnych pravidlách boli potvrdením odstránenia stavovského partikularizmu v dedičskom práve a vytvorením dedičskej postupnosti podľa zásady univerzálnej sukcesie a zrovnoprávnenia mužských a ženských potomkov.“ ŠORL, R.: Prekonanie neoabsolutizmu v Dočasných súd-

odstránené. Dočasné súdne pravidlá vo svojej podstate znamenali len „*obnovenie kontinuity uhorského súkromného práva, nie jeho kodifikáciu*“³².

Dočasné súdne pravidlá boli prijaté uhorským snemom (dolnou snemovňou 22. júna 1861 a hornou snemovňou 1. júla 1861) len vo forme odporúčajúceho uznesenia, ktoré následne schválil panovník. Odporúčajúce stanovisko snemu a panovníka vzala na vedomie aj Kráľovská Kúria, ktorá sa 23. júla 1861 uzniesla, že sa bude Dočasnými súdnymi pravidlami spravovať „*ako smernicou, až do ďalšieho ústavnoprávneho opatrenia pri všetkom (svojom) rozhodovaní*“³³. V zmysle týchto uznesení boli Dočasné súdne pravidlá rozoslané komitátom, kde ich sedrie začali ihneď aplikovať. Názory na právnu povahu elaborátu Judexkuriálnej konferencie sa v uhorskej právnej vede rôznia. Panujúcim je názor, že záväznosť Dočasných súdnych pravidiel plyní z právnej obyčaje, ktorá tomuto elaborátu udelila sankciu. Z hľadiska obyčajového práva ide v tomto prípade o atypickú situáciu, Dočasné súdne pravidlá totiž nadobudli záväznosť nie v dôsledku dlhodobého používania a zachovávanía, ale spoločným aktom zložiek zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci, t. j. uznesením snemu, potvrdením panovníkom a prijatím Kráľovskou Kúriou, a svoju záväznosť nadobudli ako celok, nakoľko sankcia bola udelená celku, nie ich jednotlivým ustanoveniam (či už boli novoutvorené Judexkuriálnou konferenciou, alebo boli prevzaté z práva platného pred rokom 1848, či prevzaté z rakúskeho práva)³⁴. Deň, kedy Dočasné súdne pravidlá prijala Kráľovská Kúria, t. j. 23. júl 1861, sa v zmysle jej zásadného rozhodnutia č. 2803/1912 zo dňa 14. januára 1913 považuje za „*deň spätúvedenia v účinnosť zákonov uhorských*“³⁵. S prihliadnutím na sankciu udelenu tomuto elaborátu Judexkuriálnej konferencie, prípadne na všeobecné odkazy na platné obyčajové právo obsiahnuté v texte Dočasných súdnych pravidiel možno konštatovať, že priniesli upevnenie pozície právnej obyčaje. Aj napriek tomu, že Dočasné súdne pravidlá boli odporúčané len ako dočasná

nych pravidlách. In: Stát a právo v období absolutizmu. Sborník. Edit. Schelle, K. – Vojáček, L., s. 201.

³² LUBY, Š.: Slovenské všeobecné súkromné právo. 1. sv.: Úvodná časť. Všeobecná časť. Osobnostné právo. Bratislava : b. v., 1941, s. 87.

³³ LUBY, Š.: Obyčajové právo a súdna prax. (Civilistická štúdia zo slovenského práva), s. 110.

³⁴ Pozri bližšie LUBY, Š.: Obyčajové právo a súdna prax. (Civilistická štúdia zo slovenského práva), s. 110 a n.

³⁵ Zásadné rozhodnutie Kráľovskej Kúrie zo dňa 14./I. 1913, č. P. 2803/1912. Pozri Zásadné rozhodnutia býv. uh. Kr. Kúrie (do 28./X. 1918) a Najvyššieho súdu Československej republiky (do r. 1926) vo veciach občianskych z oboru práva súkromného platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Zost. FAJNOR, V. – ZÁTU-RECKÝ, A. Bratislava : Právnická Jednota na Slovensku, 1927, s. 773 – 775.

výpomoc pre súdnictvo, stali sa základom uhorského práva a základom (súkromného) práva na Slovensku až do roku 1950³⁶.

Vývoj v oblasti uhorského všeobecného súkromného práva sa po prijatí Dočasných súdnych pravidiel uberal dvojakým smerom, a to jednak cestou rozvíjania obyčajového práva najmä v prostredí (aj neskoršej normotvornej právomoci) Kráľovskej Kúrie, a tiež cestou čiastkových kodifikácií. V období dualizmu podstatne vzrástol význam právnej vedy, ktorá sa snažila vyplňať dočasne vytvorený medzerovitý právny systém v oblasti všeobecného súkromného práva, ktorého základné smernice obsahovali Dočasné súdne pravidlá. Jej význam podčiarkuje aj skutočnosť, že panujúcim prameňom všeobecného súkromného práva v tomto období bola ešte stále právna obyčaj, viac a viac rozvíjaná a systemizovaná právotvornou činnosťou Kráľovskej Kúrie³⁷. Nemenej dôležitou je skutočnosť vplyvu ustanovení rakúskeho Všeobecného občianskeho zákonníka (ABGB) na rozvoj práva a právnej vedy na našom území³⁸.

Štátoprávne zmeny uskutočnené v dôsledku rakúsko-uhorského vyrovnania mali priamy vplyv aj na zintenzívnenie prác na kodifikácii jednotlivých úsekov súkromného práva v Uhorsku³⁹. Zjazd právnikov sa už v roku 1870

³⁶ Uvedený záver v plnej miere platí pre oblasť občianskeho práva hmotného a banského práva. Do ostatných odvetví súkromného práva (obchodné právo, konkurzné právo, zmenkové právo, urbárske právo, občianske právo procesné (spolu s predpismi týkajúcimi sa advokácie a verejného notárstva)) bolo úspešne zasiahnuté kodifikačnou činnosťou v období dualizmu.

³⁷ Právotvorná činnosť Kráľovskej Kúrie sa prejavovala tvorbou tzv. kuriálnych decízií, ktoré boli vydávané na základe zák. čl. LIV/1912. Celkovo existovali tri druhy kuriálnych decízií (líšili sa možnosťou zmeny ďalšou kuriálnou decíziou) – rozhodnutia právnej jednotnosti, plenárne rozhodnutia a kvalifikované plenárne rozhodnutia. Kuriálne decízie mohli byť menené (derogované) len zákonom, novšou (silnejšou) decíziou Kráľovskej Kúrie alebo právnou obyčajou s derogačným účinkom. Kráľovská Kúria ako Najvyšší uhorský súd od roku 1912 získala právo normotvorby, teda právo vydávať normatívne právne akty so všeobecnou záväznosťou. Záväzné rozhodnutia Kráľovskej Kúrie mali charakter všeobecných rozhodnutí obsahujúcich právne normy. Tieto rozhodnutia boli publikované v oficiálnej zbierke *Polgári jogi Határozatok Tára* a ich záväznosť nastávala 15-tým dňom od ich uverejnenia.

³⁸ „*Rakúsky ABGB, ktorý nielen svojou formálnou platnosťou v rokoch 1853 až 1861, ale aj následným vplyvom na rozvoj na Slovensku platného práva až do roku 1950, prispel k formovaniu moderného práva u nás.*“ ŠORL, R.: Manželské majetkové právo na Slovensku a ABGB v rokoch 1848 – 1949. In: Vývoj právnych kodifikácií. Sborník z mezinárodnej vedeckej konferencie. Red. Schelle, K. Brno : Masarykova univerzita, 2004, s. 167.

³⁹ Pozri aj GÖNCZI, K.: Juristischer Wissenstransfer von Deutschland nach Ungarn im 19. Jahrhundert. In: Ad Fontes. Europäisches Forum Junger Rechtshistorikerin-

vyslovil za čo možno najrýchlejšie vypracovanie súkromnoprávného kódexu⁴⁰. V roku 1871 profesor rímskeho práva na univerzite v Budapešti Paul Hoffmann predstavil návrh všeobecnej časti súkromného práva⁴¹, ktorý bol odmietnutý ako dôsledok diskusie o potrebe vypracovania všeobecnej časti. V rokoch 1880 – 1890 boli zverejnené návrhy všeobecnej časti (E. György), vecného práva (E. Halmossy), záväzkového práva (I. Apathy) a dedičského práva ((I. Teleszky) s výnimkou rodinného práva⁴². Až o jedno desaťročie neskôr boli pripravené návrhy z oblasti rodinného práva, návrh úpravy manželského majetkového práva (B. Grosschmid), právne vzťahy rodičov a detí (L. Králik), opatrovníctvo a poručníctvo (L. Sipöcz)⁴³. Časť manželského a rodinného práva s výnimkou manželského majetkového práva bola v roku 1894 upravená v osobitných zákonných článkoch XXXI – XXXIII/1894, čím sa úprava rodinného práva vyčlenila z pripravovaného občianskeho kódexu. Práce na kodifikácii súkromného práva vykazovali značne nesystematický charakter, chýbala presná ucelená koncepcia či orgán, ktorý by tieto práce koordinoval.

Na základe kráľovského výnosu zo 16. októbra 1895 bola ustanovená prípravná komisia poverená „*systematickým a cieľavedomým spracovaním nového občianskeho zákonníka*“⁴⁴. Kodifikačná komisia mala pri svojej práci vychádzať z dovtedajšieho zákonodarstva, z obyčajového práva, z kodifikačných pokusov, z judikatúry i literatúry s prihliadnutím na vývoj v ostatných vyspelých európskych štátoch. Kodifikačné práce komisia začala v roku 1897 a predbežne ich uzavrela v roku 1900 uverejnením prvého návrhu uhorského občianskeho zákonníka. V nasledujúcich dvoch rokoch (1901 – 1902) bola v piatich zväzkoch uverejnená dôvodová správa k návrhu. Ako uvádza samotná dôvodová správa, návrh nebol mienený ako legislatívny, teda pripravený na predloženie do parlamentu, ale mal slúžiť len ako námet na verejnú

nen und Rechtshistoriker Wien 2001. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien : Peter Lang, 2002, s. 148 a n.

⁴⁰ Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Dritter band: Das 19. Jahrhundert. Herausgegeben von Coing, H. München : C. H. Beck, 1982, s. 2165.

⁴¹ ASZTALOS, L.: Entwicklung der ungarischen Privatrechtswissenschaft im Zeitalter des Dualismus. In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848-1944). Herausgegeben von Csizmadia, A. – Kovács, K., s. 26.

⁴² MÁDL, F.: Kodifikation des ungarischen Privat- und Handelsrechts im Zeitalter des Dualismus. In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944). Herausgegeben von Csizmadia, A. – Kovács, K., s. 112.

⁴³ Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Dritter band: Das 19. Jahrhundert. Herausgegeben von COING, H., s. 2168.

⁴⁴ LUBY, Š.: Obyčajové právo a súdna prax. (Civilistická štúdia zo slovenského práva), s. 19.

diskusiu a kritiku. Matéria obsiahnutá v návrhu bola rozdelená do piatich častí: osoby, rodinné právo, právo vecné, právo záväzkové a právo dedičské. Mimo návrhu občianskeho zákonníka zostalo právo rodinné (manželské), ktoré v danom čase už bolo upravené vo forme osobitného zákona (zák. čl. XXXI/1894). Návrh neobsahoval všeobecnú časť. So zohľadnením podnetov plynúcich z verejnej diskusie sa z návrhu občianskeho zákonníka stáva vládny návrh uhorského občianskeho zákonníka⁴⁵, ktorý bol v novembri 1913 pridelený na prerokovanie osobitnej komisii dolnej snemovne. Rokovania o návrhu boli zavŕšené v roku 1915. Návrh sa však na prerokovanie v pléne parlamentu nedostal vzhľadom na prebiehajúce vojnové udalosti prvej svetovej vojny⁴⁶. Najväčší vplyv mal na návrh uhorského občianskeho zákonníka nepochybne nemecký občiansky zákonník (BGB), preukázateľný je aj vplyv rakúskeho všeobecného občianskeho zákonníka (ABGB). Napriek tomu sa návrh vo viacerých prípadoch vyznačoval aj vlastnými originálnymi riešeniami⁴⁷. Všeobecné súkromné právo (občianske právo hmotné) sa teda kodifikovať nepodarilo a svoj charakter prevažne obyčajového práva si zachovalo aj v momente recepcie uhorského práva do právneho poriadku prvej Československej republiky.

Právna obyčaj a jej miesto v rámci uhorskej právnej vedy

Obyčajové právo v priebehu historického vývoja postupne strácalo svoj „ľudový charakter“, začalo sa takmer výlučne realizovať (lepšie povedané prejavovať) v oblasti súdnej praxe, s čím súvisí aj skutočnosť, že bolo vyjadrené najmä v súdnych rozhodnutiach. Tento trend je zreteľný v období dualizmu, kedy možno vyjadrenie noriem obyčajového práva pozorovať vo forme súdnych rozhodnutí⁴⁸, pričom na druhej strane možno zachytiť aj snahy o zozbieranie pozostatkov ľudového obyčajového práva⁴⁹.

⁴⁵ Návrh občianskeho zákonníka z roku 1913 sa členil na 4 časti: 1. časť – osoby a právo rodinné, 2. časť – vecné právo, 3. časť – záväzkové právo a 4. časť – dedičské právo. Dôvodová správa k návrhu bola vydaná v roku 1914.

⁴⁶ Pozri bližšie Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945. I. časť. red. Bianchi, L., s. 414 – 417.

⁴⁷ Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Dritter band: Das 19. Jahrhundert. Herausgegeben von Coing, H., s. 2171.

⁴⁸ Horák vyslovuje názor, že „zvykové právo... ustoupilo z největší části zvykovému právu, praktikovanému judikaturou odborně vzdělaných právníků, čili vlastně soudní praxi, což došlo výrazu zvláště v označení „stálé soudní praxe“, jímž toto nové právo zvykové uherské od staršího rozeznáváme“. HORÁK, J.: Některé otázky ohledně pramenů občanského práva v praxi na Slovensku a Podkarpatské Rusi. In: Právní obzor, 1925, 8, s. 3. S týmto názorom však nemožno bez výhrad súhlasiť, nakoľko právna obyčaj ako taká sa mohla vyvíjať aj bez jej fixácie v podobe

Závazný charakter právnej obyčaje ako prameňa práva rovnocenného so zákonom (ktorého ustanovenia mohla obyčaj v zmysle ustanovení Tripartita aj derogovať) uznával aj zák. čl. IV/1869, ktorý vo svojom § 19 stanovil, že „sudca je povinný pokračovať a súdiť podľa zákonov, podľa nariadení vzniklých a vyhlásených na základe zákona a podľa obyčaje majúcej moc zákona“⁵⁰. V tomto období obyčajové právo opätovne preukázalo svoj dynamický charakter, a to prevzatím niektorých ustanovení návrhu uhorského občianskeho zákonníka do svojho normového súboru a cez tento súbor do súdnej praxe⁵¹. Uvedený stav skonštatoval aj Najvyšší súd Československej republiky vo svojom rozhodnutí Rv III 1491/28⁵².

Charakter prameňov uhorského (súkromného) práva a jeho budovanie v súlade s historickou kontinuitou (o čom svedčia aj Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie) priamo predurčil veľký význam právnej vedy v Uhorsku. Jej najväčší rozvoj zaznamenávame v druhej polovici 19. storočia, i keď ide v mnohom o ohlas skoršieho (pre európske dejiny práva kľúčo-

súdného rozhodnutia. Stotožňovanie obyčajového práva s ustálenou súdnou praxou nie je celkom presné.

⁴⁹ RÁTH, A.: Otáznik k zbieraniu obyčajového práva. Bratislava: b. v., b.r. Uvedené dielo bolo výnimočné svojím charakterom, nakoľko sa výlučne formou anketových otázok obracalo na adresátov s cieľom zistiť obsah obyčajového práva.

⁵⁰ „A bíró a törvények, a törvény alapján keletkezett s kihirdetett rendeletek s a törvényerejű szokás szerint tartozik eljárni és ítélni“.

⁵¹ WEISS, E.: Die Entwicklung des Vertragsrechts im Lichte der ungarischen zivilrechtlichen Kodifikationsarbeiten. In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944). Herausgegeben von Csizmadia, A. – Kovács, K., s. 297.

⁵² Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR č. Rv III 1491/28 zo dňa 15. apríla 1929, č. 132 (Úradná sbierka I.). „Také v osnově maďarského občanského zákona o ochraně osobnosti řečeno jest v § 18, že porušením práva osobnosti je i to, když někdo uvede v pochybnost práva druhého k užívání jména, které tomuto přísluší, anebo poruší je tím, že na újmu jeho oprávněných zájmů bezprávně podobného jména užívá, a může se proti tomu dovolati ochrany. Tato osnova nestala se ovšem a nestane se zákonem na Slovensku, ale není jako i v jiných případech ani tu závady, by nebylo přihlíženo k zásadám osnovy, poněvadž jak je obecně známo, tato osnova je v podstatě kompilací a zredigovaním právních pravidel, jak se vyvinula stálou soudní praxí, jež na Slovensku, pokud otázka není upravena právem psaným, všeobecně se uznává za normotvorného činitele.“ Iný názor možno nájsť v rozhodnutí Najvyššieho súdu Československej republiky č. R IV 18/34 z 27. apríla 1934, č. 1681 (Úradná sbierka VI.). „Súkromné právo, platné na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, neuznáva zákonné záložné právo v tom smysle, ako ho uvádzajú žiadatelia podľa § 1344 uhorského občianskeho zákonníka (§ 1348 osnovy z roku 1915).“ Úradná sbierka rozhodnutí Najvyššieho súdu Československej republiky vo veciach občianskych z právnej oblasti Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Bratislava: Právnická Jednota na Slovensku v Bratislave, 1930, 1935.

vého) pohybu v nemeckej právnej vede. Obdobie dualizmu v Uhorsku prinieslo výnimočnú symbiózu právnej vedy a právnej praxe, ktorej tvorivé výsledky sa preniesli nielen do kodifikačných diel⁵³, ale aj do rozvoja obyčajového práva cestou súdnych rozhodnutí Kráľovskej Kúrie. V priebehu 19. storočia sa v prostredí uhorskej právnej vedy stretávame s diskusiou na tému vzťahu zákona a právnej obyčaje. Problematickou bola najmä jej derogačná funkcia vo vzťahu k zákonu. Široké spektrum názorov sa pohybovalo od absolútneho neuznania derogačnej funkcie právnej obyčaje (G. Kiss, E. Nagy) cez jej čiastočné uznanie (I. Frank) až po zotrvanie na dualizme právnej obyčaje a zákona s priznaním jej derogačnej funkcie voči zákonu (B. Grosschmid, J. Illés)⁵⁴. Obdobie 19. storočia je zároveň aj obdobím prehodnocovania významu Tripartita, a najmä jeho právno-teoretických základov. Diskusia o vzťahu právnej obyčaje a zákona tak súvisí aj s potrebou novej systematiky prameňov práva, ktorej už nepostačovali základy obsiahnuté v diele *Opus Tripartitum*⁵⁵.

V uhorskej právnej vede 19. storočia nevznikli samostatné vedecké teórie zaoberajúce sa obyčajovým právom, či presnejšie vzťahom zákona a právnej obyčaje. Jednotliví predstavitelia uhorskej právnej vedy väčšinou vychádzali z prevládajúcich právno-filozofických smerov: prirodzenoprávnej školy a pozitivistckej právnej filozofie, historicko-právnej školy, záujmovej teórie (G. Szászy-Schwarz), psychologickkej teórie (F. Raffay) a právno-sociologického smeru (A. Meszlényi, P. Ágoston)⁵⁶. Historicko-právna škola⁵⁷ vysvetľovala

⁵³ ASZTALOS, L.: Entwicklung der ungarischen Privatrechtswissenschaft im Zeitalter des Dualismus. In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944). Herausgegeben von Csizmadia, A. – Kovács, K., s. 27.

⁵⁴ PÉTER, L.: The Irrepressible Authority of the Tripartitum. In: Stephen Werbőczy : The customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts (1517). Ed. and trans. Bak, J. M. – Banyó, P. – Rady, M. Budapest : Charles Schlacks, Jr., Idyllwild CA, CEU, 2005, s. xxi – xxiii.

⁵⁵ Na nepresnosti systematiky prameňov práva obsiahnuté v diele *Opus Tripartitum* upozornil GÁBRIŠ, T.: Uhorské feudálne právo spred roku 1800 platné na začiatku 20. storočia a právnohistorický romantizmus. In: Rakousko-uherské vyrovnání a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku. Sborník příspěvků ke 140. výročí rakousko-uherského vyrovnání. Ed. Schelle, K. – Vojáček, L. Ostrava : KEY Publishing, s.r.o., 2007, s. 117 – 118.

⁵⁶ PESCHKA, V.: Theoretische Grundlagen der ungarischen Privatrechtswissenschaft im Zeitalter des Dualismus. In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944). Herausgegeben von Csizmadia, A. – Kovács, K., s. 5.

⁵⁷ Základnou náukou historicko-právnej školy je teória presvedčenia, ktorá za právo pokladá to, čo je právom v zmysle právneho presvedčenia ľudu. Právo sa tak môže prejaviť mlčky a priamo (pri práve obyčajovom) alebo nepriamo (pri práve zákonnom). K najvýznamnejším predstaviteľom tejto teórie v Uhorsku patrili I. Zlinszky-Reiner, B. Grosschmid, G. Wenzel, J. Suhayda a i.

vznik a vývoj práva ako pomalý, organický, neviditeľný proces, ako tichý, prirodzený vývoj právneho cítenia národa (ducha národa), ktorý priamo zo svojej podstaty vylučuje mechanický vonkajší zásah⁵⁸. Jeden z predstaviteľov tejto školy v Uhorsku Béni Grosschmid (Zsögöd)⁵⁹ tento proces charakterizuje slovami „*právo žije vo vnútri ľudí*“⁶⁰. Obyčaj a zákon sú prejavmi právneho cítenia národa, právna obyčaj je však priamym prejavom, a zákon len nepriamym prejavom tohto právneho cítenia. Neviditeľný dejinný proces vývoja práva sa najlepšie bezprostredne a nerušene uplatňuje v prostredí právnych obyčají. Prijatie názorov historicko-právnej školy bolo zrejme aj z nasledujúceho vývoja⁶¹, z textu Dočasných súdnych pravidiel a z rozhodovacej činnosti Kráľovskej Kúrie až do 80-tych rokov 19. storočia.

V protiklade k stanoviskám historicko-právnej školy stáli argumenty prirodzenoprávnej školy⁶² a pozitivistickej právnej filozofie, medzi významných

⁵⁸ PESCHKA, V.: Theoretische Grundlagen der ungarischen Privatrechtswissenschaft im Zeitalter des Dualismus. In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944). Herausgegeben von Csizmadia, A. – Kovács, K., s. 6.

⁵⁹ Grosschmid zohral vo vývoji uhorskej vedy súkromného práva dvojakú úlohu, na jednej strane zaujímal stanovisko zhodné s názormi historicko-právnej školy a zdôrazňoval význam právnej obyčaje (najmä v oblasti vecného, dedičského a rodinného práva), na druhej strane v oblasti obchodného a záväzkového práva schvaľoval nutnosť novej kodifikácie a zákonnej úpravy.

⁶⁰ GROSSCHMID, B.: Magánjogi előadások. Jogszábálytan. Budapest, 1905. s. 1. Citované podľa PESCHKA, V.: Theoretische Grundlagen der ungarischen Privatrechtswissenschaft im Zeitalter des Dualismus. In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944). Herausgegeben von Csizmadia, A. – Kovács, K., s. 6 – 7.

⁶¹ „*Počas obdobia Bachovho absolutizmu sa Werbőczy stal symbolom národnej identity... a jeho Tripartitum symbolizovalo túžbu po našom starom uhorskom práve.*“ GÖNCZI, K.: Werbőczy's Reception in Hungarian Legal Culture. In: Custom and Law in Central Europe. Edited by RADY, M. Centre for European Legal Studies Occasional Paper no 6. Faculty of Law, University of Cambridge : b.r., s. 96.

⁶² Názory prirodzenoprávnej školy Luby zahŕňa pod pojem teória pripustenia, zdôrazňujúci nadradenosť zákona nad právnou obyčajou, nakoľko práve zákon existenciu právnej obyčaje pripúšťa, vznik a pôsobenie obyčajového práva je zákonom výslovne alebo mlčky pripustené. Názory prirodzenoprávnej školy našli svoj výraz v etape tzv. prirodzenoprávnych kodifikácií, ktoré dané zákonníky predstavili ako jedinú výlučnú platnú úpravu, obyčajové právo sa tak mohlo uplatniť jedine „z pripustenia“ kodifikovaného práva v podobe zákonníka. Zástancami tejto teórie boli v Uhorsku najmä I. Frank a G. Kiss. Uplatnenie uvedenej teórie však v Uhorsku nenašlo veľký ohlas, aj s prihliadnutím na uznávanú autoritu právnej obyčaje a s ňou spojenou súdnej praxou. Významný argument proti tejto teórii predstavil G. Schwarz, podľa ktorého obyčajové právo časovo predchádzalo právo zákonné a osobitne v Uhorsku obyčajové právo vznikalo a uplatňovalo sa aj napriek zákazu práva zákonného. LUBY, Š.: Dejiny súkromného práva na Slovensku, s. 63 a n.;

predstaviteľov ktorých môžeme v Uhorsku zaradiť tiež Reszö del Adamiho a Istvána Teleszkyho. Reszö del Adami veľmi energicky kritizoval názory predstaviteľov historicko-právnej školy⁶³, odmietol myšlienku o pomalom organickom vývoji a o zdôrazňovaní národného charakteru „starého uhorského práva“, pretože uhorské právo v žiadnom prípade nevzišlo zo života a právneho povedomia uhorského národa, ale „zo zavedenia cudzích inštitútov, ktoré vyhovovali každodenným potrebám“⁶⁴. Jednoznačne odmietol „návrat k starému uhorskému právu“ a svojím dielom vytvoril dobrú teoretickú bázu pre nastupujúce kodifikačné úsilie v Uhorsku.

Záver

Formovanie novodobého práva na našom území (v rámci Uhorska) sa spája s obdobím 19. storočia. Najmä v jeho druhej polovici dochádza k rastu významu právnej vedy, ktorej predstavitelia podstatnou mierou prispeli k prebiehajúcej kodifikačnej úsilii ústiacemu, s výnimkou všeobecného súkromného práva, do významných kodifikačných diel (Občiansky súdny poriadok, Obchodný zákonník, Trestný zákon, Trestný poriadok). Jednotlivým predstaviteľom právnej vedy vďačíme za podnetnú a cennú diskusiu o hierarchii prameňov práva v rámci uhorského právneho poriadku na báze vzťahu zákon – obyčaj – súdne rozhodnutie (od roku 1912 kuriálna decízia). Až táto diskusia podstatne narušila stáročnú systematiku prameňov práva obsiahnutú v diele *Opus Tripartitum*. S modernizáciou práva došlo aj k „modernizácii prameňov práva“, t.j. k posilneniu pozície zákona, vytvoreniu nového prameňa práva – kuriálnej decízie ako všeobecne záväzného súdneho rozhodnutia, ale aj k presnejšiemu definovaniu miesta a významu právnej občeje. Jednotliví predstavitelia uhorskej právnej vedy mali veľký podiel na prebiehajúcom kodifikačnom úsilí, ktoré zodpovedalo (aj keď oneskorene) európskemu právnemu vývoju. Právna obyčaj sa na začiatku 20. storočia uplatňovala takmer výlučne v oblasti všeobecného (súkromného) práva. Pozícia právnej občeje ako hlavného objektu nášho skúmania sa tak na začiatku 20. storočia zmenila, ale len v rozsahu ňou regulovaných právnych vzťahov. Jej postavenie sa však nezmenilo – zostala (aj v momente recepcie práva do právneho

LUBY, Š.: Obyčajové právo a súdna prax. (Civilistická štúdia zo slovenského práva), s. 33 – 35.

⁶³ Bližšie pozri ASZTALOS, L.: Entwicklung der ungarischen Privatrechtswissenschaft im Zeitalter des Dualismus. In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944). Herausgegeben von Csizmadia, A. – Kovács, K., s. 30.

⁶⁴ Del ADAMI, R.: Az anjagi magyar magánjog codificatioja. Budapest, 1877. s. 69. Citované podľa PESCHKA, V.: Theoretische Grundlagen der ungarischen Privatrechtswissenschaft im Zeitalter des Dualismus. In: Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848 – 1944). Herausgegeben von Csizmadia, A. – Kovács, K., s. 9.

poriadku prvej Československej republiky) rovnocennou zákonu a tiež kuriálnej decízii ako novému formálnemu prameňu práva.

Recenzent: prof. JUDr. Peter Mosný, CSc.

LACLAVÍKOVÁ, Miriam: Legal Custom and Modernization of the Private Law in the Territory of Slovakia. HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 1, 2009, No. 2, p 36 – 52.

The Article deals with the modernization of medieval (private) law in Hungary and with the role of the legal custom in this process. The period from the end of 18th century to the beginning of the 20th century saw a change in the system of law sources. However, it is notable that the legal custom still remained in the position of the main source of law in the area of private (civil material) law. The curial decision (binding decision of the Curia Regis) became a new source of law, which in many respects fixed the legal custom rules. The paper points out the position of the legal custom within the codification efforts and within the Hungarian legal science (historical law school and the so-called dogmatic method) regarding the relation among Legal Custom – Law (Act) – Judicial Decision (Curial Decision).

HISTORICKO-PRÁVNÝ NÁČRT VÝVOJA SLOVENSKEHO DRUŽSTEVNÍCTVA V ROKOCH 1948 – 1952 (S POUKAZOM NA VÝVOJ POTRAVNÝCH DRUŽSTIEV)

JUDR. MGR. ADRIANA ŠVECOVÁ, PHD.
TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA DEJÍN PRÁVA

Abstrakt

ŠVECOVÁ, Adriana: Historicko-právny náčrt vývoja slovenského družstevníctva v rokoch 1948 – 1952 (s poukazom na vývoj potravných družstiev), HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč.1, 2009, č. 2, s. 53 – 63.

Príspevok má vedeckú ambíciu v sumárnej skici zreteľne artikulovať a dedukovať zásadné premisy, primárne právne východiská a mimoprávne vplyvy, determinujúce výrazne zmenený právny stav existujúcich buržoázných družstiev, ktoré sa museli podriaďovať procesu socializácie a kolektivizácie. Iniciačná štúdia sa venuje v krátkosti i stavu poznania pôvodných a najčastejšie zakladaných druhov dedinských spotrebných družstiev – potravných družstiev krátko pred ich zánikom.

Úvod

Zásadný problém zásobovať dedinského človeka potravinami a iným tovarom našiel svoje právne vyjadrenie a faktické riešenie v jednom z typov poľnohospodárskeho družstva, nazývaného v širšom ponímaní spotrebné (v súčasnosti existuje iba toto označenie) alebo v užšom význame potravné družstvo (ďalej len PD), pričom ďalší text bude nasledovať v uvedenej staršej forme, vychádzajúc z dobovej právnej situácie.

Pri zakladaní prvého spotrebného družstva v Rochdale¹ sa v stanovách uplatnili dnes už historické zásady a princípy:

1.) uplatnenie rovnosti členov;

¹ V európskom meradle je vznik družstevných tradícií spájaný so založením prvého spotrebného družstva v Anglicku. Historické prvenstvo drží tzv. Rochdalské družstvo poctivých priekopníkov (*Rochdale society of equitable pioneers*) založené v decembri roku 1844. Zakladateľom sa stal Charles Howarth, pod ktorého vedením textilní robotníci (tkáči) vytvárajú prvé spotrebné družstvo. Z pôvodných 28 členov sa postupne členská základňa rozširovala a dodnes patrí družstvo k významným družstevným spolkom vo Veľkej Británii. HOUDEK, F.: *Storočnica slovenského družstevníctva*. Bratislava: Družstevné vydavateľstvo a kníhkupectvo, 1947, s. 28 – 29.

- 2.) demokratická správa vykonávaná bezodplatne;
- 3.) nízke podiely, splatné i v budúcnosti;
- 4.) nákup a predaj tovarov v hotovosti, bez pripustenia úverového obchodovania;
- 5.) rozdelenie čistého zisku na konci roka podľa skutočnej tržby;
- 6.) dodržiavanie zásad predaja za stredné ceny;
- 7.) vytváranie rezervného fondu, ktorý umožňoval stálu prevádzku družstva;
- 8.) stála výchovná činnosť medzi členskou základňou;
- 9.) neutralita politická, náboženská a pod².

Z týchto zásad pre kontinuálny vývoj od rochdalského príkladu k slovenským PD vystupuje do popredia princíp rozdeľovania zisku podľa uskutočneného predaja, a nie podľa veľkosti vložených členských podielov. Tiež povinné vytváranie rezervného fondu predstavovalo základný pilier pre prosperitu v náročných, krízových rokoch.

Predmetné družstvá vo vymedzenom období sa delili na družstvá s výhradným predajom členom (členské), a tie, ktoré predávali aj nečlenom (nečlenské), medzi posledne menovanými možno nájsť takmer všetky PD, ktoré boli súčasťou hlavného družstevného zväzu – Ústredného družstva (ďalej len ÚD).

1. Právno-historické premisy diskurzu o vývoji družstevníctva po februári 1948

Dramatický zlom vo vývoji a s tým spojené nastolenie nových východísk pre družstevníctvo po februárovom prevrate v r. 1948 so sebou priniesli skutočnú revolúciu pôvodného a desaťročia tvoreného systému³. Socializmus u nás sa nechal inšpirovať sovietskym modelom, čomu sa museli prispôbovať aj československé družstvá. Podľa ideologických záverov muselo prejsť všetko vlastníctvo tzv. výrobných prostriedkov na socialistické organizácie – štátne alebo družstevné, s dodatkom, že tie druhé mali nižšie, sekundárne postavenie, čo v zásade platilo až do roku 1990⁴.

V stručnosti sa pri charakterizácii musí zvýrazniť viacero likvidačných prvkov demokratických družstevných zásad. V prvom pláne sa začala očista

² SMRČKA, L. a kol.: *Vývoj družstevníctví na území ČSFR*. Praha : Svépomoc, 1992, s. 31.

³ V stručnosti sa uvedeným problémom socializácie dediny venuje zborník príspevkov MALÝ, K. – SOUKUP, L. (zost.): *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha : Karolinum, 2004, s. 436 a 437 a nasl.

⁴ Úst. zákon č. 100/1990 Zb. zmenil dovtedajší stav v prospech plurality a rovnocennosti všetkých druhov vlastníctva.

vo vrcholných orgánoch ÚRD⁵ (do jej predsedníctva bol menovaný Antonín Zmrhal), dohodlo sa, že na Slovensku vznikne Slovenská rada družstiev – SRD (do čela postavený Kazimír Tóth)⁶, pôsobiaca v rokoch 1949 – 53 pod nadriadeným orgánom ÚRD. Administratívnymi zásahmi sa zlikvidovali viaceré družstevné zväzy: napr. zákonom č. 187/1948 Zb. Zväz zamestnanckých družstiev a jeho záväzky prešli na SRD. ÚD zaniklo ku dňu výmazu 20. 6. 1949 z obchodného registra Okresného súdu v Bratislave. NÚPOD⁷ zanikol podľa zákona č. 279/1948 Zb. ku dňu 1. 1. 1949 splynutím s Veľkodistribučným podnikom (VDP) so sídlom v Prahe ako spoločnosť s ručením obmedzeným a na jej miesto nastúpil pre Slovensko Zväz spotrebných družstiev (ZSD) so sídlom v Bratislave⁸. Historickým paradoxom zostáva, že kým v prípade ÚD sa s ním viac-menej družstvá dobrovoľne spájali, ak si uvedomíme nepružnosť pri rokovaní s maďarskými centrálnymi v prvých rokoch vzniku ČSR a československou odpoveďou v podobe zák. č. 210/1919 Zb. z. a n., členstvo v SRD však nadobúdali na základe neslobodného, vonkajšieho rozhodnutia zhora štátnych a straníckych orgánov. Uvedené zväzy ÚRD a SRD sa stali skutočnými nadriadenými družstevnými orgánmi s funkčnými riadiacimi právomocami voči družstvám a neraz prekračovali rámec medzinárodne uznávaných družstevných zásad.

Previerky a personálne zmeny zasiahli podobne aj samotné družstvá. Novovymenovaní funkcionári družstiev sa preverili komunistami vytvorenými miestnymi akčnými výbormi danej lokality s vyjadrením SRD. Prístupovalo sa taktiež od začiatku roka 1949 k preškoleniu, výchove v ľudovodemokratickom duchu a školeniu v politickom zmysle. Štátne orgány aj orgány KSS neustále zasahovali do činnosti, porušovali práva valného zhromaždenia družstiev menovať svojich funkcionárov.

Napriek tomu, že komunisti hlásali prechodnosť družstevných foriem, v danej situácii poľnohospodárske družstvá stáli pred novým poslaním. V uvedenom období sa družstevníctvu vytýčilo rôznymi straníckymi uzneseniami KSČ (príp. KSS) nové poslanie: malo predstavovať organizačný nástroj na likvidáciu časti kapitalistického vlastníctva výrobných prostriedkov (tak hnuteľného, ako aj nehnuteľného majetku v rukách súkromníkov – podnikateľov). Pokiaľ ide o dedinské, roľnícke prostredie, vlastníctvo samotných roľníkov sa malo previesť do skupinového (družstevného) vlastníctva združstevnením, a v už existujúcej družstevnej forme vlastníctva sa malo pristúpiť

⁵ Ústredná rada družstiev, existujúca bez právneho základu v Čechách od mája 1945 a *de iure* z. č. 187/1948 Zb.

⁶ PETRÁŠ, J. a kol.: Spotrebné družstevníctvo. In: *Vývoj družstevníctví na území ČSFR*, Praha : Svěpomoc, 1992, s. 72.

⁷ Nákupná ústredňa potravných družstiev.

⁸ SMRČKA, L. a kol.: *Vývoj družstevníctva na území ČSFR*, s. 73.

najprv k podriadeniu v štátom organizovaných formách družstevného hospodárenia (nových typoch družstiev), kde sa mal aplikovať socialistický spôsob výroby (t.j. v súdobom chápaní floskulného hesla kolektívnej práce bez vykoisťovania človeka človekom)⁹.

Pre ne sa vytvoril aj nový pojem tzv. ľudového družstva, pod ktorým sa myslela integrovaná výroba kolektívneho, sovietskeho typu. Nevyhnutnú právnu legitimitu ďalších krokov naplnili vo svojich začiatkoch koncom 40-tych rokov viaceré zákony, niektoré vyslovene likvidujúce pôvodné družstevné formy. Ľudové družstvá vo všeobecnosti upravil úst. z. 150/1948 Zb., neskôr tiež z. 100/1950 Zb., ktorý používal len uvedený pojem¹⁰. Súdobé predstavy o družstevníctve vyjadroval predovšetkým zákon č. 187/1948 Zb. o Ústrednej rade družstiev. Rada mala zabezpečiť „starostlivosť o vytvorenie a rozvoj jednotne organizovaného družstevného hnutia ako prostriedku zvýšenia životnej úrovne členov i ostatného pracujúceho ľudu“. Členstvo v nej bolo povinné pre všetkých družstevníkov, tým sa negovala ďalšia zásada dobrovoľnosti združovania – paradoxne KSČ a KSS veľmi intenzívne propagovaná¹¹. Uvedená štrukturálna zmena vo vrcholných orgánoch znamenala, že sa v pluralitnom prostredí slovenských ústredí s voľnou väzbou jednotlivých družstiev a zväzov tvrdo presadzoval, a napokon presadil jednotný, centralizovaný model riadenia družstevníctva, podriadeného ani nie tak uvedeným orgánom, ale často priamo straníckym regionálnym orgánom, miestnym národným výborom či štátom riadeným družstvám¹². K povinným členom ÚRD patrilo každé družstvo, zapísané do obchodného registra firiem a jeho členstvo v nej zanikalo výmazom z registra. V § 3 zakladal zákon pre slovenské družstvá SRD. Išlo o samostatnú právnickú osobu so sídlom v Bratislave, ktorá prináležala k ÚRD ako jej oblastný orgán, obstarávajúci podklady a vyjadrenia k zákonodarstvu SNR, zboru povereníkov a tiež starostlivosti o družstevníctvo na Slovensku, podľa § 2 ods. 1, § 5, 11 a 13 z. č. 187/1948 Zb.¹³. Zákon navyše zavádzal dva odbory poľnohospodárskeho družstevníctva

⁹ ŠTEFANOVIČ, M.: *Roľnícko-družstevné právo*. Bratislava : Obzor, 1979, s. 56.

¹⁰ Ľudové družstvá „sú združeniami pracujúcich k spoločnej činnosti, ktorej účelom je zvýšenie životnej úrovne členov aj ostatného pracujúceho ľudu, nie však dosiahnuť čo najvyššieho zisku z vloženého kapitálu“. Zákon č. 53/1954 Zb. o ľudových družstvách a družstevných organizáciách nanovo definoval ich právne postavenie.

¹¹ V jeho znení § 1 sa povinne združili do ÚRD všetky družstvá zriadené v Čechách podľa z. č. 70/1873 R. z. a na Slovensku zák. čl. XXXVII/1875.

¹² V našich pomeroch doposiaľ neznáma právna forma družstva, po prvý zavádzaná prijatím zákona č. 278/1948 Zb. o Ústredí pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami.

¹³ S tým cieľom má predovšetkým: sústreďovať a organizovať, podporovať ich záujmy, zastupovať ich navonok, dohliadať nad nimi, šíriť družstevné zásady, sústavne informovať o družstevných veciach družstvá aj verejnosť, obstarávať pre ve-

tva, prevádzkové a výrobné družstvá patrili k prvému, obchodné a spracovateľské (radia sa sem aj potravné družstvá) k druhému typu. Ťažisko poľnohospodárskeho družstevníctva sa presúvalo pomaly ale iste do sféry výrobného družstevníctva, t.j. činností zameraných na spoločnú poľnohospodársku výrobu (rastlinnú alebo živočíšnu) – išlo o socialistické chápanie, propagované od konca 50-tych rokov a existujúce do konca 80-tych, ktorého reprezentantmi sa stali práve novozaložené JRD a štátne majetky. Bolo to v príkrom rozpore s filozofiou minulých družstiev, zameraných na nevýrobné účely¹⁴.

Družstevná forma hospodárenia sa podľa ústavy z 9. mája 1948 uznávala za priamu súčasť socialistického vlastníctva s privilegovaním štátneho¹⁵, medzi štátnym a družstevným vlastníctvom však bol rozdiel ideologický, a ako sme už uviedli, družstevný typ sekundoval tomu prvému. Komunisti si uvedomovali, že budovanie socialistickej spoločnosti s prechodom ku komunizmu nemôže dosť dobre ísť bez početnej a vplyvnej vrstvy roľníctva, preto v generálnej línii budovania socializmu K. Gottwald na IX. zjazde KSČ¹⁶ 25. mája 1949 toľko zdôrazňoval: „*musíme pre socializmus získať dedinu, malého a stredného roľníka a izolovať dedinského boháča. Lebo tak stojí otázka: nebude u nás socializmus bez prechodu dediny k socializmu. A nebude u nás prechodu dediny k socializmu bez zväzku robotníckej triedy so základnou masou drobných a stredných roľníkov*“¹⁷.

rejnú správu informácie o družstevnom hnutí, starostlivosť o výchovu družstevníkov, poskytovať právnu pomoc družstvám. SRD podľa § 5 vystupovala ako revízy orgán, podľa § 11 podávala návrhy na zrušenie družstva, podľa § 13 dávala súhlas na zriadenie nového družstva.

¹⁴ Pre základnú predstavu treba ešte spomenúť zákon č. 181/1948 Zb. o organizácii peňažníctva, ktorý síce počítal s ústavmi ľudového peňažníctva, ale v skutočnosti sa veľmi krátky čas dospelo k ich faktickému poštátneniu. Pozri Kol. autorov: *150 rokov slovenského družstevníctva, Víťazstvá a prehry*. Bratislava : Družstevná únia SR vo VOPD Prúdy, 1995, s. 147.

¹⁵ Dodatočne to uzákonila ústava z r. 1960.

¹⁶ Kľúčový zjazd z mája 1949, na ktorom sa prijala tzv. generálna línia výstavby socializmu. Pozri MARTULIAK, P.: *150 rokov slovenského družstevníctva*. Nitra: Agroinštitút, 1995, s. 135, PERNICA, K. a kol.: *Prínos družstevníctva k spoločenskému pokroku v ČSSR*. Bratislava : Svépomoc, 1981, s. 79.

¹⁷ Oficiálne sa pri socialistickom združstevňovaní poľnohospodárstva podporovala všemožne koncentrácia podnikov, družstiev a prechod k socialistickej veľkovýrobe, čomu konkurovala značná rozdrobenosť pôdneho fondu na Slovensku, riešená najprv pozemkovou reformou, potom združstevňovaním stredných a malých roľníkov. Ku kolektivizácii na dedine a k budovaniu najmä družstevného hospodárenia v JRD pozri viaceré práce S. Cambela. Z jeho prác napr. CAMBEL, S.: *Slovenská agrárna politika 1944 – 1948*. Bratislava : Pravda, 1972, 428 s.

Prijímané zásady, princípy tvorenia nového typu družstva síce vychádzali z neutrálnej a príťažlivo znejúcej Leninovej družstevnej teórie¹⁸, no v praxi sa prejavili v mnohých prípadoch brutalita a nátlak komunistického režimu, čo je už iná, odvrátená a smutná kapitola v kolektivizácii, osobitne pri zakladaní jednotných roľníckych družstiev (JRD), založených na socialistických základoch ľudového družstevníctva¹⁹.

Jeho charakter sa odvíjal od samotných zásad riadenia a hospodárenia, čiastočne modifikovaného než v pôvodných družstvách. Hlavné zásady sa vytýčili nasledovne:

- 1.) zásada družstevným plánom, ktorý sa zostavoval pre PD z úloh národohospodárskych plánov, osobitne z plánov prvej družstevnej päť-ročnice v rokoch 1948 – 1952;
- 2.) zásada socialistickej demokracie, z ktorej plynulo, že o všetkých zásadných otázkach sa uznášajú volené kolektívne orgány a tieto zodpovedajú za činnosť tým, ktorí ich zvolili;
- 3.) zásada demokratického centralizmu, ktorá sa vyžadovala vo všetkých stupňoch a orgánoch štátu a socialistických podnikov, organizáciách a v praktickej rovine znamenala podriadenosť voči rozhodnutiam vrcholných straníckych orgánov. V súdobej teórii sa vysvetľovala tak, že uznesenia vyšších orgánov sú záväzné pre nižšie orgány, a to nielen v družstevnej organizácii, ale v celom systéme štátneho riadenia. Z tohto titulu mohli zväzy družstiev, konkrétne ÚRD, vydávať záväzné smernice v okruhu svojej pôsobnosti a v praktickej rovine tak riadiť či prinajmenšom usmerňovať činnosť drobných PD²⁰.

Právnym podkladom pre vznik a rozširovanie JRD sa stal zákon č. 69/1949 Zb. o jednotných pôdohospodárskych družstvách. Smernica minis-

¹⁸ V súlade s politikou socialistickej prestavby roľníctva sa malo prihliadať na

1. postupné zapájanie roľníkov do poľnohospodárskej veľkovýroby;
2. nepredbiehať vývoj, a len postupne meniť vedomie roľníkov od jednoduchých, nevýrobných k vyšším výrobným formám;
3. dodržiavať dôsledne (!) zásadu dobrovoľnosti a vyvarovať sa administratívne-mu nátlaku, ktorý je nepripustný v politickom záväzku robotníctva voči roľníctvu;
4. poskytovať družstvám rôzne výhody a finančnú pomoc;
5. zabezpečiť pre družstvá modernú strojovú techniku, čo môže roľníka najviac presvedčiť pre vstup do družstva;
6. šíriť revolučné myšlienky marxizmu-leninizmu na dedine ako predpoklad pre politickú, kultúrnu a odbornú zainteresovanosť pre myšlienku komunizmu.

Prevzaté podľa PERNICA, K. a kol.: *Prínos družstevníctva k spoločenskému pokroku v ČSSR*, s. 78.

¹⁹ JRD sa vnímalo ako základná organizačná a výrobná jednotka poľnohospodárstva.

²⁰ Kol. autorov: *Príručka pre právnu vedu vo VD*. Bratislava : Svépomoc, 1976, s. 10.

terstva poľnohospodárstva č. 75/1949 Zb. určila definitívne zakladanie JRD podľa vzoru kolchozu²¹. JRD mali nadväzovať na staršie družstevné roľnícke formy, realita bola opäť omnoho zložitejšia. V kontexte skúmaných družstiev po roku 1949 ostatné formy dedinského družstevníctva mali napomáhať JRD v ich funkčnosti a rýchlom udomáchnutí sa v dedinskej mentalite, ktorá prostredníctvom skoršieho príkladu svojpomocného družstevníctva mala viesť prosperitu v prístupí do JRD ako hlavnej forme socialistického združstevňovania, najmä vo vyšších typoch JDR²².

Všetky doteraz iba čiastočne pertraktované zásadné premeny družstevníctva sledovali, resp. museli sledovať podriadenie sa štátu a v jeho mene KSČ (na Slovensku KSS), ktorého hlavnou prioritou bolo zlikvidovanie súkromného vlastníctva prežívajúceho ešte na dedine. Idea družstevníctva sa (nanešťastie pre jeho ďalšiu slobodnú existenciu) zneužila aj v neprospech samostatne hospodáriacich roľníkov. Štát cestou podriadených družstevných centrál a ich prípisov, rozhodnutí straníckych, miestnych akčných výborov (MAV NF) riadil samotné družstvá efektívnejšie než predchádzajúce družstevné zväzy²³. Vplyv samotných zväzov však postupne slabol, až v marci 1952 celkom zanikli. V období rokov 1948 – 52 vládnuce stranícke orgány ponechali riadenie družstiev ešte v rukách štátnych aj družstevných orgánov, je však pravda, že s jasným motívom konečného rozhodnutia v určitej otázke či pri zásadách riadenia, organizácie v prospech KSS a jej miestnych orgánov.

Pravdivým je tiež tvrdenie, že nie všetky kroky a rozhodnutia strany a vlády boli výsledkom vlastných koncepcií a plánov, rodili sa často pod tlakom reálneho vývoja. V novembri 1952 napokon vznikol Slovenský a Ús-

²¹ Zákon č. 27/1949 Zb. o mechanizácii pôdohospodárstva podporil zakladanie strojno-traktorových staníc (STS), potrebných pre plynulý chod a novú družstevnú poľnohospodársku výrobu.

²² Medzi ne sa radili JRD II. typu (spoločná plánovaná práca v teréne, rozorané medze, ale živočíšne hospodárenie ešte samostatné), III. typu (spojili sa všetky výrobné prostriedky, rozdeľovanie práce podľa veľkosti vnesenej pôdy), uvedený typ JRD sa zakladal od roku 1950), a IV. typu (rozdeľovanie dôchodkov sa dialo bez prihladania na veľkosť vnesenej pôdy, úplná rovnosť členov). Delenie na typy sa zachovalo až do prijatia nových vzorových stanov JRD v r. 1961. Bližšie ŠTEFA-NOVIČ, M.: *Roľnícko-družstevné právo*, s. 64.

Ku kolektivizácii ako sociálnemu javu pozri najnovšie: KLADLEČÍK, D.: Kolektivizácia poľnohospodárstva a jednotné roľnícke družstvo ako sociálny jav na slovenskej dedine 20. storočia. In: *Slovenský národopis*, r. 55, č. 1, 2007, s. 33 – 64.

²³ Len po príslušnom súhlase MAV NF mohli družstevné orgány žiadať o zápis príslušného rozhodnutia do obchodného registra príslušného súdu. Podľa: Kol. autorov: *150 rokov slovenského družstevníctva*. Bratislava : Družstevná únia SR vo VOPR Prúdy, 1995, s. 142.

treďný zväz spotrebných družstiev, čo možno pomenovať ako presadenie asymetrického riadenia v štátoprávnej rovine, ústredné zväzy sa členili na krajské, a až od roku 1957 aj na okresné zväzy. Do sledovanej štruktúry sa museli priradiť ako bývalí členovia ÚD aj jednotlivé potravné družstvá.

2. Stav poznania vývoja v PD do ich formálneho a faktického zániku do konca roku 1952

V rokoch 1948 – 1949 ešte potravné družstvá relatívne nerušené pracovali, hoci ich už riadila SRD²⁴ a jej revízori, a to od 3. augusta 1948, kedy zákon č. 187/1948 Zb. vstúpil do platnosti²⁵. Právne (najmä vykonávacie) normy však obmedzovali občanov tým, že sa aj účelovo vykladali, okrem toho prioritu mali politicko-hospodárske smernice strany a vlády. Okruh prameňov družstevníctva ako celku sa rozširoval aj mimo právneho rámca – mimoprávnymi aktmi, v ktorých sa otvorene demonštrovala povaha socialistického družstevníctva v záujme diktatúry proletariátu²⁶, a ktorá otvorene obchádzala zákon. Ak vychádzame z vyššie uvádzaných cieľov a zámerov KSČ a KSS tvorenej družstevnej ideológie, uvedenému druhu družstiev v systéme post-februárového a novobudovaného spotrebného družstevníctva sa určila už len jedna primárna úloha: napomôcť alebo prispievať k socializácii dedinského obchodovania, malopredaja – t.j. poštátniť každú súkromnú formu vlastníctva, podnikania v uvedenej oblasti²⁷. Pre zánik spotrebných, resp. potravných družstiev sa významnou skutočnosťou stalo zriaďovanie na úrovni okresov spotrebných družstiev Jednota (OSD). V každom okrese mohlo pôsobiť len jedno OSD, ktorému sa podriadila sieť jeho filiálok a dedinských potravných družstiev. Týmto krokom sa začal proces postupnej právnej aj faktickej likvidácie potravných družstiev prostredníctvom zlučovania (fúzie či zjednocovania) s novovytvorenými spotrebnými družstvami Jednoty²⁸.

²⁴ Fungovala ako najvyšší revízny orgán.

²⁵ SLOBODA, Š. – PETRÁŠ, J. – BOSÝ, L.: *Dejiny spotrebných družstiev na Slovensku*. Bratislava : SZSD, 1992, 30 s.

²⁶ SOUKUP, L.: Kolektivizace zemědělství v ČSR – právní a protiprávní povaha. In: *Zborník příspěvků Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*, s. 468. Tiež VÁCLAVŮ, A.: *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*. Praha : Vysoká škola ekonomická, 1999, 81 s. Porovnaj niektoré súdobé práce: SUCHÁNEK, J.: *Právní regulace združetňování československého zemědělství*. Praha : Academia, 1977, s. 55 a nasl., FÁBRY, V. a kol.: *Zemědělskodružstevní právo*. Praha : SPN, 1963, 340 s., DROBNÍK, J.: *Zemědělskodružstevní právo*. Praha : Univerzita Karlova, 1988, 204 s., SUCHÁNEK, J.: *Zbližování třídy družstevních rolníků s delnickou třídou*. Praha : Academia, 1985, 248 s.

²⁷ SMRČKA, L. a kol: *Vývoj družstevnictví na území ČSFR*, s. 22 – 23, 42.

²⁸ Vyjadrenie ÚV KSS zo začiatku 1950 ultimatívne formulovalo požiadavku, že v okrese pôsobnosti OSD nesmú pracovať žiadne iné družstevné predajne, čo so

Snahou bolo naplniť formálne znenie obchodného zákona o dobrovoľnom rozhodnutí príslušných družstevných orgánov. Konkrétne prostredníctvom mimoriadnych (výnimočne riadnych) valných zhromaždení družstiev, ktoré mohli zvolať aj revízori alebo pracovníci SRD, sa členské základne uznávali na fúzii s Jednotou. Nešlo o hladký a jednoduchý proces prijímania uvedeného rozhodnutia, pričom sa dá z malého archívneho prieskumu dedukovať, že uvedený proces prebiehal od jesenných mesiacov r. 1950 až do novembra 1951²⁹.

Z právneho hľadiska splynula v prvej fáze majetková podstata spojeného PD, v ktorej pracovníci prijímajúcej OSD Jednota prevzali *de iure* celý majetok družstva, prípadne jeho aktívnu časť. Hoci spojené PD pracovali po uvedenom akte naďalej, predovšetkým funkcionári sa upozorňovali, aby zostávali až do výmazu PD z obchodného registra v svojich funkciách, od uvedeného dátumu *de facto* zaniká samostatná činnosť PD aj ich existencia. Družstvá však figurovali aj naďalej v obchodnom registri aj po roku 1952, prieskumy spájané s úkonom výmazu z obchodného registra sa viazali hlavne na komplikované a nejasné kompetenčné a organizačné vzťahy vo vyšších družstevných orgánoch.

V priebehu rokov 1948 – 1952 uvedeným spôsobom sa začlenilo do družstiev Jednoty 1 421 potravných družstiev s 1 672 predajňami, u niektorých k tomu dochádzalo dobrovoľne, u iných rôznymi formami nátlaku.

Správny historickoprávny pohľad nemôže zatieniť relatívne pokojný priebeh zániku PD. Uvedený právny postup sledoval totiž *expressis verbis* znaky právneho formalizmu, v ktorom sa síce právne uvažovanie, konanie a rozhodovanie formálne zhoduje s literou zákona (jej naplnenie *in stricto sensu* sa priam vyžadovalo), no v skutočnosti účelu zákona a zámerom zákonodarcu odporovalo, navyše možno tiež uvažovať, či v niektorých prípadoch nedochádzalo k porušovaniu, zneužitiu slobody rozhodovania a realizácie práva (akty *contra legem*, *in fraudem legem*) cestou psychologického nátlaku, zvyšovaním dodávkových kvót, presadzovaním strane prijateľných persón do orgánov družstva.

Do splynutých družstiev sa dosadzovali strane lojálni noví funkcionári, prepúšťali sa starí obchodní vedúci, na miesto ktorých nastupovali aj nekvalifikovaní pracovníci (často ženy z domácností). Hospodárske výsledky, do-

všetkou dôslednosťou znamenalo vynútenosť kroku splynutia ešte existujúcich samostatných PD s OSD, štruktúrovanou ako sieť spomínaných okresných spotrebných družstiev pod spoločným názvom Jednota.

²⁹ Ide o výskum autorky štúdie v Štátnom archíve Bratislava, pob. Trnava, f. PD Bojničky, Červeník, Kľačany, Leopoldov, Lukáčovce, Madunice, Malženice, Pastuchov, Ratkovce, Svätý Peter, Šulekovo, Žlkovce, podporený badaním v Štátnom archíve v Nitre, f. firemného odd. Krajského súdu v Nitre.

vtedy viac-menej hospodársky konsolidovaných a rentabilných prevádzok, sa v mnohých družstvách preto priamo úmerne znižovali, nanešťastie však upadala výrazne aj zainteresovanosť členskej základne, čo napokon malo za následok úplný zánik aj formálne udržiavanej družstevnej nezávislosti. Konečným likvidačným krokom (nie vždy celkom realizovaným bez komplikácií) pôvodných potravných družstiev bol výmaz z obchodného registra a zápis vlastníckych práv družstevného majetku v prospech OSD Jednota v priebehu 50. rokov 20. storočia.

Záver

Vyššie uvedenými krokmi stranických orgánov po februári 1948 (najčastejšie sa o ich činnosti v mieste pôsobenia vyjadrovali miestne MNV, ONV, MAV a pod.) sa prakticky eliminovala zásada družstevnej demokracie, podľa ktorej mali, pri zachovávaní pôvodnosti družstevnej samosprávnej myšlienky, všetku rozhodovaciu a kreačnú činnosť výhradne interné orgány družstva.

Pre PD znamenali nové vývojové trendy, hlásané na najrôznejších fórach (individuálnych, regionálnych, mediálnych, i z rétoriky stranických a družstevných centrál a zjazdov, prípadne aj z okruhu socialistických medzinárodných družstevných zväzov), iba jedno: že hlavným plánom sa od začiatku roka 1949 stalo dosiahnutie konečného kroku k zániku – fúzie s novozaloženými okresnými spotrebnými družstvami Jednoty.

V záverečnom sumári možno deklarovať tézu, že končiacu éru demokraticky organizovaných PD začali nahrádzať štátom direktívne riadené ľudové, spotrebné družstvá Jednoty ako právnych nástupcov PD. Na nových ideologických základoch rozvíjané spotrebné družstevníctvo ako súčasť socialistického družstevníctva sa opieralo o právne východisko kolektívneho vlastníctva a socializácie maloobchodu (ktorému mali skúmané PD aj OSD výrazne napomáhať v prvých rokoch komunistickej vlády), organizačnej závislosti všetkých stupňov spotrebného družstevníctva od rozhodnutí nadriadených zväzov, *deductis deducendis* štátnych a stranických orgánov. Rozdrobené družstevníctvo na Slovensku sa uvedenými postupmi malo prebudovať na veľkovýrobné formy, čo sa v konečnom dôsledku pri koncentrácii a zjednocovaní do družstiev Jednoty aj podarilo. Na druhej strane družstevná koncepcia v nasledujúcich obdobiach, ako predstaviteľ nižšej formy socialistického všeludového vlastníctva, neustále musela potvrdzovať právo na svoju existenciu.

Recenzent: prof. JUDr. Peter Mosný, CSc.

ŠVECOVÁ, Adriana: The Historical - Legal Study of the Development of Slovak Cooperative Societies Since February 1948 until the End of 1952 (With Reference to the Development of Food Cooperative Societies), HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 1, 2009, No. 2, p. 53.

Fundamental transformations of the cooperative societies after 1948 were following or had to follow the line of being subordinated to the state and as such to the Communistic Party of Czechoslovakia (KSČ), in Slovakia to the Slovak Communistic Party (KSS), whose main priority was to eliminate private property (as well as the self-governing property of the cooperative societies) still living on in the countryside. A brief historical-legal synthesized outline of acquired pieces of knowledge is based on the entire system of quasi-democratic cooperative societies and within the narrow scope, one is taking the legal circumstances of the most numerous type of Pre-February cooperation societies, namely food cooperative societies into account.

Generally, there had been still fully working cooperative societies after the Communist takeover in February 1948, they worked, however, under the changed legal conditions and partisan authorities interfered directly in their activity. Since 1948 and especially after the fundamental 9th Communistic party assembly it had become increasingly possible to anticipate the liquidation of the democratic and originally Slovak cooperative societies, that had been happening in a relatively peaceful way, both by means of the law and the Commercial Code modification – i. e. through fusion of food cooperative societies and consumer cooperatives called „Jednota“ (Union).

AZTÉCKE RODINNÉ PRÁVO*

JUDR. PETER VYŠNÝ
 TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
 PRÁVNICKÁ FAKULTA
 KATEDRA DEJÍN PRÁVA

Abstrakt

Aztécke rodinné právo upravovalo spolužitie mužov a žien v monogamnom manželstve, dočasnom manželstve, konkubinate a v polygýnnom manželstve, vzťahy medzi rodičmi a deťmi (hlavne inštitút rodičovskej moci) a poručníctvo ako náhradný rodinný vzťah.

Uzatváranie manželstva malo súkromný charakter. Postavenie manželov bolo v rovine ich osobných, ako aj majetkových vzťahov pomerne rovnoprávne. Rozvod manželstva bol dovoľený, spoločnosť ho však vnímala negatívne. Rodičovská moc nezahŕňala právo rodičov usmrtiť ich dieťa. Inštitút adopcie nebol známy.

VYŠNÝ, Peter: Aztécke rodinné právo. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 1, 2009, č. 2, s. 64 – 80.

Úvod

Právo aztéckej spoločnosti, ktorá sa rozvíjala približne od r. 1325 do r. 1521 po Kr. v oblasti dnešného stredného Mexika, patrí do veľkej skupiny svetových archaických právnych kultúr. Prameňmi jeho poznania sú historické pramene pochádzajúce z obdobia po *conquiste*, t.j. z obdobia po zábore aztéckeho štátu Španielmi (1521). Tieto (rôznorodé) materiály sú síce početné, vo funkcii primárneho zdroja právnych informácií však vykazujú viac či menej zníženú výpovednú hodnotu, danú nepresnosťou, neúplnosťou či skreslenosťou mnohých údajov, ktoré obsahujú, ako aj tým, že len v obmedzenom rozsahu zachytávajú vývoj aztéckeho práva (pramene prevažne informujú iba o jeho finálnej historickej podobe, teda tej, ktorú malo v predvečer *conquisty*).

Z teoretického hľadiska predstavovalo aztécke právo neúplne vydiferencovanú súčasť iných normatívnych systémov aztéckej spoločnosti, t.j. právne normy do určitej miery splývali s normami náboženskými, etickými, a prípadne aj inými. Jeho hlavnou formou bola obyčaj, k čomu však treba doplniť,

* Tento článok je prepracovanou a rozšírenou verziou publikovaného konferenčného príspevku: VYŠNÝ, P.: Rodinné právo Aztékov. In: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie doktorandov a školiteľov Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. 3. zväzok. Trnava : Trnavská univerzita 2007, s. 74 – 86.

že Aztékovia svoje obyčajové právo v rozsahu, ktorý dnes nemožno presne určiť, kváziliterárne, t.j. aztéckym piktograficko-ideografickým písmom, zaznamenali (a rovnakým spôsobom zaznamenávali tiež právne akty vydávané panovníkmi, priebeh a výsledky súdnych konaní či správne opatrenia).

V tomto článku prehľadne pojednám o aztéckom rodinnom práve. Táto časť aztéckeho práva sa podľa literatúry vyznačovala stabilitou (nemennosťou) právnej úpravy prakticky v celom priebehu aztéckych dejín.

Rodina a príbuzenské vzťahy u Aztékov

Výskumy príbuzenských systémov ukázali, že rodina ako základná spoločenská jednotka mala a má viaceré odlišné formy v priestore a čase. U Aztékov existovali tzv. rozšírené rodiny, z ktorých každá pozostávala z niekoľkých nukleárných rodín (azt. *cencalli*¹, *cenyeliztli*²).³ Nukleárne rodiny sa skladali z jedného rodičovského páru a jeho priamych potomkov.⁴ V zásade každá takáto rodina predstavovala samostatnú domácnosť v zmysle základnej (najmenšej) sociálno-ekonomickej jednotky aztéckej spoločnosti. Popri nukleárných rodinách založených uzavretím monogamného manželstva sa vyskytovali aj rodinné spoločenstvá polygynného charakteru.

Aztécka rodina mala patriarchálny charakter, avšak ako uvidíme nižšie, právne postavenie žien (manželiek, matiek, dcér, vdov či rozvedených žien) bolo vcelku priaznivé.

Môžeme rozlíšiť nasledovné základné kategórie príbuzenských vzťahov a stupne príbuznosti v ich rámci:⁵

¹ Opisný preklad: spoločenstvo tých, ktorí spolu žijú v dome.

² Opisný preklad: tí, čo spolu žijú skutočne a trvalo.

³ LEON PORTILLA, M.: Toltecáyotl. Aspectos de la cultura náhuatl. México : Fondo de Cultura Económica 2003, s. 242 – 243.

⁴ Pojem „nukleárna rodina“ vo všeobecnosti charakterizoval napr.: MURPHY, R. F.: Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha, SLON, 2006, s. 86 – 89.

⁵ Spracované podľa: SAHAGUN, B. de: Historia general de las cosas de la Nueva España, II. Madrid, DASTIN 2001, s. 762 – 768. TEN ISTÝ: Florentine Codex. General History of the Things of New Spain. Part IX. Book 10 – The People. Santa Fe: The School of American Research and The University of Utah, 1974, s. 1 – 9. (Obe uvedené diela sú dvoma verziami prameňa považovaného za jeden z najvýznamnejších prameňov poznávania aztéckej civilizácie.) Niektorými špeciálnymi otázkami spojenými s aztéckou príbuzenskou terminológiou sa zaoberal: CAR-RASCO, P.: Sobre algunos términos de parentesco en el náhuatl clásico. In: Estudios de cultura náhuatl 6, 1966, s. 149 – 166. Aztécku terminológiu nepokrvného príbuzenstva (angl. affinal kinship) obsiahnutú v klasickom náhuatlí, t.j. v jazyku predšpanielskych Aztékov, porovnala so šiestimi dialektmi súčasnej aztéčtiny: LAW, J. A.: Nahua Affinal Kinships: A Comparative Study. In: Ethnology 8, 1969, s. 103 – 121. Dôležitý príspevok k štúdiu aztéckeho systému príbuzenstva,

1. *Priama línia pokrvného príbuzenstva:*
 - a) *ascendenti:*
 - *mintontli* = praprastárý otec
 - *achtontli* = prastárý otec; *veltiuhitli* = prastará matka
 - *tecul*, *culli* = starý otec; *citli*, *teci* = stará matka
 - *tatli*, *teta* = otec; *nantli*, *tenan* = matka
 - b) *descendenti:*
 - *tepiltzin teconeuh* = syn; *teichpuch tecuneuh* = dcéra
 - *ixuiuhitli* = vnuk/vnučka
2. *Bočná línia pokrvného príbuzenstva:*
 - *tlatli*, *tetla* = strýko; *teauí* = teta
 - synovec/neter: *machitli*, *temach* = výrazy, ktorými označoval synovca/neter hovoriaci mužského pohlavia; *tepilo*, *pilotl* = výrazy, ktorými označoval synovca/neter hovoriaci ženského pohlavia;
3. *Stupne nepokrvného príbuzenstva* (t. j. príbuzenstva v právnom zmysle, vytvoreného umelo):
 - *monculli* = otec svokra/svokry; *moncitli* = matka svokra/svokry
 - *montatli* = svokor; *monnantli* = svokra
 - *montli* = zať; *cioamontli* = nevesta
 - švagor: *textli* = výraz, ktorým označoval švagra hovoriaci mužského pohlavia; *vepolli oquichtli* = výraz, ktorým označoval švagra hovoriaci ženského pohlavia
 - švagriná: *vepolli cioatl* = výraz, ktorým označoval švagrinu hovoriaci mužského pohlavia; *vezoatl* = výraz, ktorým označoval švagrinu hovoriaci ženského pohlavia
 - *tlacpatatli* = nevlastný otec; *chaoanantli* = nevlastná matka
 - nevlastné dieťa: *tlacpauitectli*, *chaoaconetl* = výrazy, ktorými nevlastné dieťa označoval hovoriaci ženského pohlavia

Všeobecne o partnerskom spolužití mužov a žien

Aztécke trestnoprávne normy pripúšťali výlučne heterosexuálne partnerské vzťahy; homosexuálne (i transsexuálne) správanie tak mužov, ako aj žien, bolo trestané smrťou.⁶

ako aj niektorých špeciálnych otázok aztéckeho rodinného a dedičského práva predstavuje štúdiá: KELLOGG, S. M.: 7. Kinship and Social Organization in Early Colonial Tenochtitlan. In: Handbook of Middle American Indians. Vol 4. Ethnohistory. University of Texas Press, 1986, s. 103 – 121.

⁶ Napr. TORQUEMADA, J. de: Monarquía Indiana. Tomo segundo. México, Editorial Porrúa 1969, s. 380.

Uzavretie manželstva a následné plodenie a vychovávanie detí bolo považované za zásadnú povinnosť každého člena aztéckej spoločnosti. Jedinú výnimku v tomto smere predstavovali kňazi a kňazky povinne žijúci v celibáte.⁷

Ako som už uviedol, partnerské spoluzitia mužov a žien, resp. jednotlivé rodiny mali u Aztékov monogamnú, alebo polygýnnu podobu. Prv ako sa nimi začneme bližšie zaoberať, bude vhodné zmieniť sa o istých všeobecných obmedzeniach vytvárania heterosexuálnych partnerských spoluzítí, sankcionovaných aztéckym trestným právom, ktorých účelom bolo predísť zakladaniu takých manželstiev či neformálnych súžití, ktoré by pre svoj rozpor s prirodzenými (biologickými) zákonitosťami a (alebo) štandardmi správania zavedenými v priebehu kultúrneho vývoja Aztékov nemohli – či už riadne, alebo vôbec – plniť typické funkcie rodiny.

Prvé z týchto obmedzení súvisí so skutočnosťou, že plnohodnotný život v partnerskom zväzku predpokladá fyzickú i psychickú vyspelosť partnerov, ktorej nadobudnutie (aspoň teoreticky) indikuje dosiahnutie určitého veku. U Aztékov bola veková hranica pre uzavretie manželstva stanovená u žien na 15 až 18 rokov, u mužov na 20 až 22 rokov.⁸

Ďalšie obmedzenie vytvárania partnerských spoluzítí mužov a žien malo podobu série zákazov, ktoré smerovali na zamedzenie vzniku partnerského zväzku (ako i príležitostných sexuálnych stykov) medzi osobami, ktoré spájali určité, či už pokrvné, alebo nepokrvné, príbuzenské vzťahy. Konkrétne, ako rezumuje J. Kohler,⁹ uzavretie manželstva bolo zakázané:

- a) medzi príbuznými v priamej línii a súrodencami, a to bez ohľadu na to, či sa jednalo o príbuzných z matkinej, alebo otcovej strany,
- b) medzi synom a konkubínou jeho otca a
- c) medzi synom a jeho (ovdovenou) nevlastnou matkou (tento posledný zákaz zrejme nebol striktno dodržiavaný).

Dovoľovalo sa však manželstvo s dcérou matkinho brata.¹⁰

Osobitným obmedzeniam podliehal opätovný vydaj vdovy: vdova mohla uzavrieť nové manželstvo až vtedy, keď prestala koiť posledné dieťa, ktoré mala so svojím zosnulým manželom¹¹ (nie je bez zaujímavosti, že doba koje-

⁷ Napr. ALBA, C. H.: Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano. México, Instituto Indigenista Interamericano 1949, s. 37.

⁸ Napr. MENDIETA Y NÚÑEZ, L.: El derecho precolonial. México, Editorial Porrúa 1992, s. 97.

⁹ KOHLER, J.: El derecho de los aztecas. Vydané v jednom zväzku s dielom: CERVANTES Y ANAYA, J. de: Introducción a la Historia del Pensamiento Jurídico en México. México, Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal 2002, s. 84 – 85.

¹⁰ Tamže.

¹¹ Ak však vdova tento zákaz porušila, nevystavila sa tým žiadnej právnej sankcii, ale iba sankcii morálnej: osoby, ktoré žili v jej okolí, ju začali odsudzovať. Porovnaj

nia mohla trvať až 4 roky), a zároveň za podmienky, že muž, ktorý sa mal stať manželom vdovy, nemal nižšie spoločenské postavenie ako jej predchádzajúci manžel.¹² V určitom rozsahu sa tiež praktizovala ustanovizeň obdobná hebrejskému levirátu: vdova s deťmi sa mohla vydat' za svojho švagra, prípadne, ako udáva G. C. Vaillant,¹³ aj za iného príslušníka svojho *calpulli*,¹⁴ ktorý potom prevzal otcovské úlohy jej zomrelého manžela. Keďže účelom manželstva vdovy a jej švagra v zásade nebolo splodiť potomkov,¹⁵ ale skôr vytvoriť náhradné rodinné prostredie pre deti, ktoré stratili otca, možno sa domnievať, že medzi ovdovenou ženou a jej švagrom nemuselo vzniknúť skutočné partnerské spolužitie.

Rozvedení manželia nesmeli obnoviť svoj niekdajší manželský zväzok (prípadne neoficiálne obnoviť svoje spolužitie), a to pod hrozbou trestu smrti (!).¹⁶

Monogamné formy partnerského spolužitia mužov a žien

Aztécke monogamné partnerské spolužitia mužov a žien je možné klasifikovať nasledovne:

1. (riadne) manželstvá,
2. dočasné manželstvá a
3. konkubináty.¹⁷

1. Manželstvo

Aztécke rodinné právo predstavovalo súbor tradičných obyčají, uznaných aztéckym štátom, a len v obmedzenom rozsahu dotknutých jeho legislatívnou činnosťou.¹⁸ Táto skutočnosť sa obzvlášť výrazne prejavovala v spôsobe, akým u Aztékov vznikalo manželstvo: manželstvo sa neuzatváralo pred orgá-

napr.: SAGAÓN INFANTE, R.: El matrimonio y el concubinato. México prehispánico y las costumbres que han prevalecido en las comunidades indígenas actuales. In: Memoria del II Congreso de Historia del Derecho Mexicano (1980). México, UNAM 1981, s. 102.

¹² Tamže, s. 86.

¹³ VAILLANT, G. C.: Aztékové. Praha, Orbis 1974, s. 88.

¹⁴ T. j. svojej občiny.

¹⁵ KOHLER, J.: c. d., s. 87.

¹⁶ Tamže, s. 96.

¹⁷ Napr. CRUZ BARNEY, O.: Historia del derecho en México. México, Oxford University Press 2006, s. 23.

¹⁸ Na tento fakt poukázal napr. G. F. Margadant S., píšuc: „... derecho de familia, menos sujeto a la arbitrariedad de la élite dominante, y más fijado en forma de tradiciones.“ (MARGADANT S., G. F.: Introducción a la Historia del Derecho Mexicano. México, Editorial Esfinge 2006, s. 32).

nom štátnej moci alebo nejakou náboženskou autoritou (t. j. kňazom)¹⁹ – na druhej strane, F. López de Gomara udáva, že súčasťou svadobných obradov bolo pripravenie mladomanželského lôžka kňazmi, ktorí tiež vraj manželom udeľovali po ich svadobnej noci akési požehnanie,²⁰ – ale istými obradnými úkonmi, dozaista religiózneho pôvodu,²¹ resp. významu, ktoré, ako uvidíme nižšie, uskutočňovali rodičia, a prípadne aj ďalší príbuzní (alebo priatelia) osôb hodlajúcich vstúpiť do manželského stavu v súčinnosti s týmito osobami. Tieto úkony, resp. obrady sa uskutočňovali v určitom zaužívanom poradí. Išlo jednak o činnosti s praktickým významom (napr. príprava svadobných jedál), jednak o určité folklórne obrady. Aj keď ich nemožno považovať za právne úkony vo vlastnom zmysle, treba im priznať istú právnu relevanciu, nakoľko bez ich riadneho uskutočnenia nebolo u Aztékov možné platne uzavrieť manželstvo.

O konkrétnych úkonoch, resp. obradoch vedúcich k vzniku aztéckeho manželstva sa zmieňujú autori viacerých prameňov.²² Podľa ich údajov môžeme priebeh príprav na uzatvorenie manželstva a samotné sobášne obrady – skrátené – charakterizovať takto: O tom, že sa mladík, ktorý dosiahol patričný vek, ožení, rozhodli jeho rodičia, ako i ďalší príbuzní, ktorí mu zároveň vybrali budúcu manželku. Rodičia najskôr požiadali o uvoľnenie svojho syna z verejnej (internátnej) školy z dôvodu ženby. Po tom, ako bol syn prepustený zo školy a vrátil sa do rodičovského domu, rodičia iniciovali akési „pytačky“. Požiadali stareny pôsobiace ako „dohadzovačky“, aby s rodinou dievčaťa, ktoré si vyhládli ako manželku pre svojho syna, dojednali sobáš. Bolo zvykom, že rodičia dievčiny nesúhlasili s jej vydajom ihneď, ale až po viackrát opakovaných žiadostiach „dohadzovačiek“. Následne sa rodičia budúcich manželov stretli a dohodli na termíne svadby. V svadobný deň sa zišli príbuzní sobášiacich sa i ďalšie pozvané osoby (napr. vychovávatelia zo školy, ktorú ženích navštevoval) a začala sa svadobná hostina, spojená s obdarovávaním ženicha a nevesty a s ďalšími zvyklosťami. Po západe slnka sa konali viaceré svadobné obrady, z ktorých zrejmu matrimoniálnu symboliku malo zviazanie koncov odevu nastávajúcich manželov. Svadba trvala spravidla štyri dni. Zdá sa, že manželia sa až do jej skončenia postili a zdržiavali sexuálneho styku.

¹⁹ Napr. MENDIETA Y NUÑEZ, L.: c. d., s. 92.

²⁰ LOPEZ DE GOMARA, F.: *Historia de la conquista de México*. México, Editorial Porrúa 1997, s. 304 – 305.

²¹ MENDIETA Y NUÑEZ, L.: c. d., s. 92.

²² Napr. CLAVIJERO, F. J.: *Historia Antigua de México*. México, Editorial Porrúa 2003, s. 275 – 278. LOPEZ DE GOMARA, F.: c. d., s. 304 – 305. SAHAGÚN, B. de: *Historia general de las cosas de la Nueva España*, I. Madrid: DASTIN 2001, s. 518 – 524. TORQUEMADA, J. de: c. d., s. 412 – 415.

V súvislosti so vznikom aztéckeho manželstva sa žiada osobitne zdôrazniť, že na jeho platné uzavretie sa vyžadoval súhlas rodičov, resp. otcov muža i ženy, ktorí sa mali zosobášiť – uzavretie manželstva bez súhlasu otca sa považovalo za hanebnosť,²³ – ale aj súhlas mladíka, ktorý sa mal oženiť,²⁴ a na pokon aj súhlas dievčiny, ktorá sa mala zaňho vydať.²⁵

Aj keď skutočnou hlavou aztéckej rodiny bol muž – manžel a otec, ktorého postavenie by sme, zohľadňujúc autentické nazeranie Aztékov na otca rodiny²⁶, mohli azda v niektorých ohľadoch pripodobniť postaveniu hlavy rímskej rodiny (*pater familias*), neznamenalalo to, že by jeho žena bola mala výrazne podriadené postavenie. Žena - manželka bola do značnej miery svojprávná, ako možno vidieť z toho, že mohla samostatne (teda aj bez súhlasu svojho manžela) vlastniť i nadobúdať majetok, uzatvárať zmluvy či domáhať sa svojich práv pred súdom.²⁷

Osobné vzťahy medzi manželmi zaujímavo vykresľujú viaceré osobitné útvary aztéckej prozaickej literatúry nazývané *huehuetlahtolli* (v podstate išlo o reflexívno-didaktické reči), koncipované ako súbory výchovných ponaučení, ktoré otec odovzdáva svojmu synovi alebo matka svojej dcére.²⁸ Adresáti týchto ponaučení boli nimi oboznamovaní so všetkým, čo prináša život v manželstve, zdôrazňovalo sa im, že manželskí partneri si musia navzájom prejavovať náležitú úctu a všestranne si pomáhať, že medzi manželmi má ohľadne obstarávania hmotných potrieb ich rodiny fungovať určitá deľba práce, aj keď väčší podiel na obstarávaní týchto potrieb má mať muž a pod.

Manželia vychovávali svoje deti spoločne (bolo však zaužívané, že synovia dostávali výchovu hlavne od otca, dcéry hlavne od matky), jeden aj druhý sa podľa svojich možností podieľali na obstarávaní hmotných potrieb rodiny, obaja boli povinní dodržiavať manželskú vernosť, ktorej porušenie sa trestalo

²³ KOHLER, J.: c. d., s. 90. MENDIETA Y NÚÑEZ, L.: c. d., s. 99. ZORITA, A. de: Breve y Sumaria Relación de los Señores de la Nueva España. México, UNAM 1963, s. 66.

²⁴ SAHAGUN, B. de: c. d., I, s. 518.

²⁵ KOHLER, J.: c. d., s. 90. MENDIETA Y NÚÑEZ, L.: c. d., s. 96.

²⁶ „El padre es la primera raíz y cepa del parentesco. La propiedad del padre es ser diligente, cuidadoso, que con perseverancia rija su casa y la sustente. El buen padre cría y mantiene a sus hijos, y dales buena criança y doctrina, y riñelos y dales buenos exemplos y buenos consejos, y haze tesoro para ellos y guarda. Tiene cuenta con el gasto de su casa y regla a sus hijos en le gasto ...“ (SAHAGUN, B. de: c. d., II, s. 762).

²⁷ LOPEZ AUSTIN, A.: La Constitución Real de México Tenochtitlan. México, UNAM 1961, s. 137. VAILLANT, G. C.: c. d., s. 88.

²⁸ K tomu pozri napr.: LEON PORTILLA, M. – SILVA GALEANA, L.: Huehuetlahtolli. Testimonios de la antigua palabra. México, Secretaría de Educación Pública 1991, passim.

smrťou (!)²⁹ – pravda, zdá sa, že ženatí muži, najmä ak patrili k pipiltinom³⁰ alebo zaslúžilým bojovníkom, mohli žiť, okrem so svojou manželkou, aj s ďalšími ženami ako družkami,³¹ – každý z manželov mohol v určitých prípadoch požiadať súdny orgán o rozvod (pozri nižšie) a pod.

Skutočnosť, že žena u Aztékov nebola výrazne podriadená mužovi, implicitne dokladajú aj daktoré prvky aztéckej ideológie. Tak napríklad ženy, ktoré zomreli pri pôrode, bývali prirovnávané k udatným bojovníkom, ktorí padli na bojovom poli, a podľa presvedčenia Aztékov odchádzali do rovnakého záhrobného sveta ako títo muži,³² požívajúci v aztéckej, militaristicky silne založenej spoločnosti značnú úctu.

Pomerná rovnoprávnosť manželských partnerov sa prejavovala nielen v ich osobných, ale aj majetkových vzťahoch: majetkové spoločenstvo manželov (t. j. podielové alebo bezpodielové spoluvlastníctvo rodinného majetku) nejestvovalo. Naopak, majetok manželov bol oddelený,³³ pričom počas svadobných obrádov sa (piktograficky) presne zaznamenalo, aký hnutelný a aký nehnuteľný majetok si muž a žena prinášajú do manželstva. Príslušné záznamy, ktoré uschovávali rodičia manželov, umožnili v prípade rozvodu rýchle a spravodlivé majetkové vyrovnanie bývalých manželov.³⁴

Na druhej strane, počas „pytačiek“ sa zvyklo dojednať, že nastávajúci manželia si pri uzavretí manželstva navzájom poskytnú určité majetkové hodnoty.³⁵

Aztécke rodinné právo dovoľovalo rozvod manželstva, ten však spoločnosť vnímala ako nežiaduci jav, narušujúci stabilitu sociálnych vzťahov. Rozvedenie manželstva sa považovalo za spôsob jeho ukončenia raz a navždy, nakoľko, ako som už uviedol, pre rozvedených manželov platil zákaz obnoviť ich niekdajší manželský zväzok. (Rozvedení manžel alebo manželka mohli preto uzavrieť nové manželstvo iba s tretími osobami.³⁶)

Predpokladom uskutočnenia rozvodu bol výskyt niektorého z právom uznaných dôvodov rozvodu v manželskom spoložití. V literatúre³⁷ sa ako dôvody rozvodu uvádzajú tieto skutočnosti:

²⁹ DURAN, D.: *Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme*, I. México, Consejo Nacional para la Cultura y las Artes 2002, s. 266. ALVA IXTLILXOCHITL, F. de: *Obras Históricas*. Tomo I. México, UNAM 1997, s. 385. TEN ISTÍ: *Obras Históricas*. Tomo II. México: UNAM 1997, s. 101 – 102.

³⁰ Pipiltin (sg. pilli) predstavovali elitnú vrstvu aztéckej spoločnosti.

³¹ Napr. ALBA, C. H.: c. d., s. 38.

³² KELLOGG, S. M.: c. d., s. 105.

³³ Napr. KOHLER, J.: c. d., s. 95.

³⁴ ACOSTA, J. de: *Vida religiosa y civil de los indios*. México, UNAM, 1995, s. 87.

³⁵ Porovnaj TORQUEMADA, J. de: c. d., s. 413.

³⁶ ALBA, C. H.: c. d., s. 39.

³⁷ Napr. MARGADANT S., G. F.: c. d., s. 32. VAILLANT, G. C.: c. d., s. 88.

- a) zásadná rozdielnosť pováh manželov,
- b) neplodnosť manžela alebo manželky,
- c) „zlá, výbušná či hašterivá“ povaha manželky alebo jej „lenivosť“,
- d) agresívne správanie manžela voči manželke alebo deťom a
- e) zanedbávanie starostlivosti o hmotné potreby rodiny zo strany jedného alebo druhého manžela.

Priebeh rozvodovej procedúry zachytil J. de Torquemada.³⁸ Jeho údaje sa týkajú priebehu rozvodového procesu pred príslušným súdnym orgánom v druhom najvýznamnejšom štáte aztéckej ríše – v mestskom štáte *Tezcoco*, majú však význam aj vo vzťahu k právnym dejinám mestského štátu *Tenochtitlan* (metropola aztéckej ríše), nakoľko súdy v Tenochtitlane niekedy delegovali na súdy v Tezcocu právomoc meritórne rozhodnúť v právnych veciach, ktoré začali prejednávať, týkajúcich sa obyvateľov Tenochtitlanu³⁹ (t. j. Aztékov v užšom zmysle).

Rozvodové konanie sa začínalo na návrh jedného alebo oboch manželov (zásada dispozitívnosti). Podľa Torquemadovho opisu malo dve fázy: prvá fáza rozvodového procesu sa začala dostavením sa účastníkov konania, t. j. jedného alebo oboch manželov, pred príslušný súdny orgán. Súd najskôr udelil slovo manželovi, ktorý sa dožadoval rozvodu, aby uviedol dôvody, pre ktoré sa chce dať rozviesť. Potom vyzval druhého manžela, aby sa k týmto dôvodom vyjadril. Sudcovia ďalej obom účastníkom konania položili otázky zamerané na preskúmanie právnej podstaty ich partnerského zväzku: Ak pri tom zistili, že tento zväzok vznikol so súhlasom rodičov (otcov) oboch partnerov a zaužívanými svadobnými obradmi, teda že je riadnym (platným) manželstvom, konštatovali svoju príslušnosť prejednať jeho rozvod a konanie pokračovalo svojou druhou fázou. Ak však dospeli k opačnému záveru, teda že posudzovaný partnerský zväzok nie je riadnym manželstvom (ale iba neformálnym partnerským spoložitím), partnerov svojím výrokom odlúčili a konanie zastavili.

V druhej fáze rozvodového procesu sa súd pokúšal manželov zmieriť, a to aj pomocou určitého psychologického pôsobenia: súd manželov dôrazne upozornil na to, že rozvodom vystavia seba i svojich príbuzných trvalému dešpektu svojho okolia. Ak sa manželia v prítomnosti sudcov zmierili, konanie sa zastavilo. Ak nie, sudcovia dovolili manželovi, ktorý sa domáhal rozvodu, aby sa natrvalo odlúčil od manžela, ktorý svojím správaním dal príčinu na rozvod (t. j. aby sa odsťahoval zo spoločnej domácnosti manželov), nevydali však žiadne meritórne rozhodnutie, ktorým by boli manželstvo výslovne rozviedli. Súd takto prenechal (faktické) uskutočnenie rozvodu manželom,

³⁸ TORQUEMADA, J. de: c. d., s. 441 – 442.

³⁹ MARGADANT S., G. F.: c. d., s. 34.

čím sa vyhol jeho explicitnej aprobácii, ktorou by sa bol dostal do rozporu so všeobecne uznávanými morálnymi normami, ktorým sa rozvod manželstva priečil.

Ak muž zapudil svoju manželku bez predchádzajúceho povolenia súdu (t.j. bez toho, že by tomuto jeho počinu predchádzala práve opísaná rozvodová procedúra), bol potrestaný špecifickým difamujúcim trestom – spálením vlasov na verejnosti.⁴⁰

Majetkové pomery manželov sa po ich rozvode vyrovnali tak, že manžel, ktorý svojím správaním dal príčinu na rozvod, stratil polovicu svojho majetku v prospech druhého manžela.⁴¹

Pokiaľ ide o (spoločných) potomkov rozvedených manželov, platilo pravidlo, podľa ktorého synovia zostávali v opatere otca, dcéry v opatere matky.⁴²

2. Dočasné manželstvo

Dočasné manželstvo predstavovalo partnerské spolužitie, ktorého potenciálne funkcie boli redukované na jedinú – zabezpečenie reprodukcie. Neuzatváralo sa totiž s cieľom vytvoriť stabilné, celoživotné partnerské spolužitie a rodinné spoločenstvo, ale iba základné predpoklady na splodenie potomka. Možno súhlasiť s názorom, že dôvod, pre ktorý sa niektorí Aztékovia rozhodli pre túto formu partnerského zväzku, bol ekonomický⁴³ – uskutočnenie sobášnych obradov bolo nákladnou záležitosťou, ale aj následný dlhodobý život v manželstve, resp. v samostatnej domácnosti, ktorá by fungovala ako sebestačná hospodárska jednotka, si vyžadoval primerané hmotné zabezpečenie oboch manželov.

Pragmatickému charakteru dočasných manželstiev zodpovedal zjednodušený spôsob ich uzatvárania: uzatvárali sa bez uskutočňovania obradov potrebných na platné uzavretie riadneho manželstva, iba na základe dohovoru zainteresovaných osôb (t.j. ženicha, nevesty a ich rodičov), podľa ktorého sa malo manželstvo skončiť narodením prvého dieťaťa. Po tejto udalosti teda dočasné manželstvá zanikali, ibaže sa – na žiadosť dočasnej manželky, alebo jej rodičov, a so súhlasom dočasného manžela –, zmenili, uskutočnením príslušných sobášnych obradov, na riadne manželstvá.⁴⁴

Ak manžel po narodení dieťaťa odmietol premeniť svoje dočasné manželstvo na trvalý manželský zväzok, manželka sa vrátila do domu svojich rodi-

⁴⁰ LOPEZ DE GOMARA, F.: c. d., s. 305.

⁴¹ KOHLER, J.: c. d., s. 96.

⁴² Tamže.

⁴³ MENDIETA Y NÚÑEZ, L.: c. d., s. 96.

⁴⁴ KOHLER, J.: c. d., s. 89. MENDIETA Y NÚÑEZ, L.: c. d., s. 96. TORQUEMADA, J. de: c. d., s. 376. ZORITA, A. de: c. d., s. 60.

čov, pričom jej bývalý manžel bol povinný prestať sa s ňou stykať.⁴⁵ Ak uvažíme, že iniciátormi uzavretia dočasných manželstiev s cieľom splodiť deti bývali bezdetní muži,⁴⁶ zdá sa pravdepodobné, že deti narodené v dočasných manželstvách zostávali po ich zániku v opatere svojich otcov.

Viazanie zániku dočasného manželstva na narodenie dieťaťa, čiže, povedané juridicky, na rozvázovacu podmienku, ktorej realizácia bola značne neistá a časovo neohraničená, muselo viesť k rôznej dĺžke trvania individuálnych dočasných manželstiev. Môžeme ich tak výstižne označiť aj ako manželstvá na dobu neurčitú.

Dočasné manželstvo však mohlo zaniknúť aj skôr, ako sa dočasným manželom narodilo dieťa, a to rozhodnutím manžela (muža) zrušiť svoje dočasné manželstvo, na ktorého učinenie sa nevyžadovalo skoršie schválenie súdom.⁴⁷

3. Konkubinát

Konkubinátom bolo partnerské spolužitie muža a ženy, ktoré bolo založené bez akýchkoľvek formalít a ktoré mohol ktorýkoľvek z partnerov kedykoľvek bez ďalšieho zrušiť. Avšak v prípade, že neformálne spolužitie muža a ženy trvalo určitý dlhší čas a ľudia z ich okolia (príbuzní či susedia) na nich začali nazerať tak, ako keby boli manželmi, zmenilo sa *via facti* na riadne manželstvo.⁴⁸

Polygýnnna forma partnerského spolužitia mužov a žien

Polygýnia sa v aztéckej spoločnosti tolerovala, ale z morálneho hľadiska bolo za správnejšie považované monogamné manželstvo.

⁴⁵ ALBA, C. H.: c. d., s. 38.

Uvedené pripomína inštitút manželstva na skúšku (kečuánsky: *servinacy*) známy z juhoamerickej ríše Inkov, ktorý medzi andskými Indiánmi pretrval aj po zániku tohto štátneho útvaru a bežne sa praktizoval ešte aj v 20. st.. V odbornej literatúre sa možno stretnúť s jeho definíciou ako dohody medzi nápadníkom a otcom budúcej manželky, ktorý sa zaväzuje prijať naspäť svoju dcéru aj s potomstvom a so všetkým a vrátiť nápadníkovi prevzaté dary alebo ich ekvivalent v podobe peňazí alebo práce, ak sa partnerský zväzok nesformalizuje alebo nenadobudne trvalý charakter. Porovnaj: PUCHOVSKÝ, J.: Rodinné právo Inkov. In: Súkromné a verejné právo súčasnosti [elektronický dokument]: zborník z vedeckej konferencie doktorandov PF TU. – [1. vyd.]. – [Trnava]: Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2006, s. 53 – 54.

⁴⁶ Porovnaj napr.: ZORITA, A. de: c. d., s. 60.

⁴⁷ ALBA, C. H.: c. d., s. 38.

⁴⁸ KOHLER, J.: c. d., s. 89 – 90.

V polygýnnom manželstve existovala medzi manželkami (ako aj ich deťmi) istá hierarchia: Žena, s ktorou muž uzavrel manželstvo formálne (zaužívanými svadobnými obradmi), mala postavenie hlavnej manželky, a to aj vo vzťahu k žene, s ktorou jej manžel uzavrel manželstvo taktiež formálne, avšak neskôr. Naproti tomu ženy, s ktorými muž manželstvo neuzavrel formálne, ale určitým jednoduchším (menej obradným či slávnostným) spôsobom, sa nachádzali v postavení akýchsi vedľajších manželiek, pričom žena, s ktorou muž jednoduchším spôsobom uzavrel manželstvo skôr, mala lepšie postavenie ako žena, s ktorou takto muž uzavrel manželstvo neskôr.⁴⁹

Hoci deti hlavnej i vedľajších manželiek boli považované za legitímne,⁵⁰ zo zákona mohli po svojom otcovi dediť výlučne deti hlavnej manželky.⁵¹

Treba zdôrazniť, že muž mal rovnakú vyživovaciu povinnosť voči všetkým svojim manželkám (a ich deťom),⁵² čo, pochopiteľne, znemožňovalo značnej časti obyvateľstva zakladať polygýnne manželstvá. Z ekonomických dôvodov mohli teda v polygýnii žiť zväčša len pipiltin, zaslúžili bojovníci alebo zámožní obchodníci. Tí si vedľajšie manželky mohli „obstarat“ dohodou s ich rodičmi, alebo únosom žien z oblastí, do ktorých sa dostali počas vojenských ťažení.⁵³

Terminologická poznámka k partnerským spolužitiam mužov a žien

Na pomenovanie žien žijúcich v jednotlivých formách partnerského spolužitia slúžili špeciálne výrazy: Pokiaľ ide o monogamné partnerstvá, manželka sa označovala ako *cihuatlantli*,⁵⁴ dočasná manželka ako *tlacallacahuilli*⁵⁵ a konkubína ako *temecauh*.⁵⁶ V polygýnnych manželstvách sa hlavná manželka nazývala *cihuatlantli*, vedľajšie manželky *cihuapilli*, pričom žena, ktorá sa stala *cihuapilli* na základe dohody jej rodičov s mužom, sa volala *cihuanemactli*, žena, ktorú muž uniesol z dobytého územia, *tlacihuaantin*.⁵⁷

⁴⁹ ALBA, C. H.: c. d., s. 36.

⁵⁰ Tamže.

⁵¹ Tamže, s. 36, 38.

⁵² Tamže, s. 38.

⁵³ KOHLER, J.: c. d., s. 88.

⁵⁴ TORQUEMADA, J. de: c. d., s. 376.

⁵⁵ Tamže.

⁵⁶ Tamže.

⁵⁷ Tamže. CRUZ BARNEY, O.: c. d., s. 24.

Vzťahy medzi rodičmi a deťmi

Mnohé pramene, a osobitne početné huehuetlahtolli,⁵⁸ dokladajú seriózný záujem aztéckych rodičov zo všetkých spoločenských vrstiev o náležitú výchovu potomkov, ktorá zahŕňala prípravu dieťaťa tak na manželstvo a rodičovstvo, ako aj na život v politickom spoločenstve. Rodinnú výchovu vo významnej miere dopĺňalo povinné vzdelávanie adolescentov vo verejných školách.

Vzhľadom na pomerne rovnoprávne postavenie muža a ženy v manželstve (ako aj v iných typoch partnerského spolužitia), ktoré sa okrem iného prejavovalo aj pri výchove spoločných detí, treba v aztéckom prípade hovoriť skôr o inštitúcii rodičovskej ako otcovskej moci.

Obsah rodičovskej moci môžeme vymedziť nasledovne:

- a) Obaja rodičia mali rovnaké právo napomínať a trestať svojich potomkov, jedného aj druhého pohlavia, bolo však zaužívané, že otcovia napomínali a trestali synov, matky napomínali a trestali dcéry. Právo rodičom dovoľovalo používať pri výchove ich detí tvrdé fyzické tresty,⁵⁹ a to v zásade od 9. roku veku dieťaťa.⁶⁰
- b) Rodičia nemali právo svoje dieťa svojvoľne usmrtiť.⁶¹ Telesne postihnuté deti, jedno dieťa z dvojčiek (narodenie sa dvojčiek bolo považované za „zlé znamenie“, nakoľko sa verilo, že môže spôsobiť „zmiznutie“ jedného z rodičov), a tiež deti, ktoré sa narodili v niektorý z piatich „nešťastných“ dní (azt. *nemontemi*), bývali síce zvyčajne usmrcované, zdá sa však, že nie priamo ich rodičmi, a rovnako tomu bolo aj v prípade obetovania detí bohom, ktoré uskutočňovali kňazi.⁶²
- c) Rodičia mali právo prediť svojho syna do otroctva, ak ho nedokázali uživiť, alebo ak bol „nepolepšiteľný“ (s povolením príslušného súdneho orgánu).⁶³

⁵⁸ Na ilustráciu možno spomenúť povedzme huehuetlahtolli *Su plática, su enseñanza del padre con la que exhorta a su hijo cuando aún es pequeño*, koncipovanú ako reč otca k maloletému synovi, v ktorej ten svojho syna nabáda, aby sa k bežným ľuďom, ako aj k vrchnostiam správal s náležitým rešpektom, a súčasne ho poučuje, aké je dôležité, aby si jeho slová vzal k srdcu, pretože mu môžu v mnohom pomôcť v jeho neskoršom živote. Pozri LEON PORTILLA, M. – SILVA GALEANA, L.: c. d., s. 101 – 104.

⁵⁹ Napr. LOPEZ AUSTIN, A.: c. d., s. 138. Aztécke deti bývali rodičmi trestané napr. bodaním trňami, bitím palicou, zväzovaním údov či fúkaním pomletej štipľavej papriky do nosa.

⁶⁰ Porovnaj LUZ LIMA, M. de la: Control Social en México Tenochtitlan. In: Criminología LII, 1 – 2, 1986, s. 11 – 12.

⁶¹ Napr. ALBA, C. H.: c. d., s. 35.

⁶² Porovnaj KOHLER, J.: c. d., s. 76 – 77.

⁶³ Napr. ALBA, C. H.: c. d., s. 33.

- d) Rodičia svojim deťom vyberali budúcich manželských partnerov a organizovali ich sobáš.

Rodičia svoju moc nad synmi nevykonávali v čase, keď tí žili a vzdelávali sa vo verejných školách.

Právnu skutočnosťou podmieňujúcou definitívny zánik rodičovskej moci bolo uzavretie manželstva osobou, nad ktorou bola táto moc vykonávaná,⁶⁴ a prípadne aj dosiahnutie určitých vojenských, civilných alebo kňazských funkcií.⁶⁵ Žena uzavretím manželstva neprechádzala z rodičovskej moci do moci svojho manžela (aspoň nie do takej, ktorú by sme mohli prirovnať k rímskej *manus*), ale sa stávala do značnej miery svojprávnou.

Nie je bez zaujímavosti, že u Aztékov bolo dieťa už od svojho počatia (teda ešte pred svojím narodením) považované za plnohodnotného človeka (!). V záujme ochrany nascitura a zabezpečenia jeho bezproblémového narodenia sa obaja jeho rodičia museli správať v súlade s istými zákazmi, príkazmi či odporúčaniami, racionálnej i iracionálnej (rituálnej) povahy,⁶⁶ čo bolo do určitej miery zabezpečené aj prostriedkami trestného práva. Napríklad budúca matka, ktorá si zámerne vyvolala potrat, bola popravená.⁶⁷

Aztécki rodičia svojim deťom už od ich útleho veku dávali rôzne ponaučenia či „rady do života“, ktorých obsah bol štandardizovaný, ako možno usúdiť z početných huehuetlahtolli, v ktorých sú tieto ponaučenia a rady podrobne zachytené.⁶⁸ Súčasťou výchovy v aztéckych rodinách bolo vedenie

⁶⁴ MARGADANT S., G. F.: c. d., s. 32 – 33.

⁶⁵ CERVANTES Y ANAYA, J. de: Introducción a la Historia del Pensamiento Jurídico en México. Vydané v jednom zväzku spolu s dielom KOHLER, J.: c. d. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, s. 426.

⁶⁶ Bližšie pozri: GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: Reflexiones respecto a la posición jurídica del nasciturus en el pensamiento náhuatl. In: Anuario Mexicano de Historia del Derecho IV – 1992, México, 1993, s. 67 – 89 (pozri hlavne s. 76 – 83).

⁶⁷ Zákon zo zbierky aztéckych zákonov Libro de Oro č. 40 cit. in: KOHLER, J.: c. d., s. 189. (Popravená bola podľa tohto zákona aj osoba, ktorá tehotnej žene obstarala prostriedok na vyvolanie potratu, alebo na nej vykonala interrupčný zákrok.)

Zámerné vyvolanie potratu bolo trestným činom aj v ríši Inkov. Motiváciou jeho trestnoprávneho postihu u Inkov bol fakt, že potraty pripravovali ríšu o budúcu pracovnú silu a budúcich vojakov. Nie je bez zaujímavosti, že druh sankcie aplikovanej v prípade spáchania tohto trestného činu závisel od pohlavia plodu. Ak bol plod, ktorého sa matka zbavila, ženského pohlavia, bola potrestaná dvesto údermi bičom. Ak išlo o nenarodeného chlapca, a teda potenciálneho vojaka, matku popravili. Porovnaj: PUCHOVSKÝ, J.: Inské trestné právo. Právny obzor, 89, 2006, č. 4, s. 378.

⁶⁸ LEON PORTILLA, M. – SILVA GALEANA, L.: c. d., passim.

detí k prísnej sebadisciplíne, ba až k asketickému spôsobu života, ako aj zapájanie detí do domácich a poľných prác⁶⁹ a pod.

Deti boli povinné preukazovať obom rodičom náležitú úctu a poslušnosť. Ak tak nečinili, vystavovali sa nebezpečenstvu závažných postihov. Napríklad dieťa, ktoré sa vážne vyhrážalo svojim rodičom, ktoré na svojich rodičov vztiahlo ruku, alebo ktoré svojich rodičov vážne urazilo (resp. na nich svojím správaním uvrhlo potupu), bolo odsúdené na smrť. Takéto dieťa sa tiež *ipso iure* stalo dedičsky nespôsobilým, aby jeho potomkovia nemohli zdediť majetok jeho rodičov.⁷⁰

Náhradné rodinné vzťahy

Aztécke rodinné právo poznalo len poručníctvo ako náhradný rodinný vzťah. Poručník bol povinný najmä uspokojovať hmotné potreby poručenca a spravovať jeho majetok.⁷¹

Poručníkom detí (nedospelých v právnom zmysle), ktorým zomrel otec, sa (priamo zo zákona) stával ich strýko z otcovej strany, ktorý, ako som už uviedol, sa mohol oženiť s matkou detí svojho zosnulého brata. Ak však strýka nebolo, stával sa poručníkom týchto detí ich najstarší, resp. v právnom zmysle dospelý súrodenec mužského pohlavia. Ak ani tohto nebolo, poručníctvo nad deťmi vykonávali ich starí rodičia z otcovej strany.⁷²

Inštitút adopcie nebol Aztékom známy. M. Gayosso y Navarrete vysvetľuje túto skutočnosť hlavne poukazom na aztécke pravidlá dedičskej sukcesie, ktoré umožňovali povolávať ako dedičov nielen osoby, ktoré boli s poručiťom príbuzné v priamej línii, ale aj kolaterálov, v dôsledku čoho nebolo nutné, aby si muž, ktorý nemal (mužských) potomkov, zabezpečoval dediča osvojením inej osoby (mužského pohlavia).⁷³

⁶⁹ Bližšie pozri: LUZ LIMA, M. de la: c. d., s. 11 – 12.

⁷⁰ ALBA, C.H.: c. d., s. 14. Zákon panovníka Tezcoca Nezahualcōyotla č. 16 cit. in: KOHLER, J.: c. d., s. 172.

Okrem inštitútu dedičskej nespôsobilosti poznalo aztécke dedičské právo aj inštitút vydedenia: poručiteľ mohol svojho syna vydediť, ak ten bol neposlušný, mámostratný či zbabelý, alebo ak sa k poručiteľovi správal surovo a neúctivo. K tomu pozri Nezahualcōyotlov zákon č. 17 cit. in: KOHLER, J.: c. d., s. 172. ALBA, C. H.: c. d., s. 45.

⁷¹ ALBA, C. H.: c. d., s. 39.

⁷² Tamže, s. 39 – 40.

⁷³ Bližšie GAYOSSO Y NAVARRETE, M.: Causas que determinaron la ausencia de la adopción en el derecho azteca. In: Memoria de IV Congreso de Historia del Derecho Mexicano, 1986, T. I, s. 383 – 397.

Záver

V aztéckej spoločnosti bolo najrozšírenejšou formou partnerského spoluzitia mužov a žien monogamné manželstvo. Jeho uzavretie v určitom veku predstavovalo morálnu povinnosť voči spoločnosti, nakoľko tá mala, prirodzene, eminentný záujem na vytvorení čo možno najlepších predpokladov na plodenie a výchovu detí, ktoré bolo možné dosiahnuť jedine v rámci manželských zväzkov ako relatívne stabilných rodinných spoločenstiev.

Uzavretie manželstva však malo aj iný význam: Osoba, tak muž, ako aj žena, ktorá uzavrela manželstvo, sa stávala dospelou v právnom zmysle, t. j. jej rodičia nad ňou prestali vykonávať svoju rodičovskú moc. V tejto súvislosti treba osobitne zdôrazniť, že žena, ktorá sa vydajom vymanila z moci svojich rodičov, neprechádzala do moci svojho manžela, ale nadobudla určitú svojprávnosť, ktorej dôsledkom bola pomerná rovnoprávnosť manželov, prejavujúca sa jednak v ich vzájomných vzťahoch (osobných aj majetkových), jednak pri výchove ich spoločných detí.

Uzatváranie manželstiev sa nespravovalo štátom vydanými predpismi, ale obyčajovým právom, s čím súvisí absencia predstaviteľov štátu (úradníkov) či kňazov pri vstupovaní mužov a žien do manželského stavu. Manželstvá vznikali výlučne určitými obradmi, ktoré uskutočňovali rodičia budúcich manželov v súčinnosti s budúcimi manželmi. U Aztékov mal teda akt uzatvárania manželstva, podobne ako povedzme u starovekých Egyptanov,⁷⁴ súkromný charakter. Naproti tomu rodinné právo iného významného štátu predkolumbovskej Ameriky – štátu Inkov síce uzavretie manželstva tiež spájalo s istými obradmi uskutočňovanými súkromnými osobami, stanovovalo však, že týmto obradom musí predchádzať zasnúbenie budúcich manželov štátnym úradníkom, čo niektorí bádatelia ponímajú tak, že verejné zasnúbenie bolo v skutočnosti uzavretím manželstva, pričom neskoršie svadobné obrady už nemali zásadný právny význam.⁷⁵

Manželstvá zanikali predovšetkým smrťou niektorého z manželov. Mohli však zaniknúť aj neprirodzene, k čomu možno zhrnúť, že rodinné právo síce dovoľovalo rozvod manželstva, zároveň však jeho uskutočnenie komplikovalo (povinnosť sudcov posúdiť podľa výpovedí manželov, či sa v ich spoluzití skutočne vyskytuje niektorý z právom ustanovených dôvodov rozvodu; povinnosť sudcov pokúsiť sa manželov v rozvodovom konaní zmieriť a zabrániť tak ich rozvodu), pretože táto inštitúcia bola v rozpore s morálnymi normami Aztékov. Ešte odmietavejší postoj k rozvodu mali Inkovia, ktorých

⁷⁴ Napr. KOLEKTÍV: Dějiny evropského kontinentálního práva. Praha, 2003, s. 38.

⁷⁵ Bližšie pozri: PUCHOVSKÝ, J.: Právne dejiny ríše Inkov a miestokráľovstva Peru. Bratislava, VO PraF UK. V tlači.

rodinné právo rozvod platne uzavretého manželstva (s výnimkou rozvodu s vedľajšími manželkami v polygýnnom manželstve) neumožňovalo vôbec.⁷⁶

Recenzent: JUDr. Ján Puchovský, PhD.

VYŠNÝ, Peter.: Aztec Family Law. HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 1, 2009, No. 2, p. 64 – 80.

To marry and to have children beyond the ages of 20 – 22 for men and 15 – 18 for women was considered a bounded duty by all Aztecs except for priests.

Polygamy wasn't prohibited, but the majority of Aztecs preferred a monogamous marriage because the life in a polygamous marriage met large expenses: a man who had two or more wives had to support them all (and all their children) alike. Only noblemen (pipiltin), elite soldiers and rich merchants could afford that.

Monogamous marriage could be either temporary or for indefinite periods. The former lasted until the birth of the first child of the couple, at which time the temporary spouses could opt either for permanent separation or for indefinite prolongation of their marital status.

People could also live together informally, i.e. in a concubinate.

The marriage for indefinite periods was entered into by special ceremonies performed by the groom, bride and their parents, without the presence of any officer or priest.

In principle, Aztec wives were neither personally (husbands didn't have such a big authority over their wives as for example, Roman *manus*), nor in the economic sense (marital property was separate) essentially subjected to their husbands.

Divorce was allowed by the law but strongly deprecated by the society.

Parental authority didn't include the right to kill the child. It disappeared with the marriage of the child.

The institution of suzerainty was reglemented by family law. Adoptions were unknown.

⁷⁶ Porovnaj: PUCHOVSKÝ, J.: Rodinné právo Inkov. In: Súkromné a verejné právo súčasnosti [elektronický dokument]: zborník z vedeckej konferencie doktorandov PF TU. – [1. vyd.]. – [Trnava]: Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2006, s. 53.

PORUČNÍCTVO A OPATROVNÍCTVO V KOMPARÁCIÍ PRAMEŇOV RÍMSKEHO PRÁVA (4. STOROČIE PRED KRISTOM AŽ 6. STOROČIE PO KRISTOVI) A ČESKO-SLOVENSKEJ LEGISLATÍVY V ROKOCH 1919 AŽ 1989¹

MGR. KATARÍNA LENHARTOVÁ
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN

Abstrakt

Autorka sa v článku venuje vývoju inštitútov poručníctva a opatrovníctva v dvoch historických právnych poriadkoch, a to v rímskom práve, kde tieto inštitúty súkromného práva zaznamenávajú svoj zrod, a v právnom poriadku platnom na území Českej a Slovenskej republiky v rokoch 1811 až 1989.

Záver tvorí krátka charakteristika úpravy poručníctva a opatrovníctva v platnom zákone o rodine, ktorý odráža líniu rímskeho rodinnoprávneho rámca, najmä však výkon poručníctva ako inštitútu verejnoprávneho, ktorého základy nachádzame hmatateľne v právno-dejinnom vývoji na našom území.

LENHARTOVÁ, Katarína: Poručníctvo a opatrovníctvo v komparácii prameňov rímskeho práva (4. storočie pred Kristom až 6. storočia po Kristovi a československej legislatívy v rokoch 1919 až 1989. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 1, 2009, č. 2, s. 81 – 91.

Úvod

Myšlienka ochrany maloletého dieťaťa (ktorého práva a záujmy nechránia rodičia) prostredníctvom poručníka sa objavila už v najstaršom zachovanom prameni rímskeho práva – Zákone XII tabúl z polovice 5. storočia pred našim letopočtom.

Zastupovanie maloletých detí bolo a stále je nevyhnutné, nakoľko zákonodarcu pri úprave právnych pomerov vychádza z toho, že maloletí nie sú, vzhľadom na nedostatok životných skúseností, rozumovej a vôľovej vyspelosti, schopní v určitých situáciách konať tak, ako to vyžadujú ich záujmy, a preto im zákon priznáva spôsobilosť len na tie právne úkony, ktoré sú svojou povahou primerané ich veku. Právne úkony, na ktoré nie sú maloletí spôsobilí, robia za nich ich zákonní zástupcovia, ktorí sú schopní zväžiť násled-

¹ Tento článok bol spracovaný ako výstup Grantu Univerzity Komenského č. UK/72/2009 na podporu riešenia projektu mladých vedeckých pracovníkov s názvom „*Tutela mulierum a právne postavenie žien v analýze prameňov rímskeho súkromného práva.*“

ky právneho úkonu pre dieťa. V prípade, ak dieťa nemá rodičov, alebo sú títo obmedzení alebo pozbavení svojich rodičovských práv a povinností, zákon musí ich právomoc nahradiť právomocou inej osoby, aby dieťa neutrpelo škodu na svojich právach. Inštitút poručníctva vznikol práve na tento účel a nahrádzal chýbajúcu spôsobilosť dieťaťa samostatne právne relevantne konať.

Keď hovoríme o poručníctve, nie je možné nespomenúť a nezaoberať sa inštitútom opatrovníctva. Tieto dva inštitúty totiž spolu natoľko súviseli, že v modernom práve prevzali niektoré svoje obsahové znaky, a dokonca boli v československom právnom poriadku aj zjednotené.

V nadväznosti na prijatý legislatívny zámer Občianskeho zákonníka, ktorý by mal v sebe obsiahnuť aj zákon o rodine, a na skutočnosť, že terminologické rozlišovanie opatrovníctva a poručníctva spôsobuje určité problémy, považujem za potrebné objasniť rímskoprávny základ týchto, pôvodne, súkromnoprávných inštitútov.

Právna úprava poručníctva a opatrovníctva v štyroch najznámejších prameňoch rímskeho práva

Oba spomínané inštitúty, poručníctvo (*tutela*) a opatrovníctvo (*cura*) majú svoj základ v rímskom práve a prechádzajú plynulo takmer celou rímskoprávnou úpravou. Rímske právo rozoznávalo dva druhy poručníctva, a to ***tutela impubertum*** (poručníctvo nad nedospelými) a ***tutela mulierum*** (poručníctvo nad ženami *sui iuris*).

Poručníckova starostlivosť sa všeobecne skladala z troch zložiek, a to zo **starostlivosti o osobu poručenca**, teda o jeho/jej psychický a fyzický vývoj, výživu a výchovu. Výchova sa spravidla do šiestich rokov veku dieťaťa prenechávala matke. Starostlivosť o osobu poručenca ako zložka poručníctva sa naplno prejavila najmä v poručníctve nad nedospelými. Druhou obsahovou zložkou tutely bola **starostlivosť o majetok poručenca**. Tá dávala poručníkovi oprávnenie zastupovať poručenca v smere dispozičnom, nadobúdacom aj procesnom.² Pri všetkých úkonoch konal poručník v mene poručenca. Ak sa však chcel zaväzovať, konal vo vlastnom mene. Posledná zložka, **správa majetku** (*administratio, gestio*)³, bola najdôležitejšou obsahovou súčasťou poručníctva. Poručník spravoval majetok vždy v záujme poručenca, nie podľa vlastnej ľubovôle. Pri tejto starostlivosti musel byť vždy spravodlivý a dobromyseľný, a po skončení poručníctva musel v pochybnostiach dokázať,

² REBRO, K.: *Rímske právo súkromné, I. časť*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1977, s. 53.

³ BLAHO, P. – HARAMIA, I. – ŽIDLICKÁ, M.: *Základy rímskeho práva*. Bratislava : MANZ a Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1997, s. 110.

že konal v záujme poručenca. V prípade, ak svojím konaním spôsobil poručencom škodu, zodpovedal za *culpa in concreto*⁴.

Od tútora sa vyžadovalo udeľovanie tzv. formálneho súhlasu s právnymi úkonmi poručenca. Formálny súhlas bol akýmsi „odobrením“ či vyjadrením podpory a súhlasu s konaním poručenca. Ak takýto formálny súhlas neudelil, právny úkon bol neplatný. Poručníkova *auctoritas interpositio* sa vyžadovala iba pri niektorých, právom vymedzených konaniach.⁵ Takýchto konaní sa musel tútor zúčastniť osobne a svoj súhlas musel udeliť po slávnostnom akte.⁶

Oba druhy poručníctva boli obsiahnuté v rôznych právnych formách. Pramene rozoznávajú **poručníctvo zo zákona** (delilo sa na tri typy: zákonné poručníctvo agnátov,⁷ zákonné poručníctvo patrónov⁸ a zákonné poručníctvo hláv rodín⁹), **fiduciárne poručníctvo**¹⁰ a **testamentárne poručníctvo**.¹¹ Štvrtá, dosiaľ nespomenutá forma poručníctva, **poručníctvo atiliánske**,¹² sa vyznačuje značnou osobitosťou. Ak niekto vôbec nemal poručníka, bol mu poručník ustanovený v meste Rím podľa *legis Atilia*¹³ mestským prétorom a v provinciách miestodržiteľom podľa *leges Iulia a Titia*. Jedinečnosť a citlivosť rímskeho práva teda našla aj tu svoj osobitný inštitút, ktorý prichádzal do úvahy vtedy, ak ani jedna z predchádzajúcich foriem poručníctva nebola použitá. Poslednou formou poručníctva v rímskom práve bolo **náhradné poručníctvo – poručník ad hoc**.¹⁴

Tutela mulierum ako druh poručníctva so svojimi formami zanikla ako prvá. Na ženy sa zákonné poručníctvo agnátov vzťahovalo len do prijatia *lex Claudia*,¹⁵ ktorý uvedenú formu poručníctva nad ženami zrušil.¹⁶ Justiniánske

⁴ Ide o tzv. konkrétnu vinu. Odlišovala sa od *culpa in abstracto*, kde kritérium viny predpokladalo abstraktného človeka, teda priemerného alebo starostlivého hospodára. Pri *culpa in concreto* sa však pozornosť sústredila na konkrétno konajúceho.

⁵ SOMMER, O.: *Učebnice soukromého práva římského. Díl I. Obecné nauky*. Praha : Politiky, 1933, str. 194.

⁶ BLAHO, P. – HARAMIA, I. – ŽIDLICKÁ, M.: *Základy římského práva*. Bratislava : MANZ a Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1997, s. 110.

⁷ *Gai. Inst.* 1,155 – 158; D 26,4; C 5,30.

⁸ *Lex Duodecimum Tabularum*, tab. 5, 8.

⁹ *Ulp. D* 26,4,3,10.

¹⁰ *Gai. Inst.* 1,166a.

¹¹ *Gai. Inst.* 1,145.

¹² *Gai. Inst.* 1,185 – 191; D 26,5; C 5,34.

¹³ *Lex Atilia de tutore dando* asi z r. 210 zakotvoval ustanovenie poručníka nedospelému v situácii, ak niet testamentárneho alebo zákonného poručníka.

¹⁴ *Gai. Inst.* 1,173; 1,180.

¹⁵ *Lex Claudia* bol zákon Quinta Claudia z roku 218 pred Kr.

¹⁶ *Gai. Inst.* 1,157.

inštitúcie, podobne ako *Corpus Iuris Civilis Digesta* už vo svojom znení neobsahujú pojem poručníctva nad ženami *sui iuris* vôbec.¹⁷

Poručníctvo nad deťmi prešlo významným historickým vývojom. Kým v počiatočnom štádiu vývoja bolo hlavnou úlohou poručníka chrániť majetkové záujmy rodu, do poručníctva čoraz viac zasahovala štátna moc, konkrétne prostredníctvom **poručníckeho prétora**, a zánikom majetkovej participácie príbuzných a zásahmi štátu do poručenskej agendy sa začala vyvíjať predstava, že poručníctvo nie je právom a súkromnou vecou, ale verejným bremenom.¹⁸ Nakoniec sa poručníctvo stalo všeobecnou občianskou povinnosťou.

Cura čiže opatrovníctvo v sebe obsahovalo dôvernú moc opatrovníka nad opatrovancom, ktorým bola vždy svojprávna osoba. Dôverná moc bola obmedzená a vždy viazaná na určitý cieľ.¹⁹ Rímske právo rozoznávalo dva základné druhy opatrovníctva, a to **opatrovníctvo nad duševne chorými (*furiosi*) a márnوترatnými (*prodigi*)**, a **opatrovníctvo nad maloletými**, teda dospelými do veku 25 rokov. V praxi prétora sa objavili aj ďalšie prípady opatrovníctva, najmä nad hluchými, slepými, chorľavými, nasciturami,²⁰ nemými a tými, čo dlhodobo znášajú ťažké útrapy.²¹ Opatrovník udeľoval s úkonmi opatrovanca súhlas, tzv. ***consensus curatoris***, ktorý však treba odlíšiť od pojmu *auctoritas interpositio*, ktoré patrilo poručníkovi. Opatrovník schvaľoval svojím súhlasom zverencove majetkovoprávne operácie, nemusel však byť pri nich prítomný.

Najdôležitejšie legislatívne medzníky v právnom vývoji inštitútov poručníctva a opatrovníctva v rokoch 1811 až 1949

Inštitúty poručníctva a opatrovníctva sa preklenutím stredovekého práva premietli aj do Všeobecného zákonníka občianskeho.²² Inštitút poručníctva bol v zákonníku podrobne upravený v štvrtej hlave, ktorá niesla názov O poručníctvach a opatrovníctvach. V právnej úprave poručníctva sa odrážala nerovnosť postavenia muža a ženy v rodinnoprávných vzťahoch. Prvá čiastková

¹⁷ KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M.: Římské právo. Praha : C. H. BECK, 1995, s. 76.

¹⁸ TURČEK, J. a kol.: Světové dějiny státu a práva ve starověku, Praha, 1963, s. 280.

¹⁹ BLAHO, P. – REBRO, K.: Římské právo, Bratislava – Trnava : IURA EDITION, 2003, s. 179.

²⁰ BLAHO, P. – REBRO, K.: Římské právo, Bratislava – Trnava : IURA EDITION, 2003, s. 180.

²¹ Iust. Inst. 1,23,4; 1,23,5.

²² Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch bol vyhlásený cisárskym patentom z 1. 6. 1811, č. 946 Zbierky zákonov súdnych a nadobudol účinnosť 1. 1. 1812.

novela upravila obmedzenie žien stať sa poručníčkou, aj obmedzenie práva žien určiť dieťaťu poručníka označením vhodnej osoby.²³

V českých krajinách sa vytvorili dva osobitné druhy poručníctva, a to **poručníctvo ústavné**,²⁴ ktoré vykonávalo riaditeľstvo sirotincov, a tzv. **poručníctvo hromadné**. Ústavné poručníctvo upravil Dvorský dekrét č. 1888 Sb. z. s., zo 17. augusta 1822, ktorý ustanovil práva a povinnosti riaditeľstiev sirotincov v plnom rozsahu, pokiaľ sirote súd neustanovil iného poručníka. Ak bolo poručníctvo zverené riaditeľstvu sirotinca, vykonával ho jeho predstavený. Hromadné poručníctvo sa použilo vtedy, keď bolo potrebné ustanoviť poručníka nemajetným deťom, ak vhodné osoby na výkon poručníctva vyjadrili nezáujem o túto funkciu.²⁵

Na Slovensku bol inštitút poručníctva upravený zákonným čl. XX/1877 o poručenských a opatrovníckych veciach. Zákonný článok obsahoval napr. inštitút **menovaného poručníka**²⁶ či **zákonného poručníka**. Zák. čl. XX/1877 bol zmenený a doplnený zák. čl. VI/1885 a po vzniku Československej republiky aj ďalšími zákonmi. Posledné zmeny vykonal zákon č. 100/1931 Sb. z. a n.. Na základe spomenutého zákona prešla právomoc z poručenských úradov na **súdy**.²⁷

Inštitúty poručníctva a opatrovníctva zaznamenali od čias rímskeho práva značný posun. Najpodstatnejšiu zmenu vidím v tom, že v prvej etape vývoja, ktorej sa venujem, sa zo súkromnoprávneho inštitútu stal inštitút verejnoprávny. Starostlivosť nad poručencom bola zverená štátnym inštitúciám a neskôr prešla do rúk justície.

Najdôležitejšie legislatívne medzníky v právnom vývoji inštitútov poručníctva a opatrovníctva v rokoch 1949 až 1963

V značne modernizovanej podobe sa inštitút poručníctva a opatrovníctva objavil v zákone o rodinnom práve, ktorý bol prijatý Národným zhromaždením republiky Československej zo dňa 7. decembra 1949 a nadobudol účin-

²³ ARNOLDOVÁ, M.: Vývin inštitútu poručníctva nad maloletými deťmi na území dnešného Československa. Právny obzor č. 8/1987, s. 724, 725 (z Frýpes, K.: O prvých poměrech dětí, poručencův a opatrovancův, Praha, 1917, s. 45).

²⁴ LUBY, Š.: Základy všeobecného súkromného práva. Bratislava, 1947, s. 234.

²⁵ ARNOLDOVÁ, M.: Vývin inštitútu poručníctva nad maloletými deťmi na území dnešného Československa, Právny obzor č. 8/1987, s. 725.

²⁶ LUBY, Š.: Základy všeobecného súkromného práva. Bratislava, 1947, s. 234.

²⁷ ARNOLDOVÁ, M.: Vývin inštitútu poručníctva nad maloletými deťmi na území dnešného Československa, Právny obzor č. 8/1987, s. 726 (z Rouček, F., Sedláček, J. a kol.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi, Praha, 1935, s. 919).

nosť 1. januára 1950.²⁸ Zákon silne vychádzal zo sovietskeho ponímania rodinného práva, a až na niekoľko nie príliš významných podrobností sa zhodoval s poľským zákonom o práve rodinnom. Jeho základné zásady vytýčila Ústava 9. mája.²⁹ Tretia zásada zákona o rodinnom práve zmenila dovtedajšie ponímanie jednostrannej moci otcovskej a zdôraznila rovnocenné postavenie oboch rodičov v pomere k ich deťom, pričom rodičovská moc mala byť vykonávaná tak, ako to vyžaduje záujem detí a prospech spoločnosti (§§ 53, 83 zákona o rodinnom práve). Jednotná moc otcovská mala svoj historický odraz v rímskom práve ako moc otca rodiny (*pater familias*) v inštitúte známom pod názvom *patria potestas*, ktorý vykonával túto moc nad osobami alieni iuris. Poručníctvo a opatrovníctvo, ktoré malo v rímskom práve najmä snahu ochrániť poručenca pred zhoršením jeho majetkovej situácie, a tým aj situácie rímskej rodiny, v podmienkach socialistickej spoločnosti stratilo svoju majetkovú povahu.³⁰

V zákone o rodinnom práve č. 265/1949 Zb. nachádzame pojem „poručenstvo“ v tretej hlave. Bolo charakterizované ako rodinnoprávny ochranný pomer, ktorý nahrádza otcovskú ochranu detí. Poručenstvo bolo obmedzené len na prípady, keď neplnoletý nemal buď žiadneho z rodičov, alebo ak obaja boli rodičovskej právomoci zbavení. V takýchto prípadoch mal byť súdom ustanovený poručník, ktorý sa mal starať tak o osobu neplnoletého, ako aj o jeho majetok. Kontrolnú moc súdu nad vykonávaním poručníctva ustanovil zákon v § 86.³¹ Naproti tomu opatrovníctvo (*cura*) bolo považované za ochranný pomer právny, ktorý dopĺňal poručenskú ochranu neplnoletých a zabezpečoval ochranu osôb plnoletých, ak sa u nich vyskytla potreba ochrany, alebo ochranu ešte nenarodených.³²

K starostlivosti o osobu poručenca pristupovala aj správa jeho majetku, ktorú podrobne upravil zákon č. 142/1950 Zb. Občiansky súdny poriadok. Ustanovoval aj spôsob, ako má poručník hospodáriť s jednotlivými druhmi majetku. Zo správy majetku predkladal poručník v obdobiach, ktoré určil súd, vyúčtovanie. Pri úprave poručníctva sa naplno prejavila aj zásada socialistickeho rodinného práva – rovnaké postavenie ženy a muža v spoločnosti.³³

²⁸ ARNOLDOVÁ, M.: Vývin inštitútu poručníctva nad maloletými deťmi na území dnešného Československa, Právny obzor č. 8/1987, s. 726.

²⁹ Vývoj práva v Československu v rokoch 1945 – 1989. Univerzita Karlova v Prahe : Karolinum, 2004, Veselá, R. Vývoj rodinného práva v letech 1945 – 1989, s. 889.

³⁰ KNAPP, V.: Učebnica občianskeho a rodinného práva. Zv. 3. Bratislava, 1954, s. 156.

³¹ Vývoj práva v Československu v rokoch 1945 – 1989. Univerzita Karlova v Prahe : Karolinum, 2004, Veselá, R. Vývoj rodinného práva v letech 1945 – 1989, s. 892.

³² SVOBODOVÁ, J. – FICOVÁ, S.: Zákon o rodine. Komentár. Bratislava : Eurounion, 2005, str. 152.

³³ ARNOLDOVÁ, M.: Vývin inštitútu poručníctva nad maloletými deťmi na území dnešného Československa, Právny obzor č. 8/1987, s. 727.

Z organizačnej i obsahovej stránky upravil poručníctvo zákon č. 69/1952 Zb. o sociálnoprávnej ochrane detí a mládeže. Funkciu poručníka vykonávali úradovne ochrany mládeže prostredníctvom hromadných poručníkov.³⁴

Vládnym nariadením č. 73/1956 Zb. sa preniesla pôsobnosť úradovni ochrany mládeže na výkonné orgány národných výborov. Okresné národné výbory sa prostredníctvom tohto vládneho nariadenia stali nositeľmi hromadného poručníctva a opatrovníctva. Dozor nad nimi vykonávali krajské národné výbory. Ústredný dozor vykonávalo ministerstvo školstva a kultúry.³⁵

Pôvodný zákon o rodinnom práve prekonal významné zmeny a zásahom doňho bolo aj prijatie zákona č. 46/1959 Zb. o zmene právomocí súdov a doplnení niektorých ustanovení z odboru súdnictva a štátnych notárstiev. Časť agendy, ktorá bola dovtedy vykonávaná poručenskými a opatrovníckymi súdmi, bola prenesená na orgány starostlivosti o mládež. V praxi sa táto zmena dotkla povoľovania manželstiev neplnoletým medzi 16. a 18. rokom veku, ustanovenia a kontroly poručníka, ako aj jeho odvolania alebo zbavenia výkonu funkcie.³⁶ Súdny aj naďalej rozhodoval o schvaľovaní dôležitých úkonov, či už išlo o osobu, alebo majetok poručenca. Toto rozdelenie právomoci v poručenských veciach sa však neosvedčilo.³⁷

Najdôležitejšie legislatívne medzníky v právnom vývoji inštitútov poručníctva a opatrovníctva v rokoch 1963 až 1989

K podstatným zmenám v československom práve došlo po prijatí Ústavy r. 1960. Podľa čl. 26 Ústavy ČSSR *„materstvo, manželstvo a rodina sú pod ochranou štátu. Štát a spoločnosť sa starajú o to, aby rodina bola zdravým základom rozvoja mládeže. Spoločnosť zabezpečuje všetkým deťom a mládeži všetky možnosti na všestranný rozvoj telesných a duševných schopností.“*³⁸

Došlo k veľkej novele zákona o práve rodinnom v súlade s princípom *„zrozumiteľnosť zákona pracujúcemu ľudu“*. Úvodné ustanovenie zákona o rodine, ktorý bol publikovaný pod č. 94/1963 Zb., proklamovalo úsilie, aby sa morálka socialistickej spoločnosti preniesla aj do výchovy detí a vzťahov

³⁴ ARNOLDOVÁ, M.: Vývin inštitútu poručníctva nad maloletými deťmi na území dnešného Československa, Právny obzor č. 8/1987, s. 727 (z Eliáš, J.: Sociálno-právna ochrana mládeže. Bratislava 1954, s. 25).

³⁵ ARNOLDOVÁ, M.: Vývin inštitútu poručníctva nad maloletými deťmi na území dnešného Československa, Právny obzor č. 8/1987, s. 727.

³⁶ Vývoj práva v Československu v rokoch 1945 – 1989. Univerzita Karlova v Prahe : Karolinum, 2004, Veselá, R. Vývoj rodinného práva v letech 1945 – 1989, s. 894

³⁷ ARNOLDOVÁ, M.: *Vývin inštitútu poručníctva nad maloletými deťmi na území dnešného Československa*. Právny obzor č. 8/1987, s. 727.

³⁸ ARNOLDOVÁ, M.: Spoločenský účel opatrovníctva podľa § 78 Zákona o rodine. *Socialistické súdnictvo* 7/1986, s. 17.

v rodine a medzi manželmi. Zákon o rodine zmazal rozdiel medzi inštitútom poručníctva a opatrovníctva s tým, že oba inštitúty zákon nahradil pojmom opatrovníctvo a poručnícka agenda bola zverená súdom. Je veľmi zaujímavé, že zákon o rodine č. 94/1963 Zb. pomerne neuvážene ponechal iba faktické, nie však pojmové rozlišovanie medzi oboma inštitútmi a opatrovníctvo (chápané aj v zmysle poručníctva) začalo vykazovať značné verejnoprávne prvky.

Kým zákon o rodinnom práve odlišoval inštitút dlhodobej starostlivosti o dieťa a obstarávanie jeho záležitostí (poručníctvo) od inštitútu ochrany záujmov maloletého v jednotlivom prípade (opatrovníctvo) aj pojmovo, zákon o rodine tieto inštitúty terminologicky zjednotil. Táto terminologická zmena bola vtedajšou odbornou verejnosťou podrobená značnej kritike.³⁹ V dôvodovej správe k zákonu o rodine bola zdôvodnená tým, že oddelená právna úprava poručníctva a opatrovníctva sa v dôsledku historického vývoja spoločnosti prežila.⁴⁰ Veľmi kritické stanovisko zaujal v tejto súvislosti profesor Luby, ktorý napísal, že „*zvykovú správnosť normatívnych textov možno zabezpečiť len uplatnením odborných vedomostí a nie takými neodbornými špekulatívnymi výmyslami, aké sa pri poslednej kodifikácii rodinného práva uplatnili vo vzťahu k termínu „poručník“, ktorý legislatívni pracovníci odmietli s odôvodnením, že vyjadruje nepekny buržoázny význam inštitútu poručenia spočívajúci v „poroučení“, neskôr na základe tvrdenia, že termín „poručník“ v ľudovom poňatí neoznačuje ochrancu, ale toho kto „poroučí“.* Je to vo flagrantnom rozpore s etymologickými poznatkami o pôvode slova v českom a slovenskom jazyku, a tiež v rozpore s ľudovým chápaním tohto slova.“⁴¹ Je viac ako jasné, že týmto zásahom do terminológie zaužívaného pojmoslovía boli narušené aj základné právne princípy, a to jednoznačnosť, presnosť, ustálenosť a zrozumiteľnosť. Problémy nenastávali len na úrovni národnej, ale aj medzinárodnej, nakoľko medzinárodná terminológia pojmy poručníctvo a opatrovníctvo stále rozlišovala.⁴²

Právna úprava opatrovníctva v zákone o rodine neobsahovala správu majetku maloletého, ale ešte viac v ňom bola citelná jeho výchovná funkcia.⁴³

³⁹ ELIÁŠ, J. a kol.: *Právní postavení mládeže v ČSSR*. Praha, 1966, s. 120; Glos, J.: Několik rozhledů v novém rodinném právu. *Právní obzor*, 1964, č. 10, s. 609; Luby, Š.: *Teoretické otázky právní terminologie v normotvornom procese*. Právník, 1974, č. 8, s. 728.

⁴⁰ ARNOLDOVÁ, M.: *O názve opatrovníka nad maloletými deťmi*. Socialistické súdnictvo č. 5/1987, s. 19.

⁴¹ LUBY, Š.: *Teoretické otázky právní terminologie v normotvornom procese*. Právník, 1974, č. 8.

⁴² PLANKOVÁ, O.: *Pripravovaná novelizácia Zákona o rodine*. Socialistické súdnictvo č. 7/ 1982.

⁴³ SVOBODA, J. – KABÁT, J.: *Zákon o rodine a súvisiace predpisy*. Bratislava, 1985, s. 133.

Odborná právnická obec používala pre obsahové odlišenie druhov „opatrovníctva“ rôzne názvy, napr. **opatrovníctvo trvalé, opatrovníctvo stále, opatrovníctvo relatívne stále, opatrovníctvo (poručníctvo)** a pod.

V súvislosti so starostlivosťou o maloletých považujem za dôležité spomenúť § 45 zákona o rodine, ktorý umožnil zveriť dieťa „do výchovy a výživy“ aj inému občanovi ako rodičovi dieťaťa, na základe rozhodnutia súdu. Pestúnska starostlivosť sa stala akýmsi druhom náhradného rodičovstva a poručníctva zároveň. Za výber občanov na výkon zákonom zavedenej pestúnskej starostlivosti zodpovedali národné výbory. Právomoc národných výborov bola stanovená vládny nariadením č. 59/1964 Zb. Dokonalú úpravu vzťahov dieťa – občan, „nerodič“ tohto dieťaťa – pestún – súd – národný výbor ustanovil až zákon o pestúnskej starostlivosti z roku 1973.

Zákon o rodine č. 94/1963 Zb. bol zmenený a doplnený zákonom č. 132/1982 Zb., úplné znenie bolo vyhlásené pod č. 66/1983 Zb. Novela zákona o rodine sa však inštitútu opatrovníctva nad maloletými nedotkla a rovnaký charakter si zachoval až do r. 1989, resp. až do prijatia „nového“ zákona o rodine.

Do konca roku 1949 tvorilo u nás rodinné právo súčasť občianskeho práva. Prijatím zákona o rodinnom práve (1949) sa rodinné právo vyčlenilo z občianskeho práva. Tento stav zostal zachovaný aj po prijatí zákona o rodine v roku 1963. Osobitná a samostatná úprava rodinnoprávných vzťahov podporovala teoretickú koncepciu o samostatnosti rodinného práva ako právneho odvetvia. Návrat k deleniu práva na verejné a súkromné nastolil otázku miesta rodinného práva a jeho základnej úpravy v systéme súkromného práva.

Po zmenách v roku 1989 v teórii i praxi prevažuje názor, že napriek určitým osobitnostiam rodinného práva je jednoznačne nepochybné, že osobné a majetkové práva v manželstve a rodine sú mnohorakými väzbami úzko prepojené so všetkými súkromnoprávnymi vzťahmi. Preto v európskych demokratických krajinách sa rodinné právo chápe ako imanentná súčasť občianskeho práva a jeho právna úprava je spravidla zaradená do občianskoprávných kódexov.

Inštitút poručníctva a opatrovníctva v platnom právnom poriadku Slovenskej republiky

Tutela a cura našla svoje miesto v súčasnom právnom poriadku v zákone o rodine č. 36/2005 Z. z. a *cura* ďalej najmä v procesnoprávných predpisoch, ako Občianskom súdnom poriadku, Trestnom poriadku, Správnom poriadku a pod. Základný rozdiel medzi poručníctvom a opatrovníctvom v zákone o rodine spočíva najmä v tom, že poručník sa stará o výchovu dieťaťa a spravuje jeho majetok, teda má obdobné povinnosti, aké by mali vo vzťahu k die-

ťaťu jeho rodičia. Obsah a rozsah práv a povinností poručníka závisí od účelu, pre ktorý bol ustanovený. Obsah práv a povinností sa mení v závislosti od jednotlivého prípadu a vychádza z rozhodnutia súdu, ktoré vymedzí jeho rozsah. V porovnaní s poručníkom je opatrovník časovo obmedzený účelom, na ktorý bol ustanovený – a splnením účelu opatrovníctvo fakticky zanikne.⁴⁴

V ustanovení odseku (1) § 56 zákon o rodine vymedzuje dôvody na ustanovenie poručníka. Účelom poručníctva nie je výkon osobnej starostlivosti o dieťa, hoci ho zákon vo svojom paragrafovom znení nikde nevylučuje. Na tento účel zákonodarcovia ustanovili pestúnsku starostlivosť.

Opatrovník z hľadiska procesnoprávných predpisov je vnímaný ako inštitút, ktorý nastupuje ad hoc preto, aby subjekt nebol poškodený na svojich procesných právach a povinnostiach – napr. opatrovník pre konanie, opatrovník na doručovanie, kolízny opatrovník a pod.

Záver

Obdobie rokov 1948 – 1990 je charakteristické úzkym právnym rámcom, kde ideológia presiakla do vecnej a odbornej právnej úpravy. Ochrana detí a mládeže ako trvalá súčasť politiky sa neustále zdokonaľovala a odrazila životné podmienky spoločnosti.

Nároky dieťaťa v „zdravo“ fungujúcej rodine smerujú najmä voči rodičom, ktorí spravidla majú dieťa radi a prinášajú často osobné obete na to, aby dieťaťu zabezpečili potrebnú starostlivosť. V prípade, ak rodičia na všetky tieto potreby duševne alebo hmotne nestačia, má nároky dieťaťa uspokojiť spoločnosť (štát), ktorá musí pre to vytvoriť vhodné podmienky. Inštitút poručníctva a opatrovníctva prešiel od rímskeho práva po súčasnosť značnou premenou. Od oddelenia a eliminácie pôvodnej majetkovej starostlivosti v ňom obsiahnutej cez jeho presun ako súkromnoprávného inštitútu do verejnoprávnej roviny až po jeho nie veľmi vhodné terminologické zjednotenie s inštitútom opatrovníctva či jeho znova oddelenie v platnom zákone o rodine.

Recenzent: Doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

LENHARTOVÁ, Katarína: Guardianship and custody in comparison of historical sources of the roman law (4th century b.c. to 6th century a.d.) to the legislature of Czechoslovak republic since 1919 to 1989. HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 1, 2009, No. 2, p. 81 – 91.

The period of 1948 to 1990 was characterized by narrow legal framework, where ideology had seeped in to material and terminological legal provisions.

⁴⁴ SVOBODA, J. – FICOVÁ, S.: *Zákon o rodine*. Komentár. Bratislava : Eurounion, 2005, s. 149.

Protection of children and youth as a permanent part of politics was continually perfected and mirrored living conditions of the society.

Normally, it is the parents who are responsible for the welfare of their children and they often bring personal sacrifices in order to provide all the necessary provisions. In case the parents are not able to provide necessary spiritual or material requirements, these requirements must be met by the society (the state) through providing of fitting conditions. The institute of guardianship and custody has from the time of Roman law through present undergone significant changes. From separation and elimination of original property care included in the Roman law, through the transfer of guardianship as a private legal institute into public legal sphere, to its not very fitting terminological unification with an institute of custody or their renewed separation in the effective Family Act.

KODIFIKÁCIA PRÁVA LATINSKEJ CIRKVI¹

MGR. VOJTECH VLADÁR, PHD.

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA RÍMSKEHO A CIRKEVNÉHO PRÁVA

Abstrakt

Obdobie kodifikovaného práva sa začína v kánonickom práve prijatím prvého Kódexu kánonického práva v roku 1917. Od vzniku cirkevného práva v 1. storočí po Kr. prakticky až do tohto času pretrvával právny systém katolíckej cirkvi v nekodifikovanej podobe. Prostredníctvom kodifikácie sledoval najvyšší cirkevný zákonodarca najmä zozbieranie roztrúsených noriem z rôznych súkromných či úradných zbierok a ich nové vyjadrenie v logickom usporiadaní a v stručných kánonoch jedného uceleného zákonného textu. Hlavným cieľom tohto článku je poukázať na samotný proces kodifikácie kánonického práva Latinskej cirkvi v duchu odkazu Prvého vatikánskeho koncilu, ktorý napokon našiel svoje vyjadrenie v prvom Kódexe kánonického práva z roku 1917.

VLADÁR, Vojtech: Kodifikácia práva Latinskej cirkvi. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 1, 2009, č. 2, s. 92 – 106.

Úvod

Hlavný normatívny text platného kánonického práva Latinskej cirkvi (teda cirkvi západného obradu alebo rímskokatolíckej cirkvi) dnes predstavuje Kódex kánonického práva (*Codex Iuris Canonici*) z roku 1983, promulgovaný pápežom Jánom Pavlom II. (1978 – 2005) apoštolskou konštitúciou *Sacrae Disciplinae Leges* dňa 25. januára 1983.² V súčasnosti platný Kódex však nepredstavuje prvé ucelené kodifikačné dielo v dejinách západného cirkevného práva. V jeho prípade ide totiž v poradí až o druhý kódex, ktorý v podstate predstavuje len prepracovanú a revidovanú verziu prvého Kódexu kánonického práva z roku 1917 v duchu dokumentov a záverov Druhého vatikánskeho koncilu (1962 – 1965). Najmä o procese prípravy prvého Kó-

¹ Tento príspevok je výstupom z vedeckého projektu VEGA s názvom „*Významné pramene stredovekého práva a ich prínos pre súčasnosť*“, registrovaného pod číslom 1/0576/08.

² Účinnosť nadobudol tento Kódex 27. novembra 1983. Právo východných katolíckych cirkví *sui iuris* bolo kodifikované na univerzálnej úrovni v Kódexe kánonov východných cirkví (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*). Východný Kódex bol promulgovaný (podobne ako západný) pápežom Jánom Pavlom II., a to apoštolskou konštitúciou *Sacri Canonis* dňa 18. októbra 1990. Účinnosť nadobudol 1. októbra 1991.

dexu kánonického práva tak môžeme hovoriť ako o skutočnej kodifikácii kánonického práva vo všetkých aspektoch, ku ktorým sa tento pojem viaže. Aj z tohto dôvodu nová etapa známa pod označením „**obdobie kodifikovaného práva**“ (*ius codificatum*), ktorá trvá v cirkevnom práve prakticky dodnes, nachádza svoj začiatok v roku 1917. Do tohto času pretrvávalo kánonické právo v nekodifikovanej podobe a jeho normy boli roztrúsené vo viacerých zbierkach, z ktorých najdôležitejšou bola povahou súkromná kompilácia Korpusu kánonického práva (*Corpus Iuris Canonici*).³ Až po takmer devätnástich storočiach cirkevnoprávneho vývoja tak napokon našlo kánonické právo svoje vyjadrenie v kodifikovanej podobe.

Kódex kánonického práva z roku 1917

Pred prijatím prvého Kódexu kánonického práva bolo zaznamenaných niekoľko pokusov o vydanie všeobecných úradných zbierok cirkevného práva, všetko však zostalo iba pri pokusoch. Požiadavky na vydanie ucelenej zbierky kánonického práva, či na vykonanie komplexnej kodifikácie tohto právneho systému sa objavili už na Tridentskom koncile (1545 – 1563). Tieto snahy sa však nedokonale prejavili jedine v tzv. „rímskom vydaní“ zbierky Korpus kánonického práva pápeža Gregora XIII. (1572 – 1585) z roku 1582.⁴ Mnohé cirkevnoprávne predpisy, ktoré neboli v tejto zbierke obsiahnuté, alebo boli vydané neskôr tak zostali **veľmi neprehľadné**.⁵ Vybrané pápežské buly a breve boli postupom času pridávané do jednotlivých vydaní Korpusu kánonického práva, čo však situáciu v cirkevnom práve vôbec neriešilo. Aj keď boli na Tridentskom koncile prijaté určité závery ohľadom jasnejšieho vymedzenia kánonického práva, tieto uznesenia napokon nenašli svoje vyjadrenie v kodifikačnej činnosti najvyššej cirkevnej zákonodarnej autority.

³ Korpus kánonického práva pozostával z piatich zbierok. Konkrétne išlo o Graciánov dekrét (*Decretum Gratiani*) približne z roku 1140, *Liber Extra* pápeža Gregora IX. z roku 1234, *Liber Sextus* pápeža Bonifáča VIII. z roku 1298, Klementíny (*Clementinae Constitutiones*) pápeža Klementa V. z roku 1313 a Extravaganty Jána Chappuiseho približne z roku 1500. Ak by sme nebrali do úvahy prvú časť Bulária Benedikta XIV. (1740 – 1758) a Akty Apoštolskej Stolice, ktoré vychádzali od roku 1909 ako oficiálna zbierka, poslednou úradnou (aj keď nevýlučnou) zbierkou boli Klementíny pápeža Klementa V.

⁴ Porovnaj PEJŠKA, J.: *Cirkevní právo I. (Ústavní právo církevní)*. Semily: Nákladem vlastním, 1932, s. 31.

⁵ Podľa kardinála Pietra Gasparriho († 1934) kánonické právo v tom období nemohlo byť definované ináč, než Titus Livius († 17 po Kr.) nazval svojho času právo rímske, teda ako „*nesmiernu hromadu zákonov nakopených bez ladu a skladu*“ (kn. III., hl. 34). Porovnaj Predhovor ku Kódexu kánonického práva z roku 1917 od Pietra Gasparriho.

Ešte dôraznejšie a jasnejšie požiadavky na kodifikáciu všeobecného (univerzálneho) kánonického práva boli vznesené na Prvom vatikánskom koncile (1869 – 1870), ktorý bol zvolaný po vyše troch storočiach ako ďalší všeobecný (ekumenický) koncil v poradí. Tento snem však bol prerušený z dôvodu obsadenia pápežského štátu piemontskými vojskami v dôsledku prusko-francúzskej vojny a už sa v ňom nepokračovalo.⁶ Po tomto koncile však už nebolo možné ďalej volania po kodifikácii tlmiť, keďže biskupi výslovne požadovali, aby „... kánonické právo bolo upravené a vhodnejšie usporiadané po vzore moderných štátov“.⁷ Dôraz mal byť kladený hlavne na skutočnosť, aby novoupravený zákonník bol vyjadrený v stručných vetách.⁸

1. Prípravné práce od Prvého vatikánskeho koncilu

Už od Tridentského koncilu, avšak ešte výraznejšie od Prvého vatikánskeho koncilu, bolo možné sledovať snahy niektorých pápežov, ktoré by sme mohli označiť aj za prípravu na očakávanú budúcu kodifikáciu kánonického práva. Aj keď v tomto období nevznikla nijaká úradná zbierka, bolo počas nej vydaných veľké množstvo pápežských dekretálií a konštitúcií, ktoré ako by boli predzvesťou samotnej kodifikácie. Väčšina kánonistov považuje za **začiatok kodifikácie** vydanie apoštolskej konštitúcie *Apostolicae Sedis Moderationi* pápežom Piom IX. (1846 – 1878) dňa 12. októbra 1868, ktorá predstavovala dokončenie čiastočnej kodifikácie trestného práva.⁹ V roku 1880 bol upravený proces v trestných a disciplinárnych záležitostiach duchovných. Nasledovala dokončenie noriem ohľadom cenzúry, a to apoštolskou konštitúciou Leva XIII. (1878 – 1903) *Officiorum ac Munerum* z 25. januára 1897. Konštitúcia Pia X. (1903 – 1914) *Vacante Sede Apostolica* z 25. decembra 1904 priniesla zase úpravu voľby rímskeho biskupa. Prameňom úpravy man-

⁶ Neurčitý stav ohľadom pápežského štátu sa napokon vyjasnil až po 59 rokoch, uzavretím Lateránskych zmlúv dňa 11. februára 1929. Porovnaj VRANA, V.: *Dejiny cirkevného práva*. Košice : Univerzita P. J. Šafárika, 1992, s. 54.

⁷ Biskupi mali v tomto prípade na mysli moderné občianskoprávne kodifikácie ako francúzsky *Code Civile* z roku 1804, rakúsky ABGB z roku 1811, a najmä nemecký *Bürgerliches Gesetzbuch* z roku 1896. Porovnaj HRDINA, A.: *Kánonické právo*. Praha : EUROLEX BOHEMIA, 2002, s. 53. Niektorí biskupi však považovali za dostatočné pre účely reformy v kánonickom práve vykonať revíziu zbierky *Corpus Iuris Canonici*. Porovnaj GEROSA, L.: *Právo Cirkvi*. Prešov : Petra, 2005, s. 62.

⁸ PEJŠKA, J.: *Cirkevní právo I. (Ústavní právo církevní)*. Semily : Nákladem vlastním, 1932, s. 33.

⁹ Týkala sa najmä kánonických „samočinných“ trestov (*latae sententiae*). Porovnaj MICHAL, J.: *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 82.

želského práva sa stal 2. augusta 1907 dekrét *Ne Temere*, ktorý sa týkal hlavne formy zásnub a manželstva.¹⁰

Počas pontifikátu vyššie spomenutých troch pápežov bolo prijatých množstvo ďalších pápežských normatívnych právnych aktov, ktoré sa spolu s ideami Prvého vatikánskeho koncilu v konečnom dôsledku najvýraznejšie pričínili o výslednú podobu prvého Kódexu kánonického práva. Niektorí autori dokonca vidia v rozsiahlom zákonodarstve týchto pápežov priamo **čiasťkovú kodifikáciu kánonického práva**.¹¹ Obdobie priprav tohto zákonníka bolo však poznačené najmä krízou modernizmu a prípravou prvej svetovej vojny. Po takmer dvojtisícročnej dobe tak musela cirkev aj naďalej zostať verná svojmu poslaniu, oslobodiť sa od zbytočných pút a očistiť sa od bludov. A práve z minulosti katolíckej cirkvi sa v tomto období opäť vynárali konštantné prvky kánonického práva, ktoré naznačovali i nové cesty pre jej budúcnosť.¹²

2. Kodifikačné práce a promulgácia Kódexu

Na začiatku 20. storočia volali najmä odborníci na kánonické právo čím ďalej, tým viac po novom, modernom, jednotnom, výlučnom a úradnom zákonníku, ktorý by zodpovedal duchu modernej doby. Toto volanie intenzívne počúval aj pápež Pius X. (1903 – 1914), ktorý napokon začiatkom marca 1904 zvolal kardinálov pracujúcich pri Rímskej kúrii, aby vyjadrili svoj postoj k tejto veľkej veci. Po vypočutí kladných stanovísk pápež dňa 19. marca 1904 prostredníctvom *motu proprio* **Arduum Sane Munus** (*De Ecclesiae Legibus in Unum Redigendis*) napokon konečne odštartoval kodifikačné práce.¹³ Prostredníctvom tohto aktu ustanovil pápež zbor kardinálov, z ktorých vytvoril zvláštnu komisiu s pomocným kolégiom konzultorov na vypracovanie pracovného plánu.¹⁴ Na čele celej kodifikačnej komisie bol ustanovený ako

¹⁰ Porovnaj KASAN, J.: *Prameny církevního práva (Dějinný vývoj)*. Praha : Katedra historicko-právní na Římskokatolické Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, 1952, s. 41.

¹¹ Porovnaj MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R.: *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1992, s. 48.

¹² Porovnaj FILO, V.: *Kánonické právo (Úvod a prvá kniha)*. Bratislava : Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997, s. 28.

¹³ KRAJČI, J.: *Historické pramene a všeobecné normy církevního práva*. Banská Bystrica : UMB PF, 1997, s. 12.

¹⁴ Tí boli volení ako kardinálskym zborom, tak aj jednotlivými biskupmi. Tento poradný zbor napokon pápež z dôvodu rýchlejšieho postupu prác rozčlenil ešte do dvoch skupín, na ktorých čele stáli vedľa kardinála Gasparriho kardinál Gaetano de Lai (†1928) a sekretári Eugenio Pacelli (†1958) a Adam Stefan Sapieha (†1951). Porovnaj MICHAL, J.: *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 85.

zapisovateľ titulárny ceasarejský arcibiskup, tajomník Posvätné kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti, neskorší kardinál a vynikajúci právnik¹⁵ **Pietro Gasparri** († 1934). Ten ju napokon viedol trinásť rokov a na záver tiež vykonal poslednú jednotiacu revíziu Kódexu.¹⁶ Komisia bola zložená z kardinálov, biskupov, rehoľníkov, právnikov, teológov, konzultorov a mnohých ďalších *collaboratores* z celého sveta.¹⁷ Pápež Pius X. si totiž výslovne prijal, aby sa na príprave nového Kódexu podieľal svetový episkopát.

Kodifikačné práce sa začali 13. novembra 1904. Pre bližšie účely kodifikačných prác bol vydaný zvláštny zákon (označovaný ako pracovný plán), ktorý detailne stanovil spôsoby práce, najmä s ohľadom na spracovávanie noriem staršieho práva. Tento zákon tiež vo svojom šiestom bode stanovil, že má byť používaný jedine **latinský jazyk**, a to pokiaľ možno podľa dôstojnej vznešenosti posvätných zákonov, ktoré „... tak šťastne našli výraz v práve rímskej“.¹⁸ Jednotlivé časti Kódexu spracovávali obyčajne dvaja poradcovia,¹⁹ ktorí svoje návrhy predkladali poradným zborom, ktoré ich následne prejednávali, upravovali a potom ďalej postupovali komisii, v ktorej sa opäť o týchto návrhoch diskutovalo, až kým jej členovia neprišli k spoločnému jednomyselnému záveru. Tie časti návrhov, ktoré boli úplne schválené, boli predložené zvláštnej komisii kardinálskeho zboru, kde boli upravované do konečnej podoby nekonečným predčítaním a upravovaním.²⁰ Návrhy, ktoré

¹⁵ Bol doktorom obojeho práva na univerzite v Paríži, kde v rokoch 1880 – 1901 pôsobil ako profesor cirkevného práva na *L'Institut Catholique*. Porovnaj KAŠNÝ, J.: Metoda v kanonickém právu. In *Revue církevního práva* 1/07, Praha : Společnost pro církevní právo, s. 18.

¹⁶ Porovnaj BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I.* Praha : Všehrad, 1946, s. 103.

¹⁷ Porovnaj KRAJČI, J.: *Historické pramene a všeobecné normy církevního práva.* Banská Bystrica : UMB PF, 1997, s. 12. Mená najdôležitejších osôb, ktoré sa podieľali na príprave tohto zákonníka, sú uvedené priamo v promulgačnej apoštolskej konštitúcii *Providentissima Mater Ecclesia* i v Predhovore ku Kódexu kánonického práva z roku 1917 od Pietra Gasparriho. Porovnaj PEJŠKA, J.: *Církevní právo I. (Ústavní právo církevní).* Semily : Nákladem vlastním, 1932, s. 34.

¹⁸ Porovnaj Predhovor ku Kódexu kánonického práva z roku 1917 od Pietra Gasparriho.

¹⁹ Niekedy i traja či štyria, podľa dôležitosti veci s tým, že jeden nepoznal meno druhého alebo ďalších, ktorí pracovali na tej istej veci. Všetkým bolo uložené zachovávať tajomstvo podľa pápežského príkazu a mali tiež určený deň, do ktorého mali kardinálovi Gasparrimu odovzdať svoj posudok. Porovnaj Predhovor ku Kódexu kánonického práva od roku 1917 od Pietra Gasparriho.

²⁰ Pietro Gasparri priamo píše, že v novom Kódexe sa nenachádza nič, čo by nebolo štyri- alebo päťkrát prebrané, ba niekedy i desať- či dvanásťkrát, pokiaľ sa vyskytla nejaká ťažšia otázka. Ak chýbal pri konečnej úprave niektorého kánonu spoločný súhlas, bol upravený podľa mienky väčšiny alebo podľa predpisu platného práva, avšak s prihliadnutím na názor buď menšiny, alebo na názor odchylný od

komisiou prešli, boli napokon predkladané na potvrdenie priamo pápežovi. Schéma bola po pripomienkovaní svetovým episkopátom²¹ dokončená v roku 1914, avšak smrť Pia X. dňa 20. augusta 1914 a vypuknutie prvej svetovej vojny zabránili promulgácii Kódexu.²²

Práce na zákonníku napriek týmto udalostiam, na výslovné prianie novozvoleného pápeža Benedikta XV. (1914 – 1922), pokračovali a v júli 1916 boli napokon ukončené. Text nového Kódexu bol vytlačený a pripravený na promulgáciu. Dňa 4. decembra 1916 tak pápež v konzistóriu oficiálne oznámil ukončenie prác. Na Turíce 27. mája 1917 bol nový Kódex kánonického práva apoštolskou konštitúciou ***Providentissima Mater Ecclesia*** promulgowaný a účinnosť nadobudol na Turíce ďalšieho roka, teda 19. mája 1918.²³

platného práva. Porovnaj Predhovor ku Kódexu kánonického práva z roku 1917 od Pietra Gasparriho.

²¹ K vyjadreniam a celkovej spolupráci pápež Pius X. vyzval celý episkopát už listom *Pergratum mihi* zo dňa 25. marca 1904, ktorý bol adresovaný všetkým metropolitom. Tí sa mali vyjadriť spolu so svojimi sufragánmi do štyroch mesiacov od zaslania tohto listu ku kodifikácii. Okrem toho pápež vyzval biskupov, aby podľa národností po spoločnej úvahe poslali do kolégia konzultorov každý jedného alebo dvoch odborníkov na teológiu a kánonické právo, alebo aby označili Svätej stolici učenca, ktorému bude povolený písomný styk s kodifikačnou komisiou. Rovnako tiež katolícke univerzity a najvyšší hodnostári rehoľných spoločenstiev boli vyzvaní, aby podali svoje návrhy. Pápež taktiež stanovil, aby cirkevné alebo rehoľné ústavy zo svojich knižníc a archívov bezodkladne dodali prípadne žiadané knihy, pričom dokonca z dôvodu tejto záležitosti boli pápežskou mocou tieto knihy oslobodené od akýchkoľvek interdiktov alebo cenzúr. Začiatkom roku 1912 boli kodifikačné práce už tak ďaleko, že 20. marca toho roku, spolu s listom *De mandato*, boli pracovné výtlačky rozoslané biskupom a všetkým svetským i rehoľným prelátom oprávneným na účasť na všeobecnom sneme. Tí boli vyzvaní, aby prejavili svoj úsudok a navrhli prípadné zmeny textu. Porovnaj PEJŠKA, J.: *Cirkevní právo I. (Ústavní právo církevní)*. Semily : Nákladem vlastním, 1932, s. 35. Na základe týchto posudkov komisia kardinálov návrh znovu prediskutovala a posudzovala. Keď bolo zrejmé, že kvôli smrti Pia X. nie je promulgácia nového Kódexu podľa plánu (29. júna 1915) možná, tento potvrdený návrh bol ešte raz zaslaný kardinálom a prelátom pápežskej kúrie, od ktorých dostala komisia ďalšie vyjadrenia. Poslednú redakciu Kódexu napokon zostavila komisia kardinálov, pričom najdôležitejšiu úlohu tu zohral opäť kardinál Gasparri. Až táto posledná verzia bola napokon predložená pápežovi Benediktovi XV. na schválenie. Porovnaj MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R.: *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 49.

²² HRDINA, A.: *Kanonické právo*. Praha : EUROLEX BOHEMIA, 2002, s. 53.

²³ Niektoré kánony však boli vyhlásené za záväzné skôr promulgačným dekrétom *Secretaria Status* z 20. augusta 1917. Pápež Benedikt XV. stanovil *vacatio legis* takmer na celý rok z dôvodu dôležitosti tohto zákonníka, a najmä kvôli možnosti oboznámiť sa s ním všetkými veriacimi. Porovnaj PEJŠKA, J.: *Cirkevní právo I.*

Jeho oficiálne vydanie vyšlo v *Acta Apostolicae Sedis* 28. júna 1917 a neskôr bolo o niektoré opravy doplnené 31. decembra 1917.²⁴ Nový zákonník bol hneď na to rozoslaný všetkým patriarchom, prímasom, arcibiskupom, biskupom a iným ordinárom, profesorom, ale tiež študentom katolíckych univerzít a seminárov. Prvý jednotný, všeobecný a výlučný, moderne spracovaný zákonník katolíckej cirkvi niesol názov *Codex Iuris Canonici Pii X. Pontificis Maximi Iussu Digestus, Benedicti Papae XV. Auctoritate Promulgatus*²⁵ a predstavuje prvú úplnú kodifikáciu kánonického práva v dejinách Latinkej cirkvi.²⁶

Kódex **ponechal** v platnosti:

- východné cirkevné právo (kán. 1);²⁷
- liturgické predpisy (kán. 2);²⁸

(*Ústavní právo církevní*). Semily: Nákladem vlastním, 1932, s. 35. V promulgačnej konštitúcii sa priamo píše: „*Aby potom všeci, kterých sa to týka, sa mohli dobre oboznámit' s predpismi tohto Kódexu skôr, než sa stanú účinnými, stanovíme a nariadujeme, aby ich záväznosť začínala až na Turíce roku nasledujúceho, a teda 19. mája 1918.*“ Porovnaj znenie apoštolskej konštitúcie *Providentissima Mater Ecclesia* pápeža Benedikta XV. z roku 1917.

²⁴ BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrd, 1946, s. 103 – 104.

²⁵ Kódex kánonického práva, spracovaný z príkazu pápeža Pia X. a vyhlásený z autority pápeža Benedikta XV.

²⁶ Porovnaj HRDINA, A.: *Kánonické právo*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2002, s. 53.

²⁷ Kódex platil výlučne pre Latinskú cirkev. Z tohto dôvodu príslušníkov východných cirkví sa týkali jeho predpisy jedine v prípade „... *quae ex ipsa rei natura etiam orientalem afficiunt*“ („... pokiaľ ide o záležitosti, ktoré sa svojou povahou vzťahujú taktiež na východnú cirkev“), alebo ak by vstupovali do právnych vzťahov s príslušníkom Latinkej cirkvi a patrili tak do pôsobnosti práva západnej cirkvi. Ak by napríklad východný katolík uzatváral manželstvo s príslušníkom Latinkej cirkvi, musel by dodržať kánonickú formu podľa Kódexu kánonického práva. Porovnaj kán. 1 CIC 1917. Pokiaľ išlo o právo prirodzené a pozitívne Božie, ktoré zákonník len deklaroval, v tom prípade mali byť týmito normami viazaní samozrejme aj príslušníci východných cirkví.

²⁸ Liturgické rubriky, pápežské konštitúcie a rozhodnutia príslušnej kongregácie týkajúce sa liturgie zostali naďalej v platnosti, pokiaľ Kódex výslovne niektoré cirkevné liturgické úkony neupravoval odlišne. Porovnaj MICHAL, J.: *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 87. Priamo v Kódexe však nachádzame len veľmi málo zmien ohľadom liturgie, a ešte menej zmien a opráv dovtedy platných zákonov. Liturgické predpisy z tohto dôvodu bolo nutné čerpať z úradných liturgických spisov, najčastejšie z revidovaných *Breviarium Romanum* z roku 1568, *Missale Romanum* z roku 1570, *Martyrologium* z roku 1584, *Pontificale Romanum* z roku 1596 či *Rituale Romanum* z roku 1614. Za prameň liturgického práva bolo nevyhnutné považovať tiež *Decreta Authentica Sacrorum Rituum*

- všetky zmluvy (*conventiones*), uzavreté Apoštolskou stolicou (kán. 3);
- všetky nadobudnuté práva (*iura quaesita*), privilégiá a indulty, udelené Apoštolskou stolicou (kán. 4);
- opačné obyčaje, pokiaľ neboli výslovne zavrhnuté a sú najmenej storočné či platné od nepamäti, ak biskupi rozhodnú o ich trvaní (kán. 5).

Kódex však zrušil:

- všetky zákony všeobecné i partikulárne, ktoré mu odporujú, pokiaľ o partikulárnych zákonoch neustanovil ináč (kán. 6, 1);²⁹
- všetky tresty, bez rozdielu ich povahy, o ktorých sa nezmieňuje (kán. 6, 5);
- všetky ostatné disciplinárne predpisy s výnimkou predpisov liturgických (kán. 2) a noriem Božieho práva prirodzeného i pozitívneho (kán. 6, 6);
- všetky opačné obyčaje, týmto Kódexom zavrhnuté ako *corruptela iuris* (kán. 5).

15. septembra 1917 pápež Benedikt XV. zriadil, z dôvodu potreby autentického výkladu možných nejasností v texte, prostredníctvom pápežského *motu proprio Cum Iuris Canonici Codicem Komisiu pre autentický výklad Kódexu* (*Commissio seu Consilium ad Codicis Canones Authentica Interpretandos*),³⁰ ktorej nálezy mali byť publikované v Aktoch Apoštolskej stoli-

Congregationis. (1898 – 1911). Aj obyčajové liturgické právo, ktoré bolo v rozpore s Kódexom (*contra legem*) požievalo jeho ochranu. Porovnaj PEJŠKA, J.: *Cirkevní právo I. (Ústavní právo církevní)*. Semily : Nákladem vlastním, 1932, s. 36.

²⁹ Napriek tomu, že tento Kódex sa stal zákonníkom výlučným a skutočne zrušil všetky univerzálne i partikulárne zákony, ktoré mu odporovali, staršie právo nebolo celkom zbavené významu ani pre úradnú prax, ani pre štúdium kánonického práva. Dôležitú úlohu staršie právo totiž zohrávalo v rámci interpretácie jednotlivých kánonov tohto Kódexu. Na základe zásady obsiahnutej v kán. 6, 4 („*In dubio num aliquod canonum praescriptum cum veteri iure discrepet, a veteri iure non est recedendum*“, t. j. „V pochybnosti, či sa niektorý predpis kánonu odchyľuje od staršieho práva, nesmie sa upustiť od staršieho práva“), ak by nový kánon opakoval len starší predpis, a to či už *ex integro*, alebo aspoň *ex parte*, bolo nevyhnutné brať zmysel zákona v rozmere interpretácie práva staršieho. Porovnaj PEJŠKA, J.: *Cirkevní právo I. (Ústavní právo církevní)*. Semily: Nákladem vlastním, 1932, s. 37 – 38. V pochybnostiach, či sa určitá časť kódexovej normy líšila od staršieho práva, Kódex ponechával v platnosti právo staršie. Porovnaj MICHAL, J.: *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 87.

³⁰ Jej prvým predsedom sa stal kardinál Gasparri. Porovnaj KAŠNÝ, J.: *Metoda v kanonickém právu*. In *Revue církevního práva* 1/07, Praha: Společnost pro církevní právo, s. 18.

ce.³¹ O používaní a výklade Kódexu na školách vydala zase pokyny Pápežská kongregácia pre záležitosti seminárov a univerzít (*Sacra Congregatio de Seminariis et Studiorum Universitatibus*) listom *Quum Novum Iuris Canonici* zo 7. augusta 1917.³² Podmienky pre skúšky na dosiahnutie akademických titulov z kánonického práva stanovila tá istá kongregácia v dekréte *De Experimentis ad Gradus in Iure Canonico Assequendos* z 31. októbra 1918.³³

3. Štruktúra a metodológia Kódexu

Text Kódexu kánonického práva začína prehľadným Indexom. Pokračuje Predhovorom od kardinála Pietra Gasparriho (*Praefatio ad Codex Iuris Ca-*

³¹ Prostredníctvom tohto *motu proprio* pápež tiež zabezpečil zachovávanie nezmenebného a jednotného textu nového zákonníka, aby tak zabránil prenikaniu rôznych prídavkov či novôt do neho. Pápežské kongregácie na základe neho mohli vydávať nové, všeobecne záväzné zákony (*nova decreta generalia*) jedine v naozaj nevyhnutných prípadoch. Ak by kongregácia nedokázala vyriešiť určitý prípad v rámci určitého kánonu Kódexu, nový dekrét musel byť po pápežskom schválení ešte odovzdaný Komisii pre autentický výklad Kódexu. Táto komisia mala potom z takéhoto dekrétu vyhotoviť stručný text na spôsob kánonov Kódexu, ktorý mala pripojiť k príslušnému kánonu Kódexu, alebo pôvodný text nahradiť textom novým, alebo nový kánon vsunúť na vhodné miesto, označiac ho číslom predchádzajúceho kánonu, avšak zdvojene, značkou *bis*, *ter* atď. Takto mal byť zachovaný tiež pôvodný počet kánonov a číslovanie Kódexu. Pokiaľ by išlo o záležitosť, o ktorej Kódex mlčí, komisia mala stanoviť, na ktorom mieste má byť nový kánon alebo nové kánony do Kódexu vsunuté. Zmeny samozrejme nadobúdali platnosť až ich uverejnením v Aktoch Apoštolskej stolice. Porovnaj PEJŠKA, J.: *Cirkevní právo I. (Ústavní právo církevní)*. Semily : Nákladem vlastním, 1932, s. 38. V priebehu niekoľkých desiatok rokov od promulgácie Kódexu Apoštolská stolica vydala veľa nových predpisov, ktoré nie raz novelizovali kódexové predpisy. Avšak nikdy sa nerealizoval spomínaný postulát Benedikta XV. o zmene ustanovení v Kódexe v rámci jeho vydania. Dokonca nikdy nedošlo v nových vydaniach ani k vypusteniu zrušených slov v dotknutých kánonoch. V niektorých novších vydaniach bola umiestnená iba úvodná poznámka o neplatnosti ustanovenia, a to na vloženom alebo vlepenom lístku. Porovnaj MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R.: *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 50 – 51.

³² PEJŠKA, J.: *Cirkevní právo I. (Ústavní právo církevní)*. Semily: Nákladem vlastním, 1932, s. 35. Táto kongregácia priamo stanovila, že Kódex má byť na katolíckych univerzitách vykladaný v rámci poradia jednotlivých kánonov, ako sú v Kódexe zoradené, spolu s podaním prehľadu historického vývoja jeho jednotlivých častí. Porovnaj BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha : Věšhrd, 1946, s. 106.

³³ Porovnaj MICHAL, J.: *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 88.

nonici)³⁴, apoštolskou konštitúciou *Providentissima Mater Ecclesia* z 27. mája 1917 a *motu proprio Cum Iuris Canonici Codicem* z 15. septembra 1917, obe od pápeža Benedikta XV. (1914 – 1922). Ďalej nasleduje vyznanie viery *Proffessio Catholicae Fidei*³⁵ a na jeho konci je uvedený analyticko-abecedný index.³⁶ Ešte v roku 1917 kardinál Pietro Gasparri spracoval nové vydanie Kódexu, ktoré bolo opatrené ním zostavenými poznámkami udávajúcimi pramene jednotlivých kánonov (*fontes*).³⁷

Normatívny text kánonov Kódexu bol podľa vzoru justiniánskych Inštitúcií **rozdelený** do piatich kníh (*liber*).³⁸ Knihy sa ďalej delia na časti (*pars*),³⁹

³⁴ V tomto úvode kardinál Gasparri uvádza okrem iného i stručné dejiny kánonického práva, s poukázaním na nevyhnutnosť kodifikácie kánonického práva a na celú genézu prác na Kódexe. Porovnaj Predhovor ku Kódexu kánonického práva z roku 1917 od Pietra Gasparriho.

³⁵ Pridané bolo vo forme, v akej bolo zostavené pápežom Piom IV. (1559 – 1565) a doplnené pápežom Piom IX. (1846 – 1878) pre potreby Prvého vatikánskeho koncilu (1869 – 1870). Porovnaj KASAN, J.: *Prameny církevního práva (Dějinný vývoj)*. Praha : Katedra historicko-právní na Římskokatolické Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, 1952, s. 43.

³⁶ Index obsahuje termíny z kánonického práva, ktoré boli v Kódexe použité. Porovnaj FILO, V.: *Kánonické právo (Úvod a prvá kniha)*. Bratislava : Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997, s. 29.

³⁷ Tie poukazujú na to, odkiaľ pochádza text toho-ktorého kánonu a uvádzané sú na každej strane pod samotným textom. Prostredníctvom nich sú teda jasne udané pramene pre jednotlivé kánony, na základe ktorých bol ten-ktorý kánon zostavený s odkazom na kánony paralelné. Tieto poznámky spolu s Predhovorom kardinála Gasparriho je však nutné považovať za súkromné dielo. Porovnaj KRAJČÍ, J.: *Historické pramene a všeobecné normy církevního práva*. Banská Bystrica : UMB PF, 1997, s. 12. Pietro Gasparri napokon väčšinu aktov, ktoré mu slúžili ako pramene pri zostavovaní Kódexu kánonického práva, vydal v roku 1923 vo svojej zbierke, pozostávajúcej z deviatich zväzkov, známej ako *Codicis Iuris Canonici Fontes*. Porovnaj BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha : Všešrd, 1946, s. 101.

³⁸ V podstate sa tak svojou systematikou vrátil až k rímskemu právnikovi Gaiovi do 2. storočia po Kr. Podľa Hrdinu bola prvá kniha Kódexu koncipovaná ako všeobecná časť zákonníka, zrejme pod vplyvom nemeckého BGB. Nový Kódex kánonického práva z roku 1983 však túto systematiku opustil a materiál rozdelil do siedmich kníh. Porovnaj HRDINA, A.: *Kánonické právo*. Praha : EUROLEX BOHEMIA, 2002, s. 42, 54. Okrem justiniánskych Inštitúcií však na tento zákonník vplývala i ďalšia zbierka usporiadaná podľa rovnakej systematiky. Máme na mysli *Institutiones Iuris Canonici*, ktorú zostavil v roku 1563 profesor Ján Pavol Lancellotti z Perugie († 1590). Tá prispela najmä k vecnému usporiadaniu kánonov Kódexu podľa racionálnej, až matematickej štruktúry, ktorú sformuloval práve spomínaný autor. Porovnaj KAŠNÝ, J.: Metoda v kanonickém právu. In: *Revue církevního práva* 1/07, Praha : Společnost pro církevní právo, s. 18.

časti na oddiely (*sectio*), oddiely na tituly (*titulus*) (celkovo 107), tituly na kapitoly (*caput*), a tie na články (*articulus*). Samotný text sa delí na kánony, a tie sa ešte môžu deliť na paragrafy a body.

Systematika Kódexu vyzerá nasledovne:

- I. liber: NORMAE GENERALES (1. tit.: De legibus ecclesiasticis; 2. tit.: De consuetudine; 3. tit.: De temporis supputatione; 4. tit.: De rescriptis; 5. tit.: De privilegiis; 6. tit.: De dispensationibus).⁴⁰
- II. liber: DE PERSONIS (Pars I. De Clericis; Pars II. De religiosis; Pars III. De laicis).⁴¹
- III. liber: DE REBUS (Pars I. De sacramentis; Pars II. De locis et temporibus sacris; Pars III. De cultu divino; Pars IV. De magisterio ecclesiastico; Pars V. De beneficiis aliisque institutis ecclesiasticis non collegialibus; Pars VI. De bonis Ecclesiae temporalibus).⁴²
- IV. liber: DE PROCESSIBUS (Pars I. De iudiciis; Pars II. De causis beatificationis Servorum Dei et canonizationis Beatorum; Pars III. De modo procedendi in nonnullis expediendis negotiis vel sanctionibus poenalibus applicandis).⁴³
- V. liber: DE DELICTIS ET POENIS (Pars I. De delictis; Pars II. De poenis; Pars III. De poenis in singular delicta).⁴⁴

Kódex pozostával spolu z 2 414 kánonov, text bol **latinský** a nesmel byť bez výslovného povolenia Svätej stolice prekladaný.⁴⁵ Latinčina tohto zákon-

³⁹ Okrem prvej sa na časti delia všetky ostatné knihy. Jednotlivé časti sú označené rubrikou, ktorá vyjadruje stručnou vetou obsah celej časti.

⁴⁰ I. kniha: VŠEOBECNÉ NORMY (1. titul: O cirkevných zákonoch; 2. titul: O zvykoch; 3. titul: O počítaní času; 4. titul: Reskripty; 5. titul: O privilegiách; 6. titul: O dišpenzoch).

⁴¹ II. kniha: O OSOBÁCH (1. časť: O klerikoch; 2. časť: O rehoľníkoch; 3. časť: O laikoch).

⁴² III. kniha: O VECIACH (1. časť: O sviatostiach; 2. časť: O posvätných miestach a posvätných obdobiach; 3. časť: O Božom kulte; 4. časť: O cirkevnom magistériu; 5. časť: O beneficiách a iných nekolégiových cirkevných inštitúciách; 6. časť: O časných majetkoch Cirkvi).

⁴³ IV. kniha: O PROCESOCH (1. časť: O súdoch; 2. časť: O kauzách beatifikácie Božích služobníkov a kanonizácie blahoslavených; 3. časť: O spôsobe postupu pri vybavovaní niektorých záležitostí alebo pri používaní trestných sankcií).

⁴⁴ V. kniha: O DELIKTOCH A TRESTOCH (1. časť: O deliktoch; 2. časť: O trestoch; 3. časť: O trestoch za jednotlivé delikty).

⁴⁵ Michal priamo uvádza, že získanie dovoľenia k vydaniu Kódexu bolo možné dosiahnuť pomerne ľahko, čo sa ale vôbec nedalo povedať o získaní dovoľenia k jeho prekladu do iného jazyka. Porovnaj MICHAL, J.: *Dějiny pramenů poznání kano-nického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 85.

nika je skutočne jednoduchá, jasná a dôstojne vyjadrujúca posvätné zákony.⁴⁶ V prvom vydaní bolo ku Kódexu ešte pripojených osem starších konštitúcií (od Pavla III. z roku 1537 až po Pia X. z roku 1904) nazvaných ako „*documenta*“.⁴⁷

Nový zákonník obsahovo síce nadväzoval na predchádzajúce právo, avšak do kánonickej legislatívy priniesol tiež **novú metódu**. Pred prijatím Kódexu boli obyčajne nové cirkevnoprávne normy jednoducho pridávané, najčastejšie do súkromných zbierok cirkevného práva, k už platným kánonom. Kódex kánonického práva však všetky dovtedy platné zákony zrušil a sám zostal jedinou platnou úradnou zbierkou univerzálneho kánonického práva Latinskej cirkvi. Je teda celkom zrejmé, že tento spôsob legislatívy nadväzoval na skúsenosti moderných občianskoprávných kodifikácií v Európe v priebehu 19. storočia.⁴⁸ Aj z tohto dôvodu nemôžeme hovoriť o prvom Kódexe kánonického práva ako o zbierke či kompilácii. Kodifikácia totiž upravila platné normy podľa potrieb doby, a taktiež vylúčila zákony predtým zrušené.⁴⁹

⁴⁶ Porovnaj FILO, V.: *Kánonické právo (Úvod a prvá kniha)*. Bratislava : Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997, s. 29. Kódexu však niektorí autori od začiatku vyčítali predovšetkým nejednotnosť používaných pojmov. Na označenie jednej veci bolo totiž viackrát použitých viacero odlišných odborných výrazov. Porovnaj GEROSA, L.: *Právo Cirkvi*. Prešov : Petra, 2005, s. 64.

⁴⁷ Tri z nich sa týkali voľby pápeža, tri manželského práva, jedna farského konkurzu a jedna mala neprávnickú povahu. Konkrétne išlo o tieto apoštolské konštitúcie: *Vacante Sede Apostolica* Pia X. z 25. decembra 1904, *Commissum Nobis* Pia X. z 20. januára 1904, *Praedecessores Nostri* Leva XIII. z 24. mája 1882, *Altitudo* Pavla III. z 1. júna 1537, *Romani Pontificis* Pia V. z 2. augusta 1571, *Populis* Gregora XIII. z 25. januára 1585, *Cum Illud* Benedikta XIV. zo 14. decembra 1742 a *Sacramentum Poenitentiae* Benedikta XIV. z 1. mája 1741. Porovnaj MICHAL, J.: *Dějiny pramenů poznání kanonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1967, s. 88. Neskoršie boli k týmto dokumentom pápežmi pripojené ďalšie apoštolské konštitúcie. Konkrétne išlo o: *motu proprio* Pia XI. *Cum Proxime* z 1. marca 1922, apoštolskú konštitúciu Pia XII. *Vacantis Apostolicae Sedis* z 8. decembra 1945 a z 5. septembra 1962 *motu proprio* Jána XXIII. *Summi Pontificis Electio*. Po pridani spomínanej predposlednej apoštolskej konštitúcie došlo tiež k novému usporiadaniu a zlúčeniu týchto dokumentov a ich počet sa tak znížil na šesť. Porovnaj MICHAL, J.: Úvod k Prekladu Kódexu kánonického práva. In: KOP, F.: *Překlad Kódexu kanonického práva*, I. – III., Text komise pro překlad Kódexu při Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Praze, pobočce v Olomouci, Olomouc, 1968/69.

⁴⁸ Porovnaj KAŠNÝ, J.: Metoda v kánonickém právu. In: *Revue církevního práva* 1/07, Praha: Společnost pro církevní právo, s. 18.

⁴⁹ Porovnaj KASAN, J.: *Prameny církevního práva (Dějinný vývoj)*. Praha : Katedra historicko-právní na Římskokatolické Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, 1952, s. 42.

4. Názory na prijatie Kódexu a jeho opodstatnenosť

Ihneď po objavení sa prvých myšlienok na kodifikáciu kánonického práva, a najmä po jej ohlásení v roku 1904, začali sa ozývať mnohé hlasy nesushlasiace s týmto krokom, vyhlasujúc, že kodifikácia v prípade kánonického práva nie je jednoducho vhodná. Kým niektorí sa odvolávali na históriu katolíckej cirkvi a na nenáležitosť kodifikácie,⁵⁰ iní považovali vytvorenie kvalitného jednotného uceleného kódexu za nemožné. **Najviac nepriateľov** mala kodifikácia najmä v radoch odborníkov zaoberajúcich sa kánonickým právom alebo históriou katolíckej cirkvi.

Kódex vo svojej výslednej podobe úplne mlčal o pomere cirkvi k štátu, vyplývalo z neho zvýšenie moci biskupov a znamenal tiež víťazstvo pápežského centralizmu.⁵¹ A práve **centralistické tendencie**, spolu s jeho metodologickými zásadami a systematickou boli na tomto zákonníku najčastejšie kritizovanými. Na **metodológii** Kódexu kritikom najviac prekážala skutočnosť, že zákonodarca dopustil vo výslednom texte značný nesúlad medzi históriou a platným právom. Kódex totiž síce formálne zrušil predchádzajúce zbierky, no predsa značná časť staršieho práva (854 kánonov) sa v ňom nachádzala bez akéhokoľvek odkazu na staršie pramene. Z pohľadu **systematiky** kritikom zasa najviac prekážala aplikácia klasického rímskoprávného trojdelenia vychádzajúceho z justiniánskych Inštitúcií (*personae – res – actiones*) na tento zákonník.⁵² Niektorí kánonisti Kódexu potom zase vyčítali **socio-filozofické chápanie právne dokonalej spoločnosti**, čím mal tento zákonník z kánonického práva urobiť výlučne právo duchovenstva.⁵³ Po dokončení prác a promulgácii Kódexu sa zase objavili hlasy, ktoré tvrdili, že nové právo bolo partikulárnym cirkvám nanútené spôsobom absolutisticko-monarchickým, bez rešpektovania potrieb jednotlivých provincií. Títo kritici však akoby zabúdali na skutočnosť, že vplyv na konečnú podobu Kódexu bol

⁵⁰ Podľa niektorých autorov dokonca samotná kodifikácia ohrozovala kánonické právo, ktoré je vo svojej prirodzenosti slobodné od akéhokoľvek formalizmu. Porovnaj GEROSA, L.: *Právo Cirkvi*. Prešov : Petra, 2005, s. 63.

⁵¹ BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha : Všechn, 1946, s. 106.

⁵² Je však úplne zřejmé, že rímskoprávna tradícia mala v kánonickom práve svoje miesto, čo dokazuje množstvo historických zbierok cirkevného práva zostavených práve podľa tohto kľúča. Tradičným argumentom používaným kritikmi bolo predovšetkým zaradenie sviatostí do časti *De rebus*, a teda k veciam. Podľa nich sa totiž takýmto spôsobom opomína duchovný rozmer cirkvi, a predovšetkým dochádza k málo výstižnému vyjadreniu vzájomného zväzku medzi kánonickým zákonodarstvom a tajomstvom cirkvi. Porovnaj GEROSA, L.: *Právo Cirkvi*. Prešov : Petra, 2005, s. 64 – 65.

⁵³ Porovnaj GEROSA, L.: *Právo Cirkvi*. Prešov : Petra, 2005, s. 65.

umožnený skutočne všetkým cirkevným hodnostárom, a jedine laici boli z tohto procesu vylúčení.

Komisia zostavujúca Kódex odvieďla skutočne výbornú prácu, avšak treba povedať, že obrovskú zásluhu na tomto zákonníku nesie aj Prvý vatikánsky koncil (1869 – 1870). Jeho schéma o disciplíne v cirkvi bola totiž kodifikačnou komisiou pri tvorbe tohto zákonníka všemožne rešpektovaná.⁵⁴ Prvý Kódex kánonického práva bol v porovnaní s rozsiahlosťou skoršieho práva skutočne stručný a pokrýval pritom všetky dôležité oblasti kánonického práva. Na druhej strane sa však veľmi skoro po jeho prijatí ukázalo, že neobsahuje potrebné mechanizmy a možnosti na ďalší právny vývoj. Kódex tak od začiatku pôsobil **strnulým a skameneným dojmom**, čo sa neskôr prejavilo i v praxi. Kódex takto nemohol vyhovovať právnemu životu kresťanstva v 20. storočí, ktoré bolo plné neustálych zmien.⁵⁵ Z dôvodu uľahčenia práce a právnej istoty sa kánonisti po jeho prijatí zameriavali viac na vykladanie jeho kánonov, na dejiny a vývoj niektorých právnych inštitútov, a neprejavovali takmer nijaké snahy smerujúce k legislatívnym zmenám a prispôbovaniu Kódexu aktuálnemu vývoju kresťanskej spoločnosti.⁵⁶

Záver

Napriek niektorým oprávneným výhradám voči prvému Kódexu kánonického práva môžeme s odstupom takmer sto rokov od jeho promulgácie skonštatovať, že kodifikácia kánonického práva bola v tomto prípade skutočne namieste. Aj keď totiž katolícka cirkev stojí na pevných a nemenných dogmách, ide v prvom rade o živé spoločenstvo, ktoré sa ako každé iné postupne **vyvíja a zdokonaľuje**.⁵⁷ Kánonické právo už veľmi dlhú dobu potrebovalo kodifikáciu, ktorá by vytvorila jasný systém, vyčistila ho a v záujme právnej istoty jednoznačne stanovila práva a povinnosti veriacich v stručných kánonoch. Aj napriek viacerým kritickým hlasom tak bol nový Kódex väčšinou odborníkov prijatý viac než dobre. Jeho význam a dôležitosť napokon spočívali predovšetkým v skutočnosti, že v jeho prípade nešlo len o zbierku doku-

⁵⁴ Porovnaj PEJŠKA, J.: *Cirkevní právo I. (Ústavní právo církevní)*. Semily : Nákladem vlastním, 1932, s. 35 – 36.

⁵⁵ Porovnaj KAŠNÝ, J.: Metoda v kanonickém právu. In: *Revue církevního práva* 1/07, Praha : Společnost pro církevní právo, s. 19.

⁵⁶ Porovnaj PAŠEK, J.: Mezi dvěma Kodexy. In: *Teologické studie, Litera slovem oživená, Sborník semináře v Hradci Králové r. 1984*, Praha : Česká katolická Charita, 1985, s. 34.

⁵⁷ Porovnaj MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R.: *Vybrané otázky z dějin kanonického práva*. Brno : Masarykova univerzita, 1992, s. 50.

mentov, ale o stručne, jasne a v logickom poriadku usporiadané praktické abstraktné právne normy.⁵⁸

Aj keď v súčasnosti predstavuje hlavný normatívny text pre Latinskú cirkev Kódex kánonického práva z roku 1983, nemôžeme ešte ani dnes označiť predchádzajúci Kódex výlučne za históriu. Vzťahy, ktoré vznikli za platnosti Kódexu kánonického práva z roku 1917, sa totiž stále posudzujú podľa jeho ustanovení. Ak by sme mali uviesť všeobecnú charakteristiku prvého *Codex Iuris Canonici*, ten predstavoval úradný, autentický, jednotný, univerzálny a výlučný zákonník vzťahujúci sa na Latinskú cirkev,⁵⁹ ktorý **platil plných šesťdesiatšesť rokov** – od roku 1917 do roku 1983. S odstupom času môžeme skonštatovať, že tento Kódex priniesol do katolíckej cirkvi veľkú a hlbokú zmenu, a že jeho vedeckosť a právnická hodnota je ešte aj dnes všeobecne uznávaná.⁶⁰

Recenzent: prof. JUDr. Peter Mosný, CSc.

VLADÁR, Vojtech: The Codification of Law of Latin Church. HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 1, 2009, No. 2, p. 92 – 106.

The period of codified law in Canon Law begins with the promulgation of first Code of Canon Law in the year 1917. The legal system of Catholic Church had remained in uncoded form practically until that time since the establishment of Church Law in the 1st century after Christ. By the codification of Canon Law the highest church legislator pursued especially the aim to gather up the scattered norms from the various private or official collections and its new expression in logical systematization and in short canons into one complex legal text. The main goal of this article is to point out the process of codification of Canon Law of Latin Church as a legacy of First Vatican Council expressed in the first Code of Canon Law from the year 1917.

⁵⁸ Porovnaj FILO, V.: *Kánonické právo (Úvod a prvá kniha)*. Bratislava : Rímsko-katolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997, s. 29.

⁵⁹ KRAJČI, J.: *Historické pramene a všeobecné normy cirkevného práva*. Banská Bystrica : UMB PF, 1997, s. 13.

⁶⁰ Porovnaj FILO, V.: *Kánonické právo (Úvod a prvá kniha)*. Bratislava : Rímsko-katolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997, s. 28 – 29.

**DZIADZIO, ANDRZEJ: POWSZECHNA HISTORIA PRAWA
(VŠEOBECNÁ HISTÓRIA PRÁVA). VYDAWNICTWO
NAUKOWE PWN, WARSZAWA 2008, 476 STRÁN.
(RECENZIA)**

JUDR. JÁN PUCHOVSKÝ, PhD.
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

Autorom recenzovanej učebnice je Andrzej Dziadzio, dlhoročný vedecko-pedagogický pracovník Jagellonskej univerzity v Krakove v odbore všeobecných dejín štátu a práva. Vo vedeckej oblasti sa špecializuje na dejiny štátu a práva habsburskej monarchie, ako aj na politické dejiny Haliče.

Ako sa konštatuje v úvode učebnice, jej konštrukcia je prispôsobená didaktickému cieľu. Autor vychádza z predpokladu, že historická veda má oboznámiť adepta práva predovšetkým s rozvojom inštitúcií a doktrín spadajúcich do odboru občianskeho, trestného i procesného práva a ukázať mu plynulý vývoj európskej právnej kultúry od stredoveku až po súčasnosť. To mu je prispôsobená aj štruktúra diela, v ktorom, na rozdiel od väčšiny slovenských, českých, ale aj niektorých poľských¹ učebníc všeobecných dejín štátu a práva, absentuje problematika starovekých právnych dejín. Autor sa v súlade s uvedeným cieľom obmedzuje na výklad právnych dejín vybraných štátov západnej a strednej Európy, Ruska a Spojených štátov amerických. V učebnici je tiež venovaná zvýšená pozornosť problematike právnych doktrín.

Učebnica sa člení na úvodnú časť venovanú prameňom európskej právnej kultúry (právu rímskemu, obyčajovému a kánonickému) a deväť dielov. Diely sa ďalej členia na dvadsaťosem kapitol.

Prvý diel je venovaný histórii prameňov práva v stredoveku a ranom novoveku. Autor tu dal výkladu o jednotlivých štátnych útvaroch jednotnú štruktúru. Najprv sa venuje dejinám daného štátu, potom nasleduje popis jeho štátnej a spoločenskej organizácie, a napokon výklad o prameňoch práva. Prvú kapitolu nazvanú Európa barbarov začína autor prekvapivo výkladom o Rímskej ríši v období dominátu, ktoré sa v historickej i právnej vede všeobecne zaraďuje do obdobia neskorej antiky. Ďalej nasleduje spracovanie problematiky dejín, štátnej organizácie a prameňov práva barbarských ríš západnej Európy (štáty Vizigótov, Ostrogótov, Burgundov a Longobardov).

¹ Napr. MACIEJEWSKI, Tadeusz: Historia powszechna ustroju i prawa. 3. wyd. C. H. Beck, Warszawa, 2007.

Druhá kapitola je venovaná Byzancii. Autor tu podobne ako v časti venovanej Rímskej ríši obdobia dominátu venuje osobitnú stať problematike kresťanstva, čo obohacuje obsah učebnice. Pri výklade vzťahu štátu a cirkvi v Byzancii správne poukazuje na neexistenciu zbožštenia panovníka v Byzantskej ríši, o ktorom niekedy mylne píše aj autori odbornej literatúry. Napriek silnému vplyvu cisára na cirkev bola totiž v Byzancii apoteóza panovníka nemysliteľná, čo vyplýva z podstaty kresťanstva, ktoré bolo byzantským štátnym náboženstvom. Ďalšie dve kapitoly zoznamujú čitateľa s dejinami, štátom a prameňmi práva vo Franskej ríši, Francúzsku a v Nemecku. Rozsiahla piata kapitola nazvaná Slovanské štáty je rozdelená na časti venované Poľsku, Česku, Uhorsku a Rusku. Špecifikom nielen tejto časti diela je, že autor sa – na rozdiel od u nás zaužívanej praxe – v učebnici všeobecnej histórie práva venuje aj právnym dejinám vlastnej krajiny. Zaradenie Uhorska do kapitoly Slovanské štáty však možno považovať za neorganické, tým skôr, že sa autor nezmieňuje o jeho nadväzovaní na veľkomoravskú právnu tradíciu vrátane preberania terminológie z oblasti štátu a práva ani o existencii slovanského obyvateľstva na jeho území. V tejto súvislosti je do istej miery výzvou pre našich právnych historikov, aby slovenský prvok v uhorských právnych dejinách viac ako doteraz prezentovali v zahraničí. Posledná kapitola prvého dielu je venovaná renesancii rímskeho práva v západnej Európe spojenej s jeho recepciou.

Druhý diel – História prameňov práva v novoveku (do 18. storočia) obsahuje popis kodifikácií a reforiem práva obdobia absolutizmu v Nemecku a vo Francúzsku, ako aj zákonodarstva Veľkej francúzskej revolúcie. Autor sa tu venuje aj problematike právnych doktrín skúmaného obdobia.

Témou tretieho dielu je história prameňov práva v anglosaskom systéme. Čitateľ tu nájde charakteristiku politických vzťahov, štátnej organizácie, systému súdnictva a prameňov práva v Anglicku a Spojených štátoch amerických.

Štvrtý diel venovaný histórii prameňov práva v 19. storočí je rozdelený na kapitoly venované napoleonskému zákonodarstvu vo Francúzsku, európskemu civilistickému mysleniu skúmaného obdobia, doktrínam trestného práva v Európe 19. storočia a európskym kodifikáciám práva do roku 1918.

Piaty diel nazvaný História prameňov práva v 20. storočí sa člení na dve kapitoly. V prvej sa autor zaoberá právom európskych štátov v období rokov 1918 – 1939. Zaujímavým obohatením tejto kapitoly je exkurz o právnych dejinách Španielska od roku 1469 až do 20. storočia. Nóvum v poľských pomeroch predstavuje nasledujúca kapitola, ktorá obsahuje prvé učebnicové spracovanie evolúcie práva v západnej Európe po roku 1945, ako aj popis právneho vývoja tohto obdobia v štátoch bývalého východného bloku.

Mimoriadne rozsiahly šiesty diel obsahuje podrobný právnohistorický výklad inštitúcií občianskeho práva s využitím komparatívnej metódy. Pred-

metom výkladu v jednotlivých kapitolách tohto dielu sú právo osôb, manželské osobné právo, manželské majetkové právo, vecné, záväzkové a dedičské právo.

Siedmy diel venovaný histórii inštitúcií trestného práva hmotného sa člení na dve kapitoly. Prvá z nich obsahuje výklad stredovekého trestného práva, druhá mapuje inštitúcie trestného práva novoveku a najnovšieho obdobia.

Na siedmy diel tematicky nadväzuje ôsmy diel nazvaný História inštitúcií trestného procesu, rozdelený na tri kapitoly: Stredoveký akuzačný proces, Inkvizičný proces a Novodobý zmiešaný proces.

Predmetom posledného, deviateho dielu je história inštitúcií občianskeho procesu. Autor sa v ňom venoval rímsko-kánonickému a novovekému procesu, ako aj civilnoproceným úpravám 19. a 20. storočia.

Recenzovaná učebnica je kvalitným dielom vychádzajúcim z najnovších vedeckých poznatkov. Aj vzhľadom na svoje špecifiká, na ktoré som poukázal, môže slovenskému i českému čitateľovi poslúžiť na doplnenie a prehĺbenie znalostí o rozsiahlej a zaujímavej problematike svetových dejín štátu a práva.

ŠVECOVÁ, ADRIANA – GÁBRIŠ, TOMÁŠ. DEJINY ŠTÁTU, SPRÁVY A SÚDNICTVA NA SLOVENSKU. PLZEŇ, ALEŠ ČENĚK, 2009 (RECENZIA)

MGR. MIROSLAV LYSÝ, PhD.
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN
UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

Spolupráca dvoch právnych historikov pôsobiacich v Bratislave a v Trnave priniesla pre rok 2009 ovocie v podobe novej učebnice Dejiny štátu, správy a súdnictva. V prípade T. Gábriša ide už o tretí učebný text v krátkej dobe. Na učebnici je poznať rukopis oboch autorov, ktorí sa ambiciózne pokúsili o novú koncepciu systému právnych dejín.

Chronologicky je práca vymedzená od najstarších čias až po zánik ČSFR v roku 1992. Chronologické členenie je však v práci menej dôležité ako tematické. Autori sa rozhodli tému rozdeliť na dva typy štátov na našom území: na feudálny štát (teda Veľká Morava a Uhorsko do roku 1848) a občiansky štát (1848 – 1992), a v rámci týchto základných dvoch okruhov sa podujali osobitne spracovať štátne inštitúcie, súdnictvo či správu. Zvolený prístup má pre študentov tú výhodu, že si môžu plastickejšie osvojiť základy právnych odvetví (resp. jednotlivých inštitútov), čo im pomôže v neskoršom štúdiu pri pozitívno-právnych disciplínach. Nevýhodou je naopak nevyhnutné zjednodušenie, pretože autori týmto členením asi chceli zdôrazniť rozdiel medzi občianskym štátom založeným na formálnej rovnosti pred zákonom, a štátom, ktorý mu predchádzal, v ktorom mal každý obyvateľ iné práva. Ak sa však pred vytvorením právneho partikularizmu takmer všetci obyvatelia krajiny spravovali v zásade rovnakým právom, potom by sa žiadalo členenie nie na dve časti, ale na tri. Je vlastne trochu sporné, do akej miery možno hovoriť o feudálnom štáte v prípade Veľkej Moravy.¹ Vzhľadom na trochu špecifický vývoj do 13. storočia by sa preto azda žiadalo toto obdobie skúmať osobitne. Aj vznik občianskeho štátu nebol, samozrejme, jednoduchý a jednoznačný, autori preto správne naznačili ťažkopádnosť tejto transformácie.²

Zvolená štruktúra však v konečnom dôsledku vyplýva zo snahy vytvoriť nie dejiny štátu na území Slovenska s prihliadnutím na právny vývoj, ale

¹ Por. napr. BEŇA, Jozef – GÁBRIŠ, Tomáš: *Dejiny práva na území Slovenska I (do roku 1918)*. Bratislava : UK, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, s. 19 – 20.

² ŠVECOVÁ, Adriana – GÁBRIŠ, Tomáš: *Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, s. 128.

skutočné právne dejiny – zoradenie právnych inštitútov a inštitúcií vo vecnom poradí a skúmanie ich historického vývoja. Štruktúra práce zároveň nie je závislá od „národného“ vnímania štátnych celkov, v ktorých Slováci v dejinách žili, pretože najpodstatnejším kritériom je charakter štátu a jeho sociálno-právna štruktúra. Dôležitejším medzníkom sa preto javí rok 1848 ako rok 1918.

Práca ponúka mimoriadnu pestrosť z hľadiska informácií – dá sa povedať, že z tohto pohľadu ide o jednu z najlepších učebníc právnych dejín na Slovensku. Je skôr na zamyslenie, ako sa s množstvom informácií vyrovnajú dnešní študenti, ktorí sú konfrontovaní so zhoršujúcou sa úrovňou vzdelávania na stredných školách. Právne dejiny ako predmet totiž predpokladajú zvládnutie istej úrovne vedomostí histórie od bývalého žiaka strednej školy, aby sa mohol začať orientovať smerom k právu. S klesajúcou úrovňou vzdelávania na stredných školách potom môže relatívne rásť náročnosť vysokoškolského štúdia.

V práci citeľnejšie chýba podrobnejší pohľad na Nitrianske a Biharské kniežatstvo (do zač. 12. storočia), hoci je táto téma v slovenskej historiografii dobre spracovaná.³ Tieto inštitúty sú pritom zaujímavé z hľadiska správy, nástupníckeho systému i územno-organizačnej štruktúry uhorského (a v podstate i veľkomoravského) štátu.

Asi najspornejším dojmom pôsobí konštatovanie autorov, že patrimoniálny štát sa vyznačoval súkromnoprávnou povahou, a dokonca správa tohto štátu bola súkromnou správou panovníka tak v centre, ako i v jednotlivých územných celkoch.⁴ Tento záver je, samozrejme, konformný s tzv. patrimoniálnou teóriou, ktorá hovorí o tom, že panovník je vlastníkom celého územia štátu. Môže však štát existovať bez správy, ktorá by mala verejnoprávnú povahu? Išlo by ešte o štát?

Tu by sa žiadalo zdôrazniť, že takýto záver je presne opačný od hodnotenia, ktoré sa v analogickej situácii vyskytlo v českej historiografii.⁵ Podľa neho štát u nás existoval práve v období do 13. storočia, kým všetko patrilo panovníkovi, a až následnou „privatizáciou štátu“⁶ vlastne štát zaniká. Správu už nevykonávajú beneficiári – teda štátni úradníci – ale pozemková šľachta,

³ STEINHÜBEL, Ján: *Nitrianske kniežatstvo. Počiatky stredovekého Slovenska. Rozprávanie o dejinách nášho územia a okolitých krajín od sťahovania národov do začiatku 12. storočia*. Bratislava, Rak; Veda, 2004.

⁴ ŠVECOVÁ – GÁBRIŠ, ref. 2, s. 61, 70.

⁵ TŘEŠTÍK, D.: *Mysliť dějiny*. Praha; Litomyšl, Paseka, 1999, s. 92 – 97. S tým, že pokladáme vývoj v Českom kniežatstve a Uhorskom kráľovstve za podobný.

⁶ Doslova tento termín používajú niektorí českí medievalisti, por. ŽEMLIČKA, Josef: České 13. století: „privatizace“ státu. In: *Český časopis historický*, roč. 101, 2003, s. 509 – 541.

ktorej úrady sú spravidla dedičné. Neexistuje už žiaden byrokratický štát s vyspelou štátnou správou, pretože všetko je v súkromných rukách.

Je samozrejmé, že termín „privatizácia“ českého štátu, ktorý narobil v tejto diskusii azda až zbytočné problémy, nie je najvhodnejšie zvolený. Dôležité skôr je, že na základe rovnakej, teda patrimonialnej teórie, možno dospieť k úplne opačnému záveru. Je pravdou, že D. Třeštík nepracoval právnohistoricky a označeniu patrimonialný štát sa v podstate vyhýbal. Zmysel jeho slov je však podobný. Preto by mal byť jeden z týchto pohľadov na štát do 13. storočia nesprávny.

Domnievam sa, že A. Švecová a T. Gábriš doťahovali patrimonialnú teóriu do prílišných podrobností. Pri správe štátu nie je rozhodujúca správa majetkov, pretože by malo byť v podstate jedno, kto tieto majetky vlastní. Vlastníctvo je predsa súkromnoprávny inštitút. Verejná správa sa zaoberá správou verejných záležitostí, v prípade včasného Uhorska by išlo napríklad o výber daní či výkon súdnictva. Tieto oblasti však nemôžu mať súkromnoprávnú povahu, pretože, ak berieme vážne delenie práva na verejné a súkromné, v tomto prípade ide jednoznačne o nadradenosť štátu nad ostatnými subjektmi. Z toho vyplýva, že aj keby existoval ideálny stav a panovník by bol skutočne jediným vlastníkom celého územia štátu, stále by museli existovať veci verejné, ktoré by boli predmetom správy. „Verejnosť“ či „súkromnosť“ veci nevyplýva z toho, kto túto vec spravuje, vyplýva z povahy veci samotnej.

Dalo by sa možno skôr povedať, že základný rozdiel medzi štátom „patrimonialným“ a štátom po 13. storočí je v tom, že kým do 13. storočia je štát spravovaný v zásade kráľovými úradníkmi, rozsiahlymi donáciami 13. storočia dochádza nielen k zmenšovaniu kráľovskej donácie, ale taktiež k delegovaniu štátnej moci na šľachticov, ktorí už túto moc nevykonávajú ako úradníci kráľa, ale ako súkromné osoby. Aj v takomto prípade však vykonávajú svoju súdnu či správnu moc vo verejnom záujme, sú teda reprezentantmi verejnej správy, nech už je spôsob jej vzniku akýkoľvek.

To je vlastne aj podstatná otázka, na základe ktorej môžeme hodnotiť charakter štátu: akým spôsobom sa ľudia spravujúci veci verejné dostanú k moci, a aký je spôsob ich kontroly?

Vyššie uvedené poznámky nemenia nič na skutočnosti, že predložená práca je azda najzaujímavejšou zmenou v právnohistorických učebniciach za posledné desaťročia. Dúfajme, že sa stane vzorom, ako sa vyrovnáť s nepochopením významu právnych dejín ako vedeckej i pedagogickej disciplíny.

PRESADZOVANIE ĽUDSKÝCH PRÁV – EURÓPSKA SKÚSENOSŤ

MGR. VIKTOR EWERLING
BRATISLAVSKÁ VYSOKÁ ŠKOLA PRÁVA
FAKULTA PRÁVA

Pod záštitou a s podporou Ústavu štátu a práva SAV, Bratislavskej vysokej školy práva, Friedrich Ebert Stiftung a Slovenského národného podporného výboru EUROPE 2000 sa v dňoch 13. – 21. novembra 2009 v Modre-Harmónii konal 14. ročník odborného podujatia jesennej školy práva na tému „Presadzovanie ľudských práv – európska skúsenosť“. Odborným garantom podujatia bol JUDr. Eduard Bárány, DrSc. Prednášajúci pedagógovia a odborníci z praxe predstavili v 14 blokoch prednášok publiku pozostávajúcemu najmä z doktorandov z krajín V4 rôzne témy (i keď niektoré na prvý pohľad zdanlivo pomenej) ilustrujúce teóriu i prax ochrany a presadzovania ľudských práv.

Podujatie otvorili a účastníkov srdečne privítali JUDr. Eduard Bárány, DrSc., spolu s Mgr. Danielou Lengyelovou. Prvú prednášku prezentovala **JUDr. Lucia Kurilovská, PhD.**, z PF UK Bratislava na tému **Trestnoprávne presadzovanie ľudských práv**, v rámci ktorej sa zamerala na postavenie a práva poškodeného v trestnom konaní, a následne na postavenie obvineného a zásady, ktorých cieľom je minimalizovanie zásahov do práv obvineného. Jednou z najobohacujúcejších bola **prednáška JUDr. Otakara Motejla, Dr.h.c.**, ktorý ako verejný ochranca práv ČR pôsobivo naplnil predmet prednášky – **Ombudsman ako presadzovateľ ľudských práv; princíp dobrovoľnosti**. Výborne vykreslil vlastné chápanie vykonávanej funkcie s dôrazom na dobrovoľnosť orgánov v ČR pri posudzovaní pripomienok ombudsmana, ktorú považuje za kľúčovú a, na rozdiel od väčšinového chápania verejnosti, za pozitívnu. Uvedené dokresľuje jeden z mnohých cenných výrokov JUDr. Motejla: „*Žiadne pravomoci nechci.*“ Stanovené ciele tak skutočne dosahuje na základe prirodzenej autority svojej osobnosti pri zachovávaní propagovaného princípu dobrovoľnosti. Ďalšiu prednášku predstavil **Mgr. Adrián Tokár, LL.M.**, pôsobiaci v Európskej komisii, na tému **Ľudské práva v najnovších rozhodnutiach Európskeho súdneho dvora (prípady Kadi)**. Po stručnom exkurze po vybraných rozhodnutiach ESD sa zamerail na vzťah záväzkov členských štátov EÚ vyplývajúcich z členstva v OSN a zasahujúcich do ľudských práv občanov a obyvateľov EÚ, a právneho poriadku ES presadzujúceho tieto záväzky, a to v kontexte zmrazenia majetku osôb podozrivých z financovania terorizmu.

JUDr. Věra Jirásková, CSc., z PF UK Praha venovala svoj príspevok téme **Presadzovanie politických práv: príklad zhromažďovacieho a združovacieho práva**, v rámci ktorej sa zamerala viac na realizáciu zhromažďovacieho práva. Neopomenula aktuálne otázky ani podrobný historický vývoj právnej úpravy na území bývalého Československa. **JUDr. Ida Hanzelová** z Najvyššieho súdu SR sa vo svojom príspevku **Súdy pri presadzovaní ľudských práv** zamerala na rozhodovaciu prax a tendencie správneho kolégia Najvyššieho súdu v oblasti práva sociálneho zabezpečenia.

Plánovanú prednášku prof. Dr. hab. Krzysztofa Skotnického z univerzity v Lodži, z dôvodu jeho nemožnosti zúčastniť sa, nahradil **JUDr. Eduard Bárány, DrSc.**, z Ústavu štátu a práva SAV prednáškou, ktorou malo byť pôvodne celé podujatie zakončené, s názvom **Ľudské práva: čo, kto, prečo a ako presadzuje**. JUDr. Bárány bližšie objasnil pojmy spojené s oblasťou ľudských práv a ich význam. Za tri základné slovesá označil „rešpektovať“, „chrániť“, „umožniť“, na ktorých bližšie demonštroval charakter povinností subjektov verejného práva a súkromného práva. V nadväznosti na koncepciu prirodzenoprávného a pozitívnoprávného chápania ľudských práv sa rozvinula teoretická rozprava na tému možnosti vzdania sa ľudských práv ich nositeľom. Za Ústav štátu a práva SAV na podujatí vystúpil aj **JUDr. Peter Colotka, CSc., LL.M.**, s prezentáciou **Dejinných momentov uznávania nových ľudských práv**. V rámci prednášky spochybnil hranice a význam triedenia ľudských práv do generácií s poukazom najmä na francúzske Deklarácie práv človeka a občana z rokov 1789 a 1793, Milánsky edikt z r. 313 a filozofické myslenie rôznych období. Súčasne prezentoval svoj odborný článok z roku 1989 napísaný pri príležitosti 200-tého výročia „*Veľkého francúzskeho deklarovania*“, ktorého publikácia nebola pred novembrovou revolúciou pripustená.

Bratislavskú vysokú školu práva na podujatí zastúpil dekan jej Právnickej fakulty prof. **JUDr. Jaroslav Ivor, CSc.**, s prednáškou na tému **Polícia ako presadzovateľka ľudských práv**, v rámci ktorej sa zamerail na modely, zásady, funkcie a kompetencie polície v SR, pričom prínosom bol najmä poukaz na judikatúru EŠLP, ÚS SR a ÚS ČR v oblasti zasahovania orgánov činných v trestnom konaní do ľudských práv, ako aj v oblasti súvisiacej ochrany osobnosti. Rektor vysokej školy **prof. JUDr. Ján Svák, CSc.**, zaujal prítomných definovaním **Ústavných hraníc presadzovania ľudských práv**, medzi ktoré zaradil čas, peniaze, štátny záujem, verejný záujem, morálku a imunity. Prednášku obohatil umelecko-právnou vložkou v podobe výňatku zo Shakespearovho diela Kupec benátsky v pasáži záveru konania pred benátskym súdom.

Náhľad prokuratúry na oblasť ochrany a presadzovania ľudských práv najmä v netrestnej oblasti predniesol **JUDr. Štefan Beneč** z Krajskej prokuratúry v Košiciach v prednáške s názvom **Možnosti a skúsenosti prokura-**

túry pri presadzovaní ľudských práv. Venoval sa komparácii právnych úprav v krajinách V4 a následne bližšie analyzoval jednotlivé nástroje dohľadu prokuratúry nad zákonnosťou, pričom poukázal tak na niektoré súdne rozhodnutia, ako aj na štatistiky, podľa ktorých je úspešnosť protestov prokurátora približne 90 % a upozornení prokurátora 95 – 98 %. Azda najkontroverzejšou a rozpravu najviac podnecujúcou bola prednáška **Súkromné bezpečnostné služby v úlohe presadzovateľiek ľudských práv JUDr. Jána Póňu**, majiteľa bezpečnostnej služby PRIVATE SERVICE, s.r.o. Rozprava bola zameraná najmä na vyvažovanie záujmov a práv subjektov vo vzťahu k detektívnej činnosti bezpečnostných služieb a na kvalitu platnej právnej úpravy.

V predposledný deň podujatia nahradila pôvodne plánovanú prednášku prof. JUDr. Jána Klučku, CSc., pre jeho náhle ochorenie **JUDr. Zuzana Magurová**, ktorá sa v súlade so svojím odborným zameraním venovala **Diskriminácii na základe pohlavia**. Predstavila medzinárodné a európske dokumenty upravujúce túto oblasť, ako aj nedávne rozhodnutie ESĽP vo veci Kontrová vs. SR a nepočetnú aplikačnú prax NS SR. **Doc. JUDr. Ladislav Orosz, CSc.**, ako ústavný sudca v prednáške na tému **Ústavný súd SR: funkcie a úlohy pri presadzovaní ľudských práv** analyzoval právnu úpravu konaní pred Ústavným súdom a jej vývoj s poukazom na aktuálne tendencie v rozhodovacej praxi tohto súdu. Ďalej sa zamerail na rozhodnutia ÚS SR vo volebných veciach týkajúcich sa volebných kaucii (v tomto ohľade aj na obsahovo odlišné rozhodnutie ÚS ČR) a na otázku výkonu trestu odňatia slobody ako prekážky výkonu aktívneho a pasívneho volebného práva s ohľadom na legitimitu a ústavnosť týchto obmedzení.

Poslednú prednášku viedol **JUDr. Jozef Vozár, CSc.**, ktorej obsahom bola **Judikatúra ochrany osobnosti a slobody prejavu**. JUDr. Vozár sa kriticky a výstižne vyjadril k stabilite a predvídateľnosti súdnych rozhodnutí, ktoré by mali patriť k imanentným zložkám právneho štátu. Tento problém ilustroval aj na konkrétnych excesoch vo výške priznávaných náhrad nemajetkovej ujmy. Poukázal na viaceré rozhodnutia ESĽP, aj v kontraste s predchádzajúcimi rozhodnutiami ústavných súdov v ČR a SR. Kriticky sa tiež dotkol negatívnej historickej skúsenosti so získavaním súdnych rozhodnutí v SR, ktoré súdy, s poukazom na ochranu autorských práv k odôvodneniam rozhodnutí, odmietali poskytovať. Podujatie ukončil JUDr. Eduard Bárany, DrSc., s vyjadrením viery v opätovné stretnutie na 15. ročníku jesennej školy práva v roku 2010.

TRADÍCIE ČESKEJ A SLOVENSKEJ PRÁVNEJ VEDY A VÝUČBY PRÁVA

MGR. MIROSLAV LYSÝ, PHD.

KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

Na pôde brnianskej Právnickej fakulty Masarykovej univerzity sa koncom septembra konalo stretnutie katedier dejín štátu a práva (právnych dejín) z Českej a Slovenskej republiky. Cieľom stretnutia bolo oboznámiť sa so vzájomnými skúsenosťami s výučbou právnych dejín, so stavom výučby tohto odvetvia na jednotlivých vysokých školách, ale išlo aj o vzájomné spoznanie sa jednotlivých pedagogických pracovníkov.

Stretnutie otvoril doc. Ladislav Vojáček. Ten prítomných oboznámil s rámcovým programom podujatia, ktoré pozostávalo z hlavného príspevku prof. Eduarda Vlčeka z Masarykovej univerzity, a následne s predstavením stavu výučby právnych dejín na jednotlivých právnických fakultách. Prof. Vlček sa vo svojom vystúpení stotožnil s chápaním právnych dejín ako skúmaním genézy právnych inštitútov a inštitúcií v závislosti od sociálnych zmien. Diskutabilnou otázkou pritom podľa neho je, do akej miery je úlohou právneho historika ovládať sociálne zmeny, teda do akej miery má byť vlastne historikom. Určite by nesúhlasil s názorom, že treba tieto sociálne zmeny ovládať na úrovni súčasníka danej doby.¹ Skonštatoval, že za posledných 20 rokov sa kladie dôraz na dejiny práva (a jeho jednotlivých právnych odvetví), a pritom sa potláčajú dejiny štátu. Tento trend vedie k tomu, že už nebudeme sledovať sociálne zmeny, ale len dejiny práva. Na záver svojho vystúpenia sa prof. Vlček zamyslel nad tým, prečo sa vlastne právne dejiny nachádzajú v učebnom pláne právnických fakúlt. Odpoveďou bolo predovšetkým to, že pomáhajú premostiť vedomosti zo strednej školy, ktoré sa na podrobných znalostiach práva nezakladajú, aj keď je potrebné povedať, že vo výučbe dejepisu na strednej škole sa začína potláčať aj spoločenský vývoj.

V rámci diskusie na príspevok prof. Vlčeka sa jednotliví účastníci zamerali najmä na dva aspekty: v prvom rade na otázku, čo treba v právnych dejinách učiť, a zároveň, ako zabrániť tlakom na niektorých pracoviskách v neprospech právnych dejín. Tieto dva momenty v podstate úzko súvisia, pretože otázka, čo študentov učiť, je úzko previazaná s účelom a zmyslom právnych dejín ako vedeckej a zároveň pedagogickej disciplíny. Z diskusných vystúpe-

¹ S týmto záverom sa dá súhlasiť, dokonca treba povedať, že tento „ideál“ je vlastne na základe súčasných vedeckých metód nedosiahnuteľný. Pozn. autora.

ní jednotlivých účastníků viackrát zaznelo konštatovanie o zníženej úrovni znalostí absolventov stredných škôl, ktorá môže súvisieť s dlhodobým trendom zníženia záujmu spoločnosti o dejiny vôbec.

V nasledujúcej časti stretnutia zástupcovia jednotlivých fakúlt predstavovali spôsob a formu výučby právnohistorických predmetov na svojich pracoviskách. Z nich vyplynulo, že právne dejiny na Univerzite Komenského v Bratislave, na Západočeskej univerzite v Plzni a na Trnavskej univerzite majú dostatok povinných predmetov s vysokou hodinovou dotáciou na prednášky i semináre. Inšpiratívnym môže byť aj predmet Metodológia právnohistorického výskumu I a II, vyučovaný na Trnavskej univerzite, určený pre študentov píšucich svoje bakalárske záverečné práce. Naproti tomu v Olomouci sa situácia pre výučbu právnych dejín vyvíja nepriaznivo.

Doc. Karel Schelle informoval o projekte cudzojazyčného historickoprávneho časopisu *History of Law* s pravdepodobnou periodicitou dvakrát ročne. Časopis má vychádzať pri Európskej spoločnosti pre právne dejiny (*The European Society for History of Law*), ktorej úlohou bude podporovať výskum v oblasti právnych dejín a romanistiky. Bude sa zameriavať na právne systémy a právne inštitúty, právne štruktúry, významné osobnosti právnej histórie a na rímske právo.²

Stretnutie katedier na záver zhodnotil doc. Vojáček. Skonštatoval, že pokles úrovne vedomostí je u študentov jav, ktorý bude zrejme pokračovať. Právna história by si stále mala plniť svoju úlohu propedeutického predmetu, a je úlohou ich pedagógov postarať sa kvalitou výučby a budovaním priaznivých vzťahov s ostatnými kolegami o zachovanie a ďalšie rozvíjanie právnej histórie.

² Internetová stránka združenia je <http://www.historyoflaw.eu>, kde možno tiež nájsť prihlášku do združenia a ďalšie informácie.